

Gerrit
van Houten

1866-1934

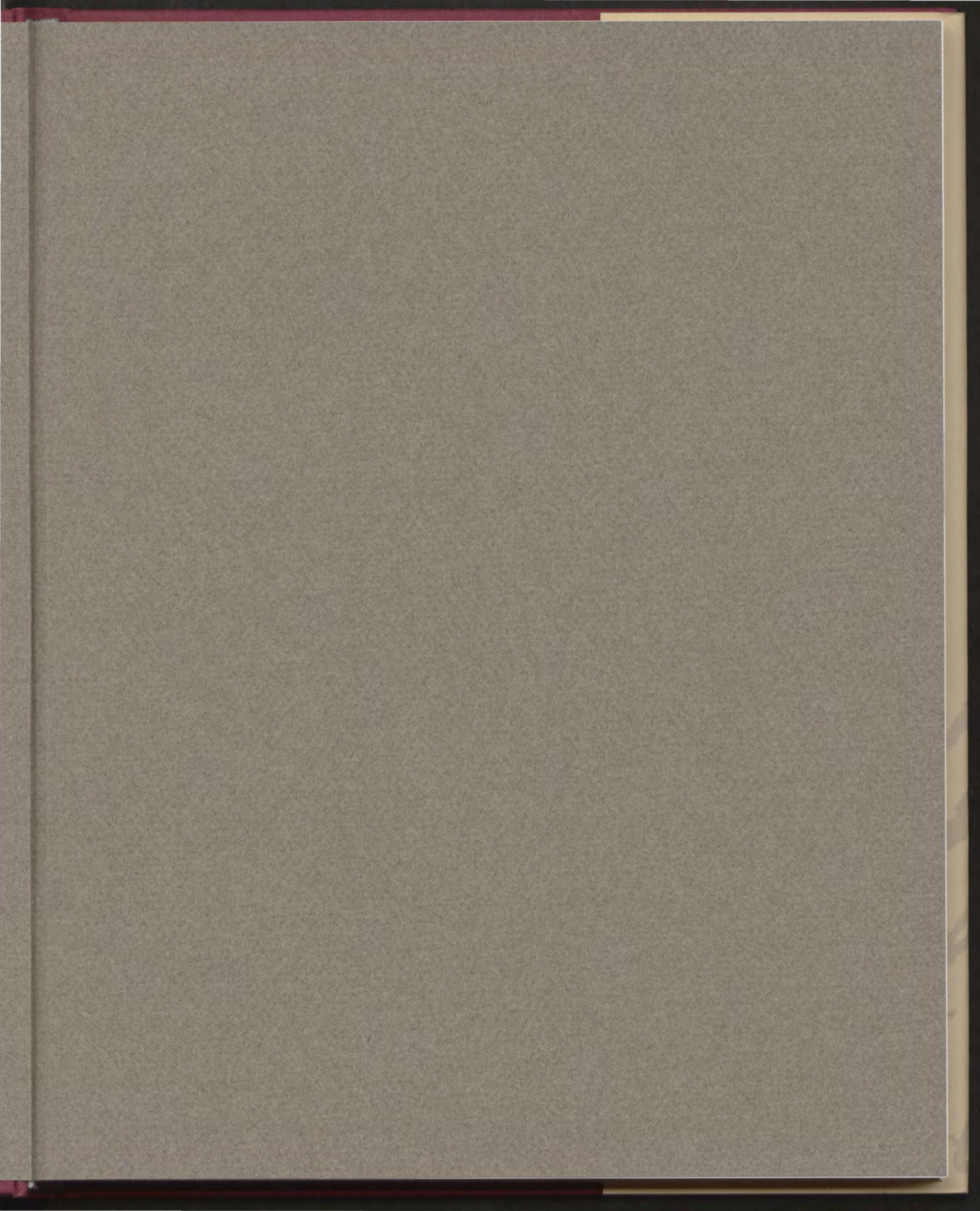
Gerrit
van Houten

1866-1934

Omslag:

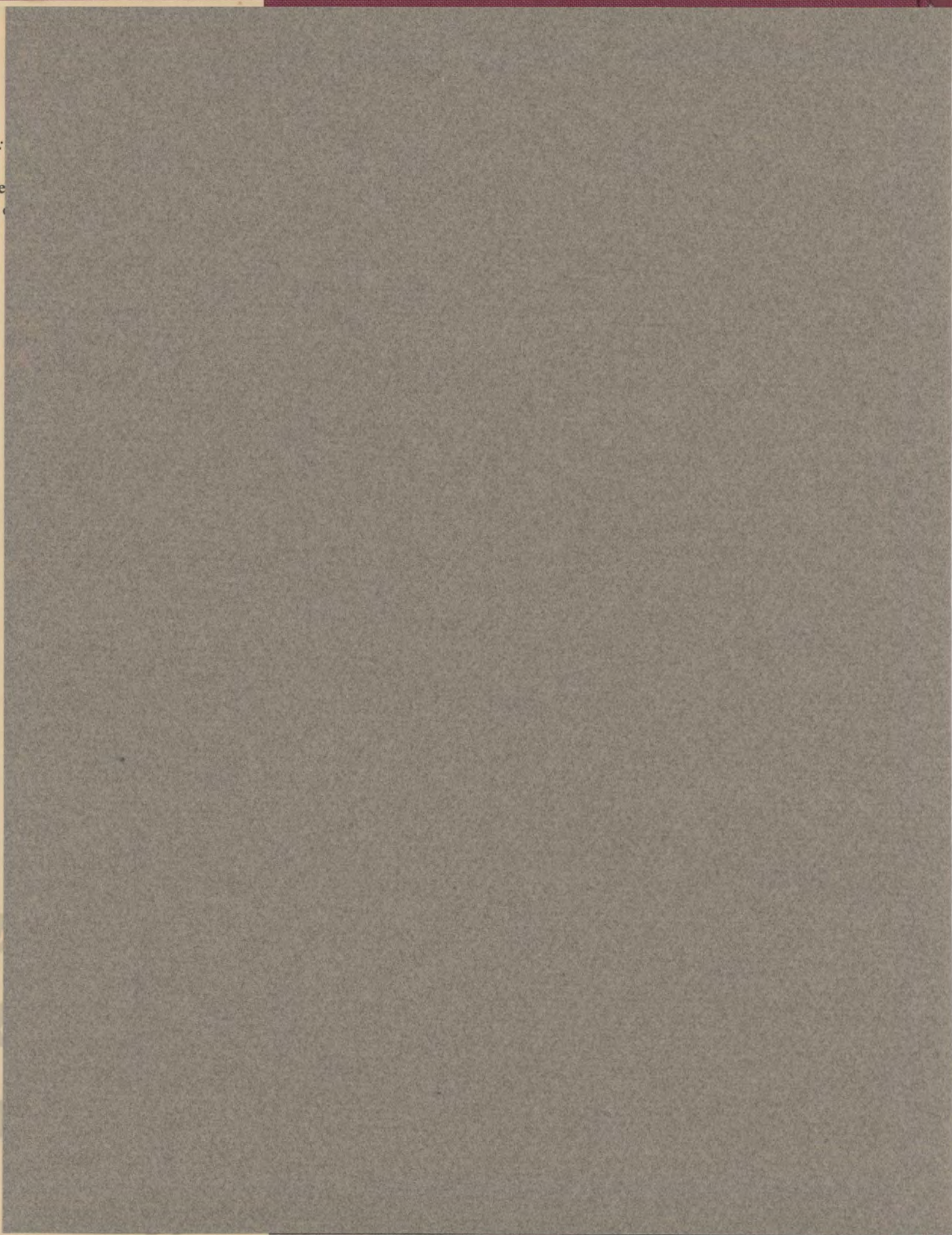
Rozen en petunia's
aquarel op papier (1882)

Omslag:

Rozen e
aquarel o

Gerrit van Houten *G. H.* 1866-1934

Gerrit
van Houten

1866 - 1934

De familie van Houten

De familie van Houten

De familie van Houten

De familie van Houten

De familie van Houten

Gerrit van Houten

1866 - 1934

Onder redactie van I.G.R. Koops-Stange

Bijdragen van W.M. van der Mast,
G. Overdiep, H. van Harten-Boers,
M.E. Voorhoeve en I.G.R. Koops-Stange

1991

Gerrit van Houten Stichting Groningen

Uitgave ter gelegenheid van de herdenking van
de 125e geboortedag van Gerrit van Houten.
De tentoonstelling werd gehouden in de Fraylemaborg
te Slochteren, van 9 juni tot en met 20 oktober 1991.

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Gerrit

Gerrit van Houten 1866-1934 / onder red. van I.G.R. Koops-Stange ;
bijdragen van: W.M. van der Mast ... [et al. : foto's Paul Schuurmans].
- Groningen : Gerrit van Houten Stichting. - Ill., foto's
Uitg. ter gelegenheid van de herdenking van de 125e geboortedag
van Gerrit van Houten. De tentoonstelling werd gehouden in de
Fraylemaborg te Slochteren, van 9 juni tot en met 20 oktober 1991.
- Met lit. opg.
ISBN 90-9004194-X geb.
Trefw.: Houten, Gerrit van / schilderkunst ; Nederland ;
geschiedenis ; 19e eeuw.

© 1991 Gerrit van Houten Stichting, Groningen

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd, opgeslagen in een automatisch gegevensbestand, of
openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch,
mechanisch, door fotocopieën, opnamen, of op enige andere manier,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Gerrit van
Houten Stichting.

Inhoud

Voorwoord	6
<i>Drs. W.M. van der Mast</i>	
Het leven van Gerrit van Houten	10
Het werk van Gerrit van Houten	58
<i>Dr. G. Overdiep</i>	
De Gerrit van Houten Stichting	122
<i>Drs. H. van Harten-Boers en Drs. M.E. Voorhoeve</i>	
Catalogus	136
<i>Drs. I.G.R. Koops-Stange</i>	
Tentoonstellingen	192
Stamboom	194
Biografisch overzicht	196
Literatuur en bronnen	199
Over de auteurs	202
Fotoverantwoording	203

Voorwoord

Op 29 augustus 1991 is het 125 jaar geleden dat de schilder Gerrit van Houten in Groningen werd geboren. Dit is voor het bestuur van de Gerrit van Houten Stichting die zijn nagelaten werk beheert, aanleiding om het werk van deze begaafde kunstenaar weer eens uitgebreid aan het publiek te tonen. In de Fraeylemaborg in Slochteren (eigendom van de Gerrit van Houten Stichting en in beheer bij de Stichting Fraeylemaborg) wordt weliswaar in de Van Houten-kamer permanent een klein aantal van zijn schilderijen getoond; het merendeel echter, waaronder de prachtige aquarellen, is al geruime tijd niet meer in het openbaar geëxposeerd. Op enkele stukken na, die niet in het bezit van de Gerrit van Houten Stichting zijn, bevindt het werk zich in een depot dat voor het publiek niet toegankelijk is, zodat een tentoonstelling wenselijk werd geacht.

Daarom werd besloten om in de zomer van 1991 een overzichtstentoonstelling te houden en bij die gelegenheid ook een monografie over Gerrit van Houten uit te geven. Immers, het standaardwerk over zijn leven en werk, in 1928 geschreven door zijn zuster Alida, en in 1940 in een tweede, vermeerderde druk verschenen, is al lang niet meer leverbaar en zelfs antiquarisch nog maar hoogst zelden te koop. Bovendien is het nu mogelijk de kwaliteit van zijn werk beter zichtbaar te maken door talrijke kleurenillustraties in deze nieuwe uitgave op te nemen.

Het bestuur van de Gerrit van Houten Stichting heeft de financiële middelen voor deze jubileumuitgave beschikbaar gesteld. Moge dit blijvende eerbewijs ertoe bijdragen, dat Gerrit van Houten weer de aandacht krijgt die hij verdient.

Een werkgroep heeft de taak op zich genomen tentoonstelling en boek te realiseren. Leven en werk van de jonge kunstenaar worden deze keer niet door een familielid maar door de kunsthistoricus Drs. W.M. van der Mast beschreven, die zich intensief met Gerrit van Houten heeft beziggehouden en het werk goed kent. Namens de Gerrit van Houten Stichting wil ik hem gaarne voor zijn belangrijke aandeel in dit boek bedanken. In zijn op grondig onderzoek berustende studie wordt Gerrit van Houten met een grotere objectiviteit belicht dan het zijn zuster Alida destijds mogelijk was, namelijk door iemand die het werk zowel met de ogen van een vakman als vanuit een veel later tijdsperspectief beoordeelt.

Gaarne wil ik ook de overige medewerkers aan deze publikatie bedanken: Dr. G. Overdiep, voorzitter van de Gerrit van Houten Stichting, die niet alleen de achtergronden van de stichting belichtte, maar ook veel belangwekkende informatie kon verstrekken, omdat hij het langst levende lid van

het gezin Van Houten, Gerrits zuster Sientje, goed heeft gekend. Verder mevr. Drs. H. van Harten-Boers, conservator van de Fraeylemaborg, en mevr. Drs. M.E. Voorhoeve: samen hebben zij de beschrijving van het materiaal in het boek en de tentoonstelling in de Fraeylemaborg verzorgd. Hun aller inzet en enthousiasme voor de totstandkoming van zowel de tentoonstelling als deze publikatie waren onmisbaar.

Verder gaat mijn dank uit naar Ir. F.M. Baud, die enkele nuttige gegevens voor de stamboom heeft verstrekt.

Vervolgens wil ik mijn erkentelijkheid betuigen jegens de heren Drs. J.D.R. van Dijk en Drs. W.R. Foorthuis van Regio PROjekt, die de produktie van dit boek hebben begeleid, de fotograaf Paul Schuurmans, de vormgever Albert Rademaker alsmede de medewerkers van verschillende bedrijven, die het boek tot stand hebben gebracht.

De reeks van tentoonstellingen, waar werk van Gerrit van Houten werd getoond en de vele positieve recensies in de pers alsook de inleidingen tot de catalogi bij tentoonstellingen van Gerrit van Houten geven de meer dan regionale betekenis van deze kunstenaar aan.

Deze tentoonstelling vormt als het ware het middenpaneel van een drieluik. In 1990 werd in de Fraeylemaborg de tentoonstelling 'Een verzameling apart' gehouden van het door de familie Van Houten en de Gerrit van Houten Stichting verzamelde werk van andere kunstenaars uit dezelfde periode. Deze zou men het linker zijpaneel kunnen noemen. In 1992 zal als rechter zijpaneel volgen een tentoonstelling van werk van andere kunstzinnige leden van de familie Van Houten, te weten Gerrits zuster Alida van Houten, zijn tante Sientje Mesdag-van Houten, zijn nicht Barbara, de dochter van de bekende staatsman Mr. S. van Houten, en enkele andere familieleden.

Wanneer vele kunstliefhebbers plezier beleven bij het ontdekken of weer zien van het werk van Gerrit van Houten, dan worden de inspanningen van de werkgroep beloond, die er immers op gericht waren de bekendheid van Gerrit van Houten te vergroten.

Haren, maart 1991

Drs. I.G.R. Koops-Stange
*voorzitter van de werkgroep
jubileum Gerrit van Houten*

Voorwoord

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text appears to be the beginning of a preface or introduction.

G. Brown

Drs. W.M. van der Mast

Het leven van Gerrit van Houten

Het werk van Gerrit van Houten

Gerrit van Houten. Hg.

Het leven van Gerrit van Houten

Groningen, geboortestad van Gerrit van Houten

Aan het Damsterdiep 215 in de stad Groningen staat nog steeds het huis, waar Gerrit van Houten op 29 augustus 1866 werd geboren. Uiterlijk is het huis niet wezenlijk veranderd, maar de omgeving des te meer. Alleen straatnamen als Balkengat, Zagerij en Holtstek herinneren nog aan de houtzagerij en houthandel, die schuin achter het huis lag en die werd gedreven door Gerrits vader Hindrik van Houten. Waar nu het verkeer over het gedempte Damsterdiep raast, zeilden toen binnenvaartschepen in een kalm tempo van en naar Groningen. Waar nu aan weerszijden huizen staan, strekten zich de weilanden uit, zo ver het oog reikte.

Het huis werd gebouwd door Gerrits grootvader Derk van Houten. Deze was in 1831 met zijn vrouw naar Groningen gekomen en had aan het Damsterdiep, even buiten de stadswallen, de houtzaagmolen 'De Twee

1

1 - Het ouderlijk huis
aan het Damsterdiep
pen op papier, 1882-84
cat.nr.13

2 - De houtzaagmolen
tegen de avond
aquarel op papier, 1881
cat.nr.70

3 - Oliemolens aan het
Damsterdiep in de winter
olieverf op doek, 1884-86
cat.nr.137

Reizigers' met bijbehorend huis en erf gekocht om er een groothandel in balkhout te beginnen. Aangezien het huis veel te klein was, liet grootvader Derk het afbreken en op dezelfde plaats een groter huis bouwen. Na zijn dood in 1864 werd het bedrijf door zijn zoons Hindrik en Jakob voortgezet. Ter vergroting van de capaciteit gaven zij vier jaar later opdracht tot de bouw van een stoomzagerij, die in 1878 werd uitgebreid met een schaverij.

Gerrit groeide op in een tijd, waarin revolutionaire veranderingen plaatsvonden. Stadsuitbreidingen, toename van de nijverheid, de opmars van de stoommachine, nieuwe waterwegen, de komst van de trein, hij heeft het allemaal meegemaakt, en elementen daarvan kunnen wij in zijn werk terugvinden.

Als klein jongetje heeft Gerrit de afbraak van de zeventiende-eeuwse stadswallen kunnen aanschouwen; deze was noodzakelijk geworden, omdat de sterke toename van het aantal inwoners de stad letterlijk tot een benauwde veste had gemaakt. Het slechten van de wallen zou niet alleen nieuwe bouwgrond opleveren, maar ook een adequate verbinding mogelijk maken tussen de oude stad en de te bouwen nieuwe wijken daar omheen. In 1875 werd een begin gemaakt met de sloop van de vestingwerken tussen het Kleinpoortje en de Steentilpoort, welke laatste de Van Houtens plachten te gebruiken als toegang tot de stad. De afbraak hield ook verband met het

2

3

4

5

4 - Landschap met koeien
tegen de avond
olieverf op doek, 1883
cat.nr.115

5 - Groningen bij avond
olieverf op doek, 1885
cat.nr.141

6 - Tweemaster aan de kade
van de Oosterhaven
aquarel op papier, 1883
cat.nr.81

7 - Eemskanaal met wit
wolkje
olieverf op doek, 1883-84
cat.nr.126

8 - Gezicht op de trein
olieverf op (deur)paneel, 1884
cat.nr.128

6 ————— 7

————— 8

9

9 - Kindertekening met
huishoudelijke voorwerpen
potlood op papier, vóór 1870
cat.nr.1

graven van het Eemskanaal en de Oosterhaven aan het eind daarvan. Het kanaal kwam evenwijdig aan het Damsterdiep te liggen, een paar honderd meter achter Gerrits ouderlijk huis, en werd in 1876 in gebruik genomen. Hiermee kreeg Groningen een goede verbinding met de zee, met de bedoeling dat de buitenlandse handel een ongekende vlucht zou gaan nemen. De hooggespannen verwachtingen kwamen echter niet uit, want het kanaal en de haven bleken al vrij spoedig te smal en te ondiep voor de steeds groter wordende stoomschepen.

Het vervoer over land kreeg een enorme impuls door de aanleg van spoorwegen. In Gerrits geboortjaar 1866 kwam de lijn gereed van Groningen naar Leeuwarden, waarvandaan men verder kon reizen naar Amsterdam. Vier jaar later kreeg Groningen via Assen en Meppel een directe verbinding met het westen. Met deze trein zou Gerrit in 1880 voor het eerst naar Den Haag en Scheveningen reizen. Hij maakte er zelfs een schilderij van. De voorstelling schilderde hij op het bovenpaneel van een deur in het ouderlijk huis¹.

De familie Van Houten

Gerrits vader Hindrik van Houten was niet alleen houthandelaar maar ook lid van de Groningse gemeenteraad en van Provinciale Staten. De weinige uren die hij over had, besteedde hij aan zijn grote hobby: tekenen. Twee

Hindrik van Houten

Alida van Houten-ten Bruggen Kate

Derk

Gerrit

Alida

Samuel

Jan

Sientje

Situatie anno 1990

aquarellen en een schetsboek met 31 tekeningen zijn van hem bewaard gebleven². Een groot kunstenaarschap blijkt er niet uit. Hij beleefde echter wel veel genoegen aan het tekenen en bracht zijn kinderen de eerste beginselen daarvan bij. Hij was in 1864 getrouwd met Alida Cornelia Christina ten Bruggen Kate. Zij was een dominante vrouw die een centrale rol in het gezin speelde. Tekenen of schilderen deed zij niet, maar gevoel voor kunst kan haar niet worden ontzegd. Zij toonde altijd veel belangstelling voor de kunstactiviteiten van haar man en haar kinderen.

In 1865 werd hun eerste zoon, Derk, geboren. Hij doorliep de Handelschool in Amsterdam en kwam vervolgens in het bedrijf van zijn vader terecht, waar hij de commerciële kant voor zijn rekening nam. Derk tekende en schilderde graag, maar hij kreeg het na verloop van tijd zó druk met zijn werk, dat hij er mee is gestopt. Na hem, in 1866, kwam Gerrit, in wiens leven het kunstenaarschap centraal zou komen te staan. Twee jaar later kregen de Van Houtens hun eerste dochter, Alida geheten. Zij blonk uit in tekenen en schilderen, net als haar broer Gerrit. Na haar werden nog drie kinderen geboren: Samuel, die arts werd, de technisch zeer begaafde Jan, die in 1890 de leiding over de houtzagerij op zich nam, en de jongste dochter Sientje. Zij kreeg op haar achttiende een baantje op het kantoor van het familiebedrijf. Van de laatste drie kinderen zijn geen opvallende teken- of schilderactiviteiten bekend.

10

11

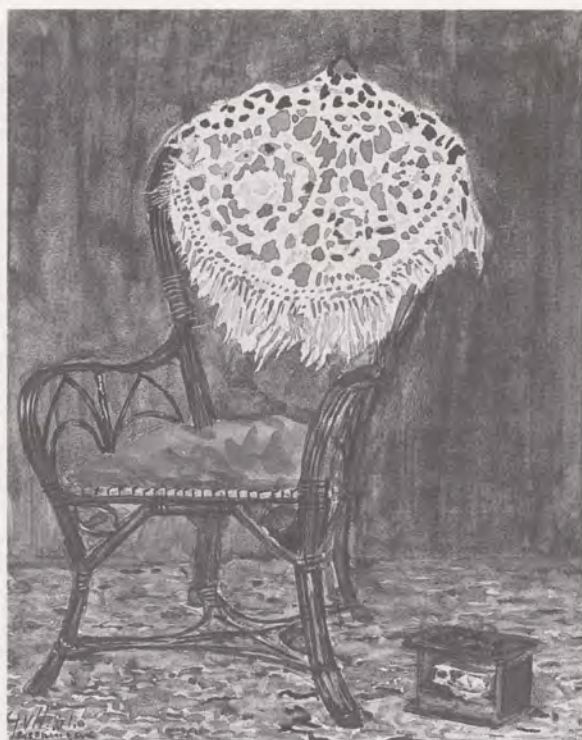
12

10 - Notebomen achter
het ouderlijk huis
olieverf op doek, 1885
cat.nr.139

11 - De waranda
aquarel op papier, 1885
cat.nr.95

12 - Grasveld met
sierplanten
potlood in schetsboek, 1887
cat.nr.27

13

13 - De rieten stoel

aquarel op papier, 1881

cat.nr.57

14 - De koperen schotel

aquarel op papier, 1881

cat.nr.60

15 - Kolompendule in het
ouderlijk huis

potlood op papier, 1880-81

cat.nr.6

Gerrits zuster Alida daarentegen behaalde op school steeds negens voor tekenen. Na haar middelbare schooltijd zette zij haar tekenlessen voort op de Academie Minerva in Groningen, onder leiding van de directeur J.H. Egenberger. Omdat in die tijd de houthandel minder goed draaide, leek het raadzaam een vakopleiding te kiezen, die haar later in staat zou stellen in haar eigen onderhoud te voorzien. Haar zwakke gestel stond een toekomst als tekenlerares echter in de weg. Een ander groot talent dat zij bezat, bood de oplossing voor het probleem. Alida speelde namelijk zeer goed piano. Na het volgen van een opleiding hierin, begon zij met het geven van pianolessen. Helaas moest zij na verloop van tijd ook daarvan afzien, omdat haar slechte gezondheid haar blijvend parten speelde. En zo keerde zij op achtentwintigjarige leeftijd als leerlinge terug op de Academie Minerva. Alida won in de jaren die volgden verscheidene medailles – wat voor een vrouw in die tijd zeer bijzonder was – maar kreeg pas in 1908 voor het eerst de gelegenheid enige werken te exposeren op een tentoonstelling in de Picturazaal van het Museum van Oudheden in Groningen³, die was georganiseerd door boek- en kunsthandel W. Scholtens. Het daarop volgende jaar was er werk van haar te zien in Pulchri Studio in Den Haag. Aanvankelijk hield zij zich vooral bezig met het schilderen van bloem- en vruchtenstillevens. Maar naarmate zij ouder werd, kwam het accent meer op landschap te liggen. Hoewel Alida nu en dan haar werk kon tonen op een expositie en soms ook werk verkocht, is zij nooit echt bekend geworden. Mede door haar zwakke gezondheid leidde zij een teruggetrokken bestaan.

Zij had er ook geen behoefte aan om in de kunstwereld een vooraanstaande rol te spelen. Het liefste werkte zij ongestoord in haar atelier.

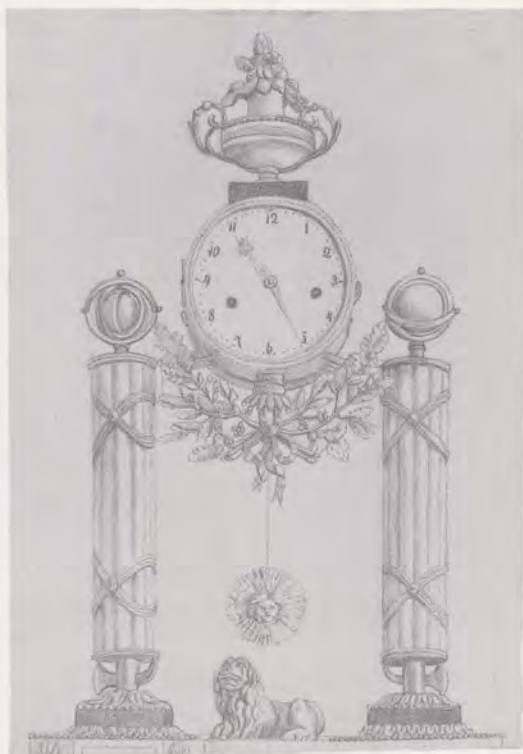
Ook andere leden van de familie Van Houten waren actief op het gebied van de beeldende kunst. Hindriks zuster Sientje was in 1856 getrouwd met de later als zeeschilder bekend geworden H.W. Mesdag. Zij begon in 1870, de zesendertig al gepasseerd, met het nemen van tekenlessen bij de Haagse schilder J.C. d'Arnaud Gerkens, een huisvriend van de Mesdags. Sientje ontwikkelde zich tot een zeer verdienstelijk kunstenares met een voorkeur voor stillevens en vooral heide- en bosgezichten. Zij heeft ook, samen met Th. de Bock en G.H. Breitner, Mesdag bijgestaan bij het schilderen van het beroemde Panorama Mesdag, dat in 1881 voor het publiek werd opengesteld. In 1884 kreeg Sientje voor het eerst algemene erkenning: een gouden medaille voor een Schevenings landschap op de Tentoonstelling van Levende Meesters in Amsterdam. Ook in de tijd daarna bleef zij succesvol.

Dan was er nog Barbara, de in 1862 geboren dochter van Samuel van Houten. Deze broer van Hindrik en Sientje heeft het grootste deel van zijn leven aan de politiek gewijd. Eerst als gemeenteraadslid en wethouder van Groningen en vanaf 1869 als lid van de Tweede Kamer. Hij was de initiatiefnemer van het bekende 'Kinderwetje' uit 1874, dat tot doel had overmatige arbeid en verwaarlozing van kinderen tegen te gaan, en bracht het zelfs tot

14

15

16

16 - Zelfportret

potlood op papier, 1881-82

cat.nr.7

minister van Binnenlandse Zaken. Samuel van Houten was goed bevriend met de Mesdags. Toen de laatst genoemden in 1869 met hun zoontje Klaas in Den Haag gingen wonen, betrokken zij een pand aan de Anna Paulownastraat naast dat van Samuel. Kort daarna besloten zij gezamenlijk een dubbel huis te laten bouwen aan de Laan van Meerdervoort nrs. 9 en 11. In de tuin kwam later een gebouw te staan, dat onderdak gaf aan de snel groeiende kunstcollectie van Mesdag; het huidige Museum Mesdag⁴.

Barbara heeft veel voordeel gehad van die goede verstandhouding. Zij was al vroeg begonnen met het nemen van tekenlessen bij de al eerder genoemde d'Arnaud Gerkens. Na op haar vijftiende leerlinge te zijn geworden van de Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag, haalde zij een jaar later de tekenakte lager onderwijs. Aangezien binnen het gezin niemand zich actief met de schone kunsten bezighield, was het voor Barbara heerlijk om geregeld bij haar oom en tante Mesdag te verkeren. Zij heeft zelfs een paar jaar bij hen ingewoond. Toen tante Sientje een atelier had ingericht in een ruimte van het Panorama Mesdag aan de Zeestraat, werkte Barbara daar samen met haar naar model. En na haar tantes dood in 1909 vroeg Mesdag haar het atelier te blijven gebruiken en tevens beheerster te worden van het Panorama en de kunstwerken die daar werden bewaard.

Binnen Barbara's werk neemt de ets een belangrijke plaats in. Pas op latere leeftijd ontstond haar hartstocht voor schilderen. Ook aquarelleren deed zij intensief en graag. Portretten en figuurstudies, bloem- en vruchtenstillevens waren haar favoriete onderwerpen. Barbara leidde net als Alida een terug-

getrokken bestaan; tentoonstellingen heeft zij tijdens haar leven nauwelijks gehad en ook met de verkoop wilde het niet vlotten. Haar kunst bleef onder de korenmaat.

Het artistieke klimaat waarin Gerrit opgroeide was dus gunstig: een tekenende vader, een belangstellende moeder, een broer en een zuster, die eveneens tekenden en schilderden. Ook in de kring daaromheen waren voor Gerrit de mogelijkheden in ruime mate aanwezig om zich als kunstenaar te ontplooien. Hij kon contacten onderhouden met zijn nicht Barbara⁵ en met oom Taco Mesdag, die net als zijn jongere broer, Hendrik Willem, schilderde en kunst verzamelde. En oom H.W. Mesdag en tante Sientje – beroemdheden in die tijd – zouden hem in de Haagse kunstwereld kunnen introduceren. Kon het beter?

Gerrit als beginnend kunstenaar

Gerrits eerste levensjaren verliepen rimpelloos. Toen hij op de lagere school zat, werd er voor gezorgd dat hij tekenles kreeg op de Academie Minerva. En zondags hielp zijn vader hem. Derk en wat later ook Alida deden er enthousiast aan mee.

Schoolrapport hoogste klas
lagere school

SCHOOL
VOOR
GEWOON EN MEER UITGEBREID LAGER ONDERWIJS
VOOR **JONGENS.**

_____ heeft in de
G. van Heester maand *Januari en Februari* 19__

de volgende cijfers verkregen:

Voor het schrijven 9	
" " lezen 7	
" " nederlandsch 8	
" " fransch 9	
" " de aardrijkskunde 7	
" " vad. geschiedenis 7	
" " algem. geschiedenis 7	
" " vormleer en het rekenen 7	
" " het gedrag 9	
Absent geweest 0 schooltijden.	

De hoofdonderwijzer:
A. NUIVER.

BETREKENIS DER CIJFERS:	
1 en 2 slecht.	7 goed.
3-4 tamelijk.	8 zeer goed.
5 onvoldoende.	9 best.
6 vrij goed.	10 uitmuntend.

Handtekening der ouders of voogden:
G. van Heester

Uit enkele bewaard gebleven rapporten⁶ blijkt dat hij voor de verschillende vakken zeer hoge cijfers haalde, ondanks het feit dat hij nog al eens ziek was. In de winter van 1879/80 kreeg hij geelzucht, waardoor hij drie maanden thuis moest blijven. Om zich zelf bezig te kunnen houden, gaven zijn ouders hem op zijn verzoek een waterverfdoos; hij begon te aquarelleren en kreeg al snel deze moeilijke techniek onder de knie.

In de zomer van 1880 ging Gerrit met zijn ouders en zijn broer Derk met vakantie naar Den Haag en Scheveningen. Zij logeerden er in hotel Rauch. Het was de eerste keer dat Gerrit de zee zag, een voor hem onvergetelijke ervaring. Weer in Groningen teruggekeerd, kon hij zich de zee in al haar schakeringen weer voor de geest halen en aquarelleerde hij zijn eerste zeegezichten. In september ging Gerrit naar het Stedelijk Gymnasium in Groningen. Hij moest er hard werken, maar dat belette hem niet om geregeld een tekening of een aquarel te maken.

De zomer van 1881 luidde een nieuwe fase in: Gerrit ging nu ook met olieverf schilderen. Hoewel hij er al veel eerder mee had willen beginnen, ontstond de mogelijkheid pas, toen Derk een schilderskist kreeg en hij deze van hem mocht lenen. Er is overigens maar één olieverf uit 1881 bekend (afb. 80).

In de zomervakantie plachten Gerrit en zijn broertjes en zusjes in Almelo te logeren bij hun grootouders Ten Bruggen Kate-Sonnevelt en toen deze

17

17 - Zeegezicht met
vissersboten en figuurtjes
op het strand
aquarel op papier, 1880
cat.nr. 49

18 - Notebomen achter
het ouderlijk huis
aquarel op papier, 1880
cat.nr. 53

19 - Appel
aquarel op papier, 1881
cat.nr. 61

20 - Keuken in het
grootouderlijk huis
te Almelo
aquarel op papier, 1881
cat.nr. 69

18

19
20

23

21

21 - Avondlandschap
met gezicht op dorpje
aquarel op papier, 1882
cat.nr.78

waren overleden bij oom Jan en diens zuster tante Cornelia ten Bruggen Kate, die in het huis van hun ouders waren blijven wonen. De bosrijke omgeving was een ideaal werkterrein voor Gerrit.

Het vele werk dat Gerrit voor school moest doen en zijn steeds groeiende passie voor zijn artistieke activiteiten bleken een jaar later nauwelijks meer met elkaar te combineren. Het was duidelijk dat er een keuze gemaakt moest worden. Tegen het einde van het tweede schooljaar, in 1882 dus, besloten zijn ouders hem daarom van school te nemen. Er werd ernst gemaakt met zijn toekomst als kunstenaar.

Gerrit was al op zeer jeugdige leeftijd begonnen te tekenen. Toen hij dertien jaar oud was, maakte hij zijn eerste aquarellen, wat schools nog, maar veelbelovend; één, twee jaar later reikte hij al tot grote hoogte op dat gebied. In diezelfde tijd begon hij ook met schilderen. Zijn jeugdige genialiteit wordt nog verder benadrukt door het feit dat zijn carrière als kunstenaar reeds op zijn twintigste werd afgebroken door een geestesziekte. Zijn oeuvre is dus dat van een adolescent en jonge volwassene. Is het verwonderlijk dat Gerrit door sommigen als een wonderkind wordt beschouwd? Deze constatering zou betekenen dat zijn artistieke vroegrijpheid in vergelijking met andere kunstenaars uit zijn tijd een uitzonderlijk verschijnsel was. Dat is echter niet het geval. Jozef Israëls bijvoorbeeld volgde al vanaf zijn elfde jaar de tekenlessen op de Academie Minerva. En toen hij veertien was, ging hij op eigen kracht verder. Op diezelfde leeftijd was Johannes Bosboom intensief

bezig met tekenen en ging naar het atelier van Bart van Hove om zich verder te bekwamen. Ook de gebroeders Maris, P.J.C. Gabriël en George Breitner zijn heel jong begonnen. Gerrit van Houten is dan ook geen wonderkind, maar een vroegrijp talent.

Vergeefse reis naar Den Haag

Omdat Gerrit niet meer naar school hoefde, kon hij in september 1882 met zijn vader mee naar Scheveningen en Den Haag. Zij logeerden weer in hotel Rauch. In dit hotel had Mesdag permanent een kamer met uitzicht op zee tot zijn beschikking om er studies en schetsen te maken. Gerrit genoot van de zee, het strand en de duinen en was ook 'druk aan 't penseel'⁸, maar dat was niet het enige doel van de reis. Hij was tevens naar Den Haag gekomen om er zijn werk te presenteren. De residentie was toen het belangrijkste kunstcentrum van Nederland en daarvoor dus de aangewezen plaats.

In die tijd had een groot aantal belangrijke kunstenaars zich in Den Haag gevestigd. Het waren onder meer H.W. Mesdag, George Breitner, Anton Mauve, Théophile de Bock, B.J. Blommers, Jacob en Willem Maris, J. Bosboom, Jozef Israëls en J.H. Weissenbruch. Zij zorgden voor vernieuwingen in met name de landschapschilderkunst en hoewel ieder dat op zijn eigen manier deed, waren de overeenkomsten van dien aard, dat zij al spoedig met de groepsnaam Haagse School werden aangeduid⁹. Veel kunstenaars waren lid van het in 1847 opgerichte Schilderkundig Genootschap Pulchri Studio. Het genootschap bevorderde de belangen van kunst en kunstenaars en bood zijn leden de mogelijkheid om naar levend model te tekenen en te schilderen, organiseerde lezingen, tentoonstellingen en van tijd tot tijd een groots opgezet feest.

In Den Haag was ook al een museum, dat – naast lokale geschiedenis – moderne kunst presenteerde. Zoals gebruikelijk in die tijd was dit geheel aan het particulier initiatief te danken. Vooraanstaande Haagse ingezetenen hadden zowel de 'Vereeniging tot beoefening der Geschiedenis van 's-Gravenhage' als de 'Vereeniging tot het oprichten van een Museum van Moderne Kunst' opgericht. Wat de beide verenigingen verzamelden, droegen zij aan de gemeente Den Haag over, op voorwaarde dat deze voor huisvesting en conservering zorgde. In 1871 was het zover: aan de Korte Beestenmarkt 9 kon iedere belangstellende kennis maken met een permanente expositie van moderne kunst, in combinatie met wat de andere vereniging aan historische zaken had verzameld. Omdat het gebouw nogal uit de route lag, niet erg publieksvriendelijk was en bovendien een andere bestemming kreeg, moest er naar een ander en liefst beter onderkomen worden gezocht. De keuze viel op de fraaie zeventiende-eeuwse Sint Sebastiaansdoelen aan de Korte Vijverberg, die in 1884 als Gemeentemuseum werd geopend¹⁰.

Dan was er de Academie van Beeldende Kunsten – nog vaak Tekenenacademie genoemd, de naam die het instituut vóór 1859 droeg. Veel bekende

22

23

en minder bekende kunstenaars kregen hier hun opleiding. Eens in de paar jaar werd de hal van het Academiegebouw aan de Prinsessegracht ontruimd om er de Tentoonstelling van Levende Meesters te houden, een presentatie van recent werk van Nederlandse kunstenaars. In de Hollandsche Teekenaarsmaatschappij – in 1876 te Den Haag opgericht – waren kunstenaars verenigd, die onder meer door middel van tentoonstellingen een herwaardering van de aquarelleerkunst wisten te bewerkstelligen. Deze en andere exposities waren belangrijk om tot verkoop van werk te komen. Ook de kunsthandel bood natuurlijk die mogelijkheid. In Den Haag was dat de firma Goupil & Cie.

De naam Van Gogh is onverbrekkelijk aan deze gerenommeerde kunsthandel verbonden. Vincent werkte bij Goupil als jongste bediende van 1869 tot 1873 en zijn broer Theo ontwikkelde er zich in de vijf daarop volgende jaren tot een gewaardeerd kunsthandelaar. Ook bij de oprichting ervan was een Van Gogh betrokken. Het Parijse Maison Goupil had aan een oom van Vincent¹¹ gevraagd vennoot van de firma te worden en een Haags filiaal op te zetten. In 1861 had deze zich onder de naam Goupil & Cie. gevestigd op de Plaats 14¹².

Het ligt voor de hand dat Gerrit van Houten behalve via zijn beroemde oom Mesdag, ook via Goupil zou kunnen proberen in het kunstcircuit te komen. Geen van beide mogelijkheden heeft enig resultaat opgeleverd. Het waarom hiervan heeft in het gezin Van Houten heel wat stof doen opwaaien en

24

alleen al daarom is het van belang nader op deze kwestie in te gaan. In het kort komt het er op neer dat oom en tante Mesdag hun talentvolle neef effectief zouden hebben tegengewerkt, door hem als afkijker en imitator te karakteriseren.

In oktober 1881 waren oom Mesdag en tante Sientje bij de Van Houtens op bezoek geweest en hadden de tekeningen en aquarellen van Gerrit te zien gekregen. 'Oom Mesdag vond de 4 zeeën mooi en had geen aanmerkingen', schreef moeder Van Houten aan haar zoon Derk in Amsterdam, 'tenminste zeer weinig [...]. Ik vroeg aan Oom, hoe vindt gij het, is Gerrit vooruitgekomen. Jazeker, hij is veel vooruitgegaan, maar och het zijn allen Oom Mesdag's zeeën, jongetje. Jongen, gij kondt het zoo niet doen wanneer gij mijn zeeën niet gezien had. Sientje, die jongen moet niets meer van ons zien, ik moet zeggen zij waren bijzonder te spreken, veel beter als te Scheveningen en dan vond Oom de olieverven zeer goed. We zouden de proef maar nemen en zenden hen naar Amerika. Dan zouden ze zeggen een volgeling van Mesdag, élève van Mesdag, dat heeft hij herhaalde malen gezegd. Maar hij vond ze mooi. In het logeerkamertje zeide Oom hé Sientje ik moet eerst zien of het van mij is of van Gerrit. Tante zeide hij heeft het met een verstand van 40 jaar gedaan en hij heeft de oogen van Mesdag gehad'¹³. Een werkelijk negatieve strekking is in het hierboven geciteerde brieffragment niet te vinden. In een brief van driekwart jaar later wordt deze echter al heel wat sterker tot uitdrukking gebracht: 'De laatste beide tekeningen waren Oom en Tante zeer naar de zin, zij vonden ze zelfs heel mooi, maar toch komt er

22 - Bomen langs de kolk
aquarel op papier, 1882
cat.nr.77

23 - Oliemolens aan het
Damsterdiep
aquarel op papier, 1881
cat.nr.68

24 - Woelige zee
aquarel op papier, 1881
cat.nr.54

altijd achteraan dat G[errit] ze van een ander afkijkt. Maar G beweert zelf dat hij ze volgens zijn model schildert. Dus laten wij ze in dat opzigt maar praten'¹⁴.

Uit geen enkele bron blijkt dat Gerrit en zijn vader deze keer bij de Mesdags op bezoek zijn geweest, want dat was een te belangrijk gebeuren om niet vermeld te worden. We moeten dus aannemen dat zij al bij voorbaat overtuigd waren van de zinloosheid ervan. Daarom vervoegden zij zich bij kunsthandel Goupil. De chef, H.G. Tersteeg, vond *De aardbeien* (afb. 25) heel mooi, maar aan de andere kant vertoonde de aquarel toch te veel overeenkomsten met het werk van Sientje Mesdag-van Houten. Gerrit zei toen dat tante Sientje bij zijn weten nog nooit aardbeien geschilderd had, waarop Tersteeg antwoordde, dat als zij aardbeien zou schilderen, zij het zo zou hebben gedaan.

Ook later bleef het 'afkijkspook' nog rondwaren. Toen Gerrit er van werd beticht een Maanlicht van Maris gekopieerd te hebben, verdedigde hij zich met verve: 'Dat is een leugen. Zoolang als ik geschilderd heb, heb ik nog nooit een penseelstreek gecopieerd. Het is natuurlijk dat wanneer 2 schilders hetzelfde voorwerp schilderen, altijd hun schilderijen eenige overeenkomst moeten hebben, wanneer ze natuurlijk beide goed schilderen. [...] Ik ben er echter ten volste van overtuigd dat nog nooit iemand in de geheele wereld het maanlicht zoo geschilderd heeft als ik het doe. [...] Dat praatje van afkijken is voor drie jaar uitgesproken door den Heer H.W. Mesdag, omdat ik hem en zijn vrouw in het vaarwater zat, omdat ik soms dezelfde onderwerpen koos als zij beiden. De Heer H.W. Mesdag heeft ontzettenden invloed door zijn rijkdom, zoodat alle schilders en menschen die wat met hem uit te staan hebben hem vleien en natuurlijk hem napraten. Ik zal hem echter trachten te tonen dat ik het omtrent schilderen uitmuntend buiten hem redden kan'¹⁵.

Het feit dat de informatie over deze familievete uitsluitend van de kant van de Van Houtens komt en er dus geen weerwoord is van de 'tegenpartij', maakt het niet eenvoudig om tot een genuanceerd oordeel te komen. Toch wil ik een poging wagen.

De in 1831 in Groningen geboren Hendrik Willem Mesdag was opgegroeid in een gezin, waar kunst en cultuur een ruime plaats innamen. Ook hijzelf toonde al op jeugdige leeftijd veel belangstelling voor de teken- en schilderkunst. Toch sprak het vanzelf dat hij op het bankierskantoor van zijn vader zou gaan werken. In zijn vrije tijd nam hij schilder- en tekenlessen bij C.B. Buys en J.H. Egenberger. Pas in 1866, toen zijn vrouw Sientje van haar vader het in die tijd enorme bedrag van 60.000 gulden had geërfd, besloot hij – al 35 jaar oud – de grote sprong te wagen en zijn lang gekoesterde wens om kunstenaar van beroep te worden in vervulling te doen gaan. Mesdag bekwaamde zich verder onder leiding van Willem Roelofs in Brussel, werkte enkele jaren stug door zonder veel succes en kreeg in 1870 loon naar werken: een gouden medaille op de Parijse Salon voor een

25

25 - De aardbeien
aquarel op papier, 1882
cat.nr.72

Hendrik Willem Mesdag
Sientje Mesdag-van Houten

zeegezicht, *Les Brisants de la Mer du Nord*¹⁶. Zijn naam als zeeschilder was gevestigd en vanaf die tijd ging het hem voor de wind. Eenmaal in Den Haag woonachtig, nam Mesdag al spoedig een vooraanstaande plaats in het Haagse culturele leven in. Hij werd in 1876 voorzitter van de Hollandsche Teekenmaatschappij, waarvan hij ook een van de oprichters was, en van 1889 tot 1907 was hij voorzitter van het Schilderkundig Genootschap Pulchri Studio. Tevens legde hij een prachtige kunstverzameling aan van werken van onder meer schilders uit de School van Barbizon. Mesdag was een man van de wereld, met veel gezag en een uitgesproken mening, maar ook iemand die ijdel en zelfingenomen was.

Uit de brieven van Gerrits moeder kan worden geconcludeerd dat Mesdag de nodige waardering had voor het werk van Gerrit. Naar zijn mening vertoonde het echter nog te veel invloeden van anderen en te weinig eigen visie. Hij vond dat zijn neefje uit de provincie – nog maar vijftien, zestien jaar oud – pas aan het begin van zijn carrière stond en zich eerst maar eens verder moest bekwamen in de kunst van het schilderen. Het was nog te vroeg om aan tentoonstellingen en verkoop van werk te denken. Er zit mijns inziens veel waars in het standpunt van Mesdag, die per slot van rekening een eminent kunstkenner was. Maar omdat hij gewend was een geen tegenspraak duldende toon aan te slaan, zal dat de Van Houtens in het verkeerde keelgat zijn geschoten. Mesdag zal op zijn beurt geïrriteerd zijn geraakt door de negatieve reactie van de familie Van Houten, die hij ongetwijfeld als dilettanten beschouwde. Zo veranderde een artistiek-pedagogisch meningsverschil in een familieruzie boordevol rancune.

En welke rol speelde Gerrit zelf hierin? In het persoonlijk contact gedroeg hij zich als een stille, wat teruggetrokken jongen, die op dominante mensen als Mesdag zeer stug kon reageren en liever zijn mond hield dan zich te verdedigen of alleen maar driftige en ongenueanceerde dingen eruit gooide, zoals hij tijdens zijn bezoek aan Tersteeg in Den Haag had gedaan¹⁷. Ten aanzien van zijn eigen werk vertoonde Gerrit een grote mate van zelfverzekerdheid, die niet zelden uitmondde in eigenwijsheid en pedanterie.

Mesdag was daar natuurlijk niet van gediend en het is mogelijk dat het verloop van zijn eigen carrière bewust of onbewust aan een verscherping van zijn bezwaren heeft bijgedragen. Had hij niet, al op gevorderde leeftijd, eerst nog jaren moeten ploeteren, alvorens zijn eerste succes binnen te halen?

Behalve zijn overtuiging dat het kunstenaarschap van Gerrit nog niet voldragen was, zijn het vooral de verstoorde familieverhoudingen geweest die hem hebben doen besluiten, althans voorlopig, geen medewerking te verlenen aan de verdere ontplooiing van zijn neef. Gezien Mesdags onaantastbare positie, is het onwaarschijnlijk dat hij een eventueel vroeg succes van zijn neefje als werkelijk bedreigend heeft ervaren en om die reden een snelle doorbraak van Gerrit heeft tegengewerkt. De rancune die de Van Houtens koesterden ten opzichte van Mesdag en zijn vrouw, kleurde ook hun interpretatie van Tersteeg's terughoudendheid: de Mesdags moesten daar

26 - Maanlicht

olieverf op (deur)paneel, 1883

cat.nr. 117

26

Kunsthandel Goupil & Cie

de hand in hebben gehad. 'Ik kan mij niet begrijpen', schreef Gerrits moeder verbolgen, 'dat zulke mensen met zooveel wereldsche pracht om zich heen nog op een jongen zoo afgunstig zijn'¹⁸. Maar zo verwonderlijk is het niet dat de chef van de gerenommeerde kunsthandel Goupil, die bij wijze van spreken dagelijks de belangrijke kunstenaars van zijn tijd over de vloer kreeg, zich gereserveerd opstelde bij het zien van Gerrits werk, ook al zag hij er bepaalde kwaliteiten in. Tegen Sientje Mesdag zou hij ook hebben gezegd dat zij zich voor het werk van haar neef niet behoefde te schamen¹⁹. Tersteeds opvatting, kortom, was vergelijkbaar met die van Mesdag.

De poging om als kunstenaar snel door te breken via het culturele Mekka Den Haag was mislukt. Gerrit was nu genoodzaakt een stap terug te doen en te proberen in en vanuit Groningen bekendheid te krijgen.

Terug in Groningen

Zeker in vergelijking met Den Haag, stelde Groningen als kunststad niet zo heel veel voor. Het mag dan de geboorteplaats van Jozef Israëls en H.W. Mesdag zijn, de beide kunstenaars mogen dan hun tekenlessen op de Academie Minerva hebben gehad, zij vertrokken juist uit Groningen, omdat het van daaruit niet mogelijk was landelijke, laat staan internationale bekendheid te krijgen. De talentvolle kunstenaars zochten dus elders hun heil, de mindere goden bleven, met als gevolg dat Groningen zijn provinciale imago maar niet kwijtraakte.

Een belangrijke plaats in de presentatie van kunst nam het in 1832 officieel erkende Kunstlievend Genootschap Pictura in. Waar elders het initiatief tot de oprichting van dergelijke genootschappen uitging van kunstenaars, waren het in Groningen verzamelaars en liefhebbers die de handen ineensloegen. Enerzijds wilden zij de kunst onder de aandacht van een breed publiek brengen en de kunstzin ontwikkelen, anderzijds was er het streven kunstenaars tot grotere activiteit aan te sporen. Uiteraard speelde het

Boek- en kunsthandel
W. Scholtens en Zoon
vijfde pand van rechts

gezelligheidsaspect in het genootschap een niet te verwaarlozen rol. Om deze doelstellingen te realiseren, wilde Pictura jaarlijks een prijsvraag uitschrijven²⁰, een kunstverzameling en een bibliotheek aanleggen, en lezingen, kunstbeschouwingen en tentoonstellingen organiseren. De laatste twee activiteiten waren voor de kunstenaars de gelegenheden bij uitstek om werk te verkopen. In Gerrits tijd was Pictura gehuisvest in de Nieuwe Waag²¹ op de hoek van de Grote Markt en de Guldenstraat, waar ook de Academie Minerva haar onderkomen had. Het genootschap bleef daar tot 1895. Een andere plaats waar expositiemogelijkheden waren, was de boek- en kunsthandel W. Scholtens aan de Grote Markt.

Een museum dat, zoals in Den Haag, moderne kunst toonde, was er in Groningen niet. Het in 1874 gestichte Kabinet van Oudheden herbergde uitsluitend een archeologische en historische verzameling. Het duurde nog tot ver in de jaren negentig voordat in het nieuwe 'Museum van Oudheden voor de provincie en stad Groningen' een enkele tentoonstelling van moderne kunst werd gehouden.

De eerste keer dat er een werk van Gerrit van Houten werd geëxposeerd, was in maart 1882 geweest. In een door Pictura georganiseerde tentoonstelling van aquarellen uit de kunstportefeuille van zijn oom Taco Mesdag was *De Bornse hut* opgenomen, een aquarel die Gerrit aan het eind van 1881 aan zijn

27 - De Bornse hut
aquarel op papier, 1881
cat.nr.71

27

De Nieuwe Waag

28

28 - Kastanjevas en
vruchten
olieverf op doek, 1882
cat.nr.107

29 - Portret van Hindrik
van Houten
aquarel op papier, 1882
cat.nr.75

30 - Twents binnenhuis
olieverf op doek, 1884
cat.nr.132

29

oom had gegeven. 'Gerrit zijn teekening prijkte zeer onder zoovele andere prachtige teekeningen en staat hij zeer aardig in de Groninger Courant'²².

Na zijn mislukte reis naar Den Haag in september 1882 zette Gerrit zijn pogingen om te kunnen exposeren voort. In november waren er opnieuw bij Pictura enkele aquarellen²³ van hem te zien. De kritiek was gunstig. En zo liep ondanks de moeilijkheden met Mesdag het jaar 1882 toch nog succesvol ten einde. In februari 1883 deed Gerrit naar alle waarschijnlijkheid weer mee met een Pictura-evenement. In april zond hij voor de eveneens door Pictura georganiseerde 'Tentoonstelling van schilderijen van Leevende Nederlandsche Schilders' drie werken in: *Oliemolens aan het Damsterdiep* (afb. 88), *Maanlicht over het Damsterdiep*²⁴ en *Kastanjevaas en vruchten* (afb. 28). En hij had succes: zijn moeder werd gecompimenteerd met haar zoon, en korte tijd later schreef zij: 'Gerrit wordt, onder ons gezegd, als een wonder beschouwd'²⁵. Vooral *Oliemolens aan het Damsterdiep* werd zeer mooi gevonden, de anderen in iets mindere mate, maar dat kwam naar haar mening door de ongunstige plaats waar ze opgehangen waren. Onder de exposanten bevonden zich kunstenaars als H.W. Mesdag, zijn vrouw Sientje en ook Jozef Israëls, van wie de laatste zo enthousiast was over Gerrits schilderijen, dat hij hem wel eens een bezoek wilde brengen. Gerrit was natuurlijk opgetogen, maar helaas werd er een domper op deze vreugde gezet: op 6 mei overleed zijn vader, na een kort ziekbed, pas vijftig jaar oud.

30

31

31 - De eik
olieverf op op doek, 1883
cat.nr.114

De verslagenheid was groot. Door dit droeve gebeuren kon bovendien het bezoek van Jozef Israëls niet doorgaan, hetgeen voor Gerrit een geweldige teleurstelling was. Want zo miste hij voor de tweede maal de gelegenheid om via een bekende kunstenaar wat meer in de openbaarheid te komen.

In oktober 1883, toen *De eik* (afb. 31) in de etalage van Scholtens aan de Grote Markt werd geëxposeerd, begon Gerrit ook buiten Groningen pogingen te ondernemen om zijn werk te presenteren. Hij benaderde nota bene wederom H.G. Tersteeg van kunsthandel Goupil in Den Haag, nu met de vraag waar en wanneer er tentoonstellingen zouden plaatsvinden en op welke manier hij op de hoogte kon worden gehouden. Hij schreef het Aesthetisch Genootschap in Rotterdam aan met het verzoek 20 werken te mogen tentoonstellen. Het genootschap antwoordde dat het aantal te klein was voor een eenmanstentoonstelling, maar dat een deel ervan wel in de kunstportefeuille getoond kon worden. Het is er overigens niet van gekomen. In diezelfde maand nog had Gerrit ook contact met een zekere mejuffrouw Matthijssen, die in Leeuwarden een doorlopende expositie van schilderijen had. Nadat Gerrit haar misvatting had rechtgezet dat hij niet een schilderes, maar een schilder was, stuurde hij haar drie schilderijen, waaronder weer *De eik*²⁶. Vervolgens werd hij lid van het Utrechtse Genootschap Kunstliefde. Het feit dat hij nog geen achttien was, een leeftijd die voor de toelating vereist bleek te zijn, was niet doorslaggevend om hem het lidmaatschap te onthouden. Voor de circulerende portefeuille zond hij twee aquarellen in²⁷, wat later, in februari 1884, twee aquarellen voor enkele geschenkalbums en in maart drie schilderijen voor een tentoonstelling²⁸. In diezelfde tijd won Gerrit informatie in over *Arti et Amicitiae*, een Amsterdams genootschap. Hij kreeg '1 exemplaar der wet van onze maatschappij' toegestuurd met de mededeling dat het lidmaatschap recht gaf tot het inzenden van werk voor de gedurende oktober tot april circulerende portefeuille. Waarschijnlijk in de zomer exposeerde hij in Deventer²⁹.

Gerrit was ambitieus genoeg om ook over de landsgrenzen heen te kijken. Hij voerde correspondentie met het secretariaat van de Exposition Internationale in Nice en slaagde er zelfs in een schilderij – een zeegezicht – toegelaten te krijgen³⁰. H.W. Mesdag schreef hem begin januari 1884: 'Met veel genoegen zagen wij de aanneming uwer schilderij te Nizza. Er zijn 2300 schilderijen dus genoeg. Ik hoop dat gij er wat succes zult hebben'³¹. In diezelfde maand vroeg Gerrit om inlichtingen over een in het Crystal Palace in Londen te houden tentoonstelling en over de Parijse Salon. Dat hij serieus van plan was een kansje in Parijs te wagen, blijkt uit het feit dat hij zijn lijstenmaker D. Sala en Zonen in Leiden aanspoorde de lijst voor het grote *Maanlicht* vóór 1 maart in Groningen af te leveren, 'want het schilderij moet naar de Parijsche salon'³². Aangezien er echter in alle bronnen verder wordt gezwegen over Londen en Parijs, moeten we aannemen dat Gerrit daar niet geëxposeerd heeft. Waar het wél lukte was in Brussel. In een recensie uit de Franse krant 'Le Voltaire' wordt het schilderij – een Twents binnenhuis³³ – besproken: 'Lorsqu'il s'agit d'un tableau de ce genre, chaque objet

a son importance. Il explique et complète la physionomie morale du propriétaire. L'ordre et la disposition pittoresque de la vieille salle, dans laquelle M. van Houten a placé ses paysans d'Almeloo semblent annoncer quelque chose de leurs goûts, de leurs habitudes et de leur nature. En ce tableau, abondant en renseignements significatifs le plus pur du tempérament hollandais apparaît saisi dans son plein caractère'. 'Ze zeggen niet dat het prachtig is', constateerde Gerrits moeder enigszins teleurgesteld, 'maar het is toch waard dat het genoemd wordt'³⁴.

De correspondentie met genootschappen en andere organisaties voerde Gerrit geheel zelf. Zo verlegen als hij in de persoonlijke omgang was, zo zelfverzekerd en zakelijk komt hij in zijn brieven over. Na de mislukte poging om in één keer Den Haag te veroveren, ging hij heel wat doordachter

Kladversies van
zakelijke brieven

Groningue 16 mars 1884.
Luiten v.m. Scheutelpoort.
Hollande..

A Monsieur Louis Prost.
le commissaire des Beaux-
Arts.

Monsieur!

Ce matin j'ai reçu votre
Bulletin du 8 mars 1884,
dans laquelle vous me de-
mandez l'exhème dernier
prix de mes œuvres. ^{Si} ~~Quand~~
vous ne pouvez pas obtenir
la somme, que j'ai demandée
alors l'exhème dernier prix
c'est. 100 francs moins
que j'ai demandé.

Veillez agréer, l'assurance
de mes meilleurs sentiments.

G. van Houten Hg.

Groningue 16 Februari 1884.

Den Weddellob. Heer Secretaris
van het Genootschap, artistiek
et Amicitiae.

Weddellob. Heer!

Quanne vunde ik vanlle
vermanen, welke de wischen zijn
om lid van het Genootschap
artistiek et Amicitiae te worden,
zoodat men ook tekeningen
voor de jaartijksche postfeuille
kan inzenden. Hoogaachtend
warden. Dienaar

G. van Houten Hg.

Mr. Samuel van Houten

te werk: hij presenteerde zijn schilderijen en aquarellen eerst in Groningen, vervolgens elders in het land en tenslotte in het buitenland. Teleurgesteld heeft hij echter moeten constateren dat ondanks al zijn inspanningen het uiteindelijke doel, namelijk om tot verkoop van zijn werk te komen, niet één keer werd bereikt. Een toekomst als beroepskunstenaar werd daardoor onzeker.

Leerling op de Kunstacademie

Gerrits ouders hadden in de zomer van 1882 besloten Gerrit van het Gymnasium te nemen, zodat hij meer tijd kreeg voor het aquarelleren en schilderen. Het was echter geenszins de bedoeling hem verder onderwijs te onthouden. Na zijn terugkeer uit Den Haag kreeg hij dan ook privélessen Frans, Duits en Engels. Met Egenberger van de Academie Minerva overlegde hij op welke manier hij zich artistiek het beste kon bekwamen, maar veel resultaat had dat niet. Want de Academiedirecteur had gezegd dat hij hem nauwelijks nog iets kon leren. En toen Egenberger kennelijk had laten doorschemeren dat Gerrit het schilderen van hem had geleerd, besloot Gerrit – de affaire met Mesdag lag hem nog vers in het geheugen – de Academie niet meer te bezoeken en op eigen kracht verder te gaan.

Het volgen van onderwijs door Gerrit bleef een belangrijk punt voor zijn opvoeders, ook voor oom Sam van Houten – de politicus – die na de dood van Hindrik in mei 1883 Gerrits voogd was geworden. Deze raadde hem aan zich in september als student aan de Groningse Universiteit in te laten schrijven om colleges in de plant- en dierkunde te kunnen volgen. Want ‘het aanschouwen van de natuur leert alleen de uiterlijke vorm zien’ en moet daarom worden aangevuld met ‘de studie van de inwendige structuur van plant, dier en mensch’³⁵. Bovendien vond oom Sam het noodzakelijk dat Gerrit eens wat meer met leeftijdgenoten omging. Zijn werkwijze en karakter hadden hem in een veel te geïsoleerde positie gebracht. Op 7

oktober schreef Gerrit: 'Morgen ga ik voor het eerst naar de Universiteit [...]. Ik moet er alle dagen 2 uur wezen, zoodat ik nu zeer weinig tijd voor schilderen overhoud'³⁶. De stof was echter te diepgaand en te gedetailleerd om voor Gerrit van werkelijk nut te zijn, reden waarom hij slechts korte tijd de colleges heeft gevolgd. In de laatste maanden van het jaar nam hij perspectieflles bij S. Berghuis³⁷, die hem niet alleen praktische, maar ook theoretische kennis daarvan bijbracht. Tevens kwam zijn inschrijving aan een Kunstacademie weer ter sprake. Maar oom Sam was – evenals Gerrits vader vroeger – daar op tegen: 'Een teekencursus kan hem kwaad doen en brengt althans eenigermate zijne originaliteit in gevaar'³⁸. Maar toen Gerrit ook in 1884 er niet in slaagde om enig werk te verkopen, werd dit standpunt herzien. In een poging de impasse te doorbreken gaf hij er uiteindelijk de voorkeur aan leerling te worden van de Rijks Academie van Beeldende Kunsten in Amsterdam. Om zich voor te bereiden op het toelatingsexamen oefende hij zich op de Academie Minerva in het tekenen met zwart krijt naar pleister, iets waarmee hij zich tot dan toe niet had beziggehouden. 'Vanmiddag ben ik eens naar Mr. Allebé [de directeur van de Amsterdamse Academie] gegaan, om hem iets van mijn examenwerk te laten zien en daarover nog iets te vragen, omdat ik dan morgen dadelijk beter weet hoe ik beginnen moet. Hij vond mijn manier van werken goed. Morgen en overmorgen is het examen', schreef Gerrit op 30 september³⁹. Zijn moeder

32

32 - Steentilpoortenbrug
in de sneeuw
aquarel op papier, 1883
cat.nr.82

33 - De vogels
olieverf op doek, 1883
cat.nr.123

34 - Bont boeket in
glazen pul
aquarel op papier, 1883-86
cat.nr.85

33

34

41

35

35 - Zeegezicht met
twee vissersboten
aquarel op papier, 1882-83
cat.nr.79

36 - Den in de Scheveningse
bosjes
aquarel op papier, 1884
cat.nr.90

De Academie van Beeldende
Kunsten in Den Haag

36

was er niet erg gerust op. 'Het zal me een pak van 't hart zijn zoo die jongen er goed afkomt: ik ben er altijd nog bevreesd voor omdat hij zoo zenuwachtig is, die jongen heeft een groot gebrek hij denkt altijd over andere dingen als waar hij mede bezig is en dat doet hem veel mislukken'⁴⁰.

Gerrit werd afgewezen. Er moest nu een andere oplossing gevonden worden, waarop hij zijn toekomst kon baseren. Omdat zijn pogingen vanuit Groningen iets te bereiken waren mislukt, leek het zeer af te raden weer naar deze stad terug te keren; het zou een voortzetting van de malaise betekenen. In Amsterdam blijven vond Gerrit echter nog minder aantrekkelijk, ongetwijfeld omdat hij er niemand kende. En met gezwinde spoed keerde hij dus toch maar weer naar Groningen terug. Mesdag begreep echter niet waarom Gerrit zoveel tegen Amsterdam had: 'Mij dunkt het was beter zelfstandig te Amsterdam te zijn dan op een andere plaats. Enfin na uw bepaald besluit om daar niet weder heen te gaan, kan ik er niets meer aan doen. In Groningen moet gij niet blijven dan is het nog beter hier. Op de Akademie hier wordt geen examen gevraagd en zeker kunt gij ook hier veel leren'⁴¹.

Inderdaad ging Gerrit in oktober 1884 naar Den Haag. Hij woonde in bij de familie Corver⁴², een gezin, waar hij zich overigens bepaald niet thuis voelde. 'Met het teekenen gaat het als te Groningen', meldde Gerrit aan zijn moeder, 'ik werk altijd door, de eene dag is gelijk aan de andere. Ik woon alle lessen bij, als ornament, kunstgeschiedenis'⁴³. Over het algemeen ging hij met plezier naar de Academie. Alleen het vele tekenen naar pleister vond hij vervelend en erg vermoeiend. Buiten kon hij zich echter uitleven. Hij wandelde naar het strand om schetsen te maken, of naar het Haagse Bos en de Scheveningse Bosjes.

Hoewel hij nu op de Kunstacademie zat en Mesdag zelfs had aangeboden om hem te helpen, overwoog Gerrit of het niet veiliger zou zijn om toch maar examen middelbaar tekenonderwijs te doen. Een dergelijk diploma zou goed van pas komen, als zijn toekomst als schilder mislukte. Het bleef echter bij een gedachte. Van de hulp van oom Mesdag kwam evenmin iets, want de onderlinge verstandhouding bleef slecht. 'Oom M zei, ik mocht niet exposeren, nergens, het kostte maar allemaal geld, en het gaf niets. Ik moest, wanneer mijn Academiestudie achter de rug was met een éclat aankomen net als die grote schilders zooals J. Israëls'⁴⁴. Mesdag stond dus nog steeds op hetzelfde standpunt als voorheen.

Het vervelende en vermoeiende tekenen op de Academie, zijn moeilijkheden met de Mesdags, het onprettige verblijf bij de familie Corver – waar hij overigens nooit over klaagde – leidden er tenslotte toe dat Gerrit in maart 1885 wéér naar Groningen terugkeerde. Zijn onvermogen om zelfstandig op te treden is er mede de oorzaak van geweest.

Hoewel alle tot nog toe ingeslagen wegen niet tot succes hadden geleid, was het nog geen reden om definitief wanhopig te raken. Er waren wel meer schilders die niet onmiddellijk succes boekten en hij was bovendien nog maar negentien jaar oud.

Achteruitgang

Toen Gerrit terug was in Groningen, wilde hij proberen zichzelf verder te bekwamen, desnoods met hulp van een privéleraar. Het kwam er op neer dat zijn werkmethode van voor de Academietijd weer werd opgevat, ondanks het feit dat die mislukt was. Gerrit hoopte dat het nu beter zou gaan. Zijn voorgd, oom Sam, was er op tegen: 'Ik begrijp dat hij omgang en leiding nodig heeft, maar juist omdat ik meen, dat ook omgang nodig is en de onderlinge kritiek der scholieren het meest tot hunne vorming bijdraagt zou ik er niet voor zijn, dat Gerrit bij een schilder privaates kreeg. [...] Mij dunkt hij moet of proberen of hij nu op de Amsterdamse Academie komen kan of in den Haag opnieuw zijn studiën aan de teekenacademie hervatten. Dat hij met de Mesdagen minder wel is, behoeft gene reden te zijn om Den Haag te mijden en als gij slechts ene advertentie plaatst zult gij genoeg aanbiedingen krijgen die voor Gerrit geschikter zijn, dan die van Corver. Ik heb altijd bij Gerrits verblijf te 's Hage geoordeeld dat Corver een ongelukkige keuze was en dat Gerrit zeer verkeerd deed anders bij Mesdag te komen, dan wanneer hij ene bepaalde uitnodiging had. Alleen geloof ik dat gij een verkeerd denkbeeld hebt, wanneer Gij (en Gerrit zelf) meent, dat zij niet wenschen dat hij schilder wordt. Zij zijn nu overtuigd, gelijk ik het steeds was, dat de grond van het goed schilderen ligt in het goed teekenen en in het doormaken van

37 - Voorjaarsboom te
Euvelgunne
aquarel op papier, 1885
cat.nr.93

37

38 - Kranten
houtschool op papier, 1885
cat.nr.21

38

den teekencursus voordat men er ernstig aan denkt, om in het schilderen iets te praesteren⁴⁵. De voorstellen van oom Sam werden echter niet uitgevoerd, en naar alle waarschijnlijkheid is Gerrit ook nooit naar een privéleraar gegaan. Zo kwam hij helemaal op zich zelf te staan, zonder ook maar één moment zelfstandig te zijn, en dat viel hem soms erg moeilijk. Hij was nogal eens in een gedrukte stemming en ook tegenover zijn naaste familieleden weinig spraakzaam. Hij speelde dikwijls geruime tijd achter elkaar piano en trachtte dan weer door ingespannen werken zich te verzetten tegen zijn sombere gedachten.

Wanneer deze depressies begonnen zijn, is moeilijk te achterhalen. Misschien had hij er in Den Haag al last van en is dat een van de oorzaken geweest dat hij tegen alle adviezen in terug naar Groningen is gegaan. Wat eerst een bepaalde karaktertrek leek, werd nu een ziekteverschijnsel; zijn teruggetrokkenheid zou langzamerhand een geestelijk isolement worden.

Begin april 1886 ging Gerrit bij zijn oom Jan en tante Cornelia in Almelo logeren en daarna bij oom Bart ten Bruggen Kate in Deventer. Men hoopte dat door de verandering van omgeving zijn toestand zou verbeteren. 'Ik neem het leventje nu kalm op en denk zo weinig mogelijk aan de edele kunst', schreef hij⁴⁶. Maar een paar dagen later gaf hij zijn moeder al weer instructies voor de op handen zijnde tentoonstelling op de Academie Minerva. Zij moest nagaan op welke datum zijn schilderijen dienden te worden ingezonden, maar eerst moesten ze nog worden ingelijst⁴⁷. Half april dacht hij er al weer over om naar huis te komen, 'want dan kan ik zelf

Cornelia ten Bruggen Kate

bij het inzenden en ophangen van de stukken tegenwoordig zijn'⁴⁸. Het klonk ondernemend, maar de werkelijkheid was anders. Een echte verbetering van zijn toestand bleef uit en op medisch advies werd hij aan het eind van die maand in het bad- en herstellingsoord voor zenuwzieken Bethesda te Laag Soeren in Gelderland opgenomen.

'Bethesda ziet er van buiten flink en grootsch uit, de sparreboschjes in den omtrek zijn heerlijk. Mijn kamer is frisch en hoog evenals alle andere en gelijkvloersch en alles doelmatig. [...] Ik neem 's morgens om 9 uur geregeld mijn bad, en dan dadelijk een wandeling, en dan klettert het bloed heerlijk tot zelfs van de toppen van de vingers tot aan de voeten [...]. De bosschen zijn heerlijk van lucht en kleur, de dennelucht doet heerlijk aan. [...] Ons gezelschap is goed, maar geen jongelui van mijn leeftijd, maar die zullen vanzelf wel komen, iedere dag komen er nieuwe gasten bij'⁴⁹. Behalve met wandelen en veel rusten bracht Gerrit zijn tijd door met praten, biljarten en soms kegelen. Van de doktoren mocht hij op een gegeven moment geen bezoek van bekenden meer hebben en niet te veel brieven schrijven. Voorts moest hij Budapest- en ander water drinken en koude baden nemen ter bestrijding van congesties, dikheid en zenuwachtigheid. Het water hiervoor was afkomstig uit een nabijgelegen bron en werd via buizen naar de badinrichting gevoerd. Zelfs in de warmste zomers was de temperatuur van het water nooit hoger dan twaalf graden⁵⁰.

Soms had Gerrit waanbeelden: 'Ik had gaarne f 100 zoo spoedig mogelijk voor deze week, ik heb een akelig denkbeeld ontdekt, n.l. dat ik de prins van Oranje ben, en dat een struikrover op mij aast om mij te vermoorden, daarom heb ik losgeld noodig, in geval van nood, ik zal dokter dadelijk zoo spoedig mogelijk over alles spreken, stuur zo spoedig mogelijk geld, mijn leven is niet meer zeker [...]. Dokter heeft gezegd dat het niets als droombeelden waren en het komt uit congestie en zenuwachtigheid voort. [...] Heel uitvoerig zal ik U alles maar niet schrijven, want het zijn denkbeelden waarvan ik zelf niet de waarheid kan beslissen'⁵¹.

De eerste maanden van zijn verblijf in Bethesda kwam er niets van tekenen of schilderen, hij had er totaal geen zin in. Maar in juli meldde de behandelend geneesheer dat het hem na veel moeite was gelukt Gerrit weer aan het schetsen te krijgen. 'Maar nu heeft hij er de smaak van beet, en trekt met een schilderstoel gewapend de heide in'⁵².

Zijn gezondheidstoestand ging nogal op en neer, maar altijd was hij vol goede moed. Soms constateerde hij dat het 'savoir vivre' weer begon te komen, dan schreef hij weer: 'Ik ben nog steeds gedrukt en soms wat angstig [...] en mijn zenuwen kan ik ook nog niet in bedwang houden [...]. Nu adieu ik ben nog altijd dezelfde, Gerrit'⁵³.

Op instigatie van zijn moeder verruilde Gerrit eind september Bethesda weer voor een verblijf bij oom Jan en tante Cornelia ten Bruggen Kate in Almelo. Men hoopte dat de liefdevolle verzorging die hij daar kreeg, zijn geestelijke toestand gunstig zou beïnvloeden. Hij bracht er de dagen op

39

39 - Fruitstillven met
rietten mand
olieverf op doek, 1886
cat.nr.146

40 - Twee patrijzen
olieverf op karton-paneel,
1886
cat.nr.150

41 - Badhuis te Almelo
potlood en krijt in
schetsboek, 1886
cat.nr.25

40

41

plezierige wijze door. 'We hebben hier in de buurt bij de eerste brug naar 't Jagertje een klein badhuis en daar ga ik nu 's morgens heen, het is wel zoo koud als op Bethesda, Oom wou hebben dat ik zou de badkamer uittekenen en zulks is geschied, ik kan er wel niet veel van terecht brengen, maar enfin 't is klaargekomen. [...] Ik amuseer mij hier best, en maak mooie wandelingen met Oom, af en toe help ik Oom in de tuin en beschouw met genoegen de bloemen en de gediertens. [...] Een beetje Eigen Haard⁵⁴ bezien, eten en daar gaat de dag mee heen⁵⁵.

Hoewel Gerrit weer wat meer plezier kreeg in het tekenen, had men toch het gevoel dat deze bezigheid hem te veel enerveerde. Hij moest er maar liever een tijdje mee stoppen. Ook al had hij nog steeds last van neerslachtige buien, het ging toch wat beter met hem. In zijn brieven klinkt optimisme door en zijn nieuwjaarswens dat 1887 voorspoedig en gelukkig voor àllen mocht zijn, leek bewaarheid te zullen worden. In februari begon Gerrit sterk naar huis te verlangen. Hij wilde weer gezellig in de tuinkamer zitten en in zijn atelier gaan werken, al begreep hij ook wel dat hij het eerst zeer rustig aan zou moeten doen. De doktoren vonden het echter beter dat hij in elk geval tot aan de lente in Almelo bleef. En het zou nog tot begin juni duren, voordat hij naar huis mocht. 'Lieve ma, ik wil hier even bijvoegen dat na nader overleg met Oom en Tante wij overmorgen woensdag 8 juni met den middagtrein van 5 uur van hieruit Almelo naar Groningen vertrekken en 's avonds aldus om 10 uur bij U arriveren. Zulks is vast besloten en zoo blijft het dus⁵⁶.

Alida van Houten schrijft dat Gerrit bij goed weer in de tuin achter het ouderlijk huis zat en tekende wat hij mooi vond⁵⁷. Helaas duurde de beterschap maar kort. Het terrein dat hij moeizaam had herwonnen, moest hij weer geheel prijsgeven en het zou blijken dat de achteruitgang definitief was.

Verblijf in Surhuisterveen

Al in de zomer van 1886, toen Gerrit in Bethesda verbleef, was er over de mogelijkheid gesproken om Gerrit bij een doktersgezin op het platteland onder te brengen. Het was echter de vraag of 'vreemden' zich een dergelijke opoffering zouden kunnen getroosten, gezien het feit dat het de familie al verschrikkelijk veel inspanning kostte om Gerrit te verzorgen. Een jaar later kwam deze oplossing weer ter sprake, omdat de terugkeer naar Groningen Gerrit eerder kwaad dan goed had gedaan. Gerrits voogd oom Sam was van mening dat het gezin te zwaar werd belast en raadde moeder Van Houten aan een geschikte familie voor Gerrit te gaan zoeken. Via een advertentie kwam zij in contact met dokter Fischer⁵⁸ uit Surhuisterveen in Friesland. Het leek een goede greep te zijn en in september 1887 werd Gerrit ter verpleging in het doktersgezin opgenomen.

De eerste tijd verlangde hij natuurlijk ontzettend naar huis. 'Ik ben hier al in september gekomen, ik verzit hier de tijd, ik ben bang dat gij 't ophalen vergeet. Ik ben al wel een half jaar weg, gij wacht te lang met afhalen. [...] Ik geef u de datum den 30 januari aan, gij weet dat gij mij haalt [...]. Het is tijd verknoeien hier, mij manqueert niets meer [...]. Ik word hier zoo vergeten'⁵⁹. Het is een brief vol herhalingen, met pen en potlood geschreven, soms door elkaar. Er spreekt een grote angst uit, het gevoel door iedereen verlaten te zijn. Ter compensatie kreeg hij geregeld brieven en ook zijn tekeningen werden naar hem opgestuurd, zodat hij iets van zichzelf bij zich had. Maar dat was niet voldoende, want in eindeloze herhalingen vroeg hij naar Groningen te mogen terugkeren.

In het merendeel van de brieven die Gerrit naar huis schreef, vertelde hij dat hij aan het tekenen of aquarelleren was. Hij vroeg ook telkens of er tekenpapier, een schetsboek of waterverf naar hem kon worden opgestuurd. Het schilderen is hem op een gegeven moment verboden, waarschijnlijk omdat het te inspannend was. Hoewel Gerrit schreef dat dokter Fischer de tekeningen lelijk vond, ging hij toch gewoon door met het vullen van het ene schetsboek na het andere. Voorts speelde hij vrij geregeld piano, waarvan dokter Fischer zei dat Gerrit het veel te mechanisch deed. Ook wandelde hij graag of reed in de wagen van de dokter mee om de omgeving te verkennen. Van lezen kwam weinig of niets terecht, hij staaarde alleen maar in zijn boek en nam niets op. Hij kreeg verder taallessen en aardrijkskunde, hetgeen hem voor onoplosbare problemen stelde. 'Waarde Mevrouw [...]. Hij wil geen aanmerkingen op zijn vertalingen enz. en het is zeer hoogmoedig want hij vertaalt tusschenbeide als iemand van dertien jaar. Thema's maken gaat

42

42 - Sneeuwlandschap met
kerk te Surhuisterveen
olieverf op doek, 1887-88
cat.nr.156

43 - Straat in Surhuisterveen
aquareel op papier, 1887-89
cat.nr.96

44 - Boerenhoeve met
windwijzer
pen in bruin op papier,
1887-90
cat.nr.38

45 - Molen in een
weidelandschap
potlood en houtskool
op papier, 1887-90
cat.nr.33

43

44

45

51

gemakkelijker, dat is machinaal en behoeft hij bijna niet te denken. Dr. vond het niet goed U tweemaal in de week schreef dat spant hem te veel in om telkens te antwoorden', zo schreef mevrouw Fischer aan Gerrits moeder⁶⁰. Toch vond de dokter in november 1890 dat het goed met hem ging, hij 'uitnemend' gezond was, nooit klaagde en tevreden scheen te zijn. Maar dat was natuurlijk alleen 'naar omstandigheden'.

Eind 1890, begin 1891 verhuisde Gerrit met de familie Fischer mee naar het dorpje Lippenhuizen, eveneens in Friesland gelegen. De verandering van plaats leverde geen verbetering van zijn toestand op. Tot overmaat van ramp overleed in oktober 1891 mevrouw Fischer, waardoor het onmogelijk werd hem daar te blijven verzorgen. In mei van het volgende jaar vertrok Gerrit dan ook uit Lippenhuizen en keerde terug naar oom Jan en tante Cornelia in Almelo. Aangezien beiden al op gevorderde leeftijd waren, kon Gerrits verblijf bij hen slechts tijdelijk zijn. Vandaar dat er naarstig naar een structurele oplossing werd gezocht. Die is te vinden in een in oktober 1892 geschreven brief van moeder Van Houten, waarin zij bovendien Gerrits leven in het kort beschrijft.

'Op school was mijn zoon altijd een der eersten en zeer ambitieus. Hij bemoeide zich in zijn vrije tijd weinig met andere jongens, maar gebruikte die om te teekenen. Op zijn 15e jaar zoude hij in de 3e klasse gymnasium komen, maar zijn eeuwige gedachte was om schilder te worden, zoodat we hem van school namen. Van zijn 14e tot zijn 19e jaar heeft hij verbazend veel gewerkt, stuurde zijn werk naar allerlei tentoonstellingen en had in Nizza Brussel enz. veel succes. Intusschen ontbrak het hem niet aan teleurstellingen. Op 16 jarige leeftijd verloor hij zijn vader en miste daardoor een krachtige steun. Ook vond hij in het schilderen tegenwerking, vooral van zijn oom M en familie. Op hun aanraden deed hij een examen voor de Acad[emie] te Amsterdam, wat hem mislukte, men had er minstens een jaar speciaal voor moeten studeeren, terwijl hij het onvoorbereid deed. Dit heeft hem altijd erg gehinderd. Daarna ging hij naar de teekenakademie in den Haag, werkte er veel maar had een slecht kosthuis. We bemerkten dat eerst later omdat hij nooit klaagde. In die tijd had hij last van hevige neusbloedingen. Hij is daar 1 jaar geweest, na dien tijd werkte hij altijd op zich zelf en gunde zich weinig ontspanning. In 1886 namen wij de eerste ziekteverschijnselen waar. Hij verbeeldde zich een hooggeplaatst persoon te zijn en waande zich door iedereen achtervolgd. Dit zeide hij tegen zijn huisgenooten, anderen merkten alleen dat hij afgetrokken was. Op aanraden van de dokter ging hij naar Bethesda te Laag Soeren, maar werd er minder in plaats van beter; hij was er geheel aan zichzelf overgelaten. Daarna ging hij naar zijn oom en tante in Almelo en begon daar in zichzelf te praten. [...] In 1887 werd hij plotseling geheel beter, ging naar Groningen, maar het duurde slechts 8 dagen. In hetzelfde jaar is hij bij een dr. Fischer gekomen en is daar tot het voorjaar 1892 gebleven. Over het geheel was er een langzame beterschap totdat verleden jaar oct. mevr. Fischer in een sloot is verdronken. Sinds dien tijd werd hij meer aan zichzelf overgelaten, is hij weer achteruit gegaan en begon in deze tijd het stotteren en de onzindelijkheid. Vroeger

46

46 - Bosgezicht in geel
en brons
aquarel op papier, 1887-89
cat.nr.102

47

47 - Huis aan zandweg
aquarel op papier, 1887-89
cat.nr.101

48

48 - Pot met kamerplant
potlood op papier, 1891
cat.nr.44

49 - Molen in de sneeuw
aquarel op papier, 1882
cat.nr.76

heeft hij altijd goed gesproken, hoewel hij niet spraakzaam van aard is. Hij heeft altijd een gesloten maar eerlijk karakter gehad en in de 6 jaar dat hij ziek is heeft hij nooit iemand enig leed gedaan. In mei heb ik hem er vandaan genomen en is hij weer gekomen te Almelo, alwaar hij in het begin wat beter werd. Maar voor een paar maand kreeg hij twee abcessen in de mond aan slechte kiezen en was daardoor erg slap. [...] Wat zijn vroegere ziekten betreft, hij heeft gehad mazelen, lichte roodvonk, als klein kind eenmaal een stuip en toen hij omstreeks veertien jaar was langen tijd geelzucht en een soort roos met hevige koorts. Vroeger was hij soms erg gezet. Den 26 september stierf zijn oom aan een longontsteking. Dr. Salomonson te Almelo raadde mij nu hem zoo spoedig mogelijk in een gesticht te doen⁶¹.

Opname in Oud Meerenberg

In oktober 1892 werd Gerrit in Oud Meerenberg – het latere Provinciaal Ziekenhuis van Noord-Holland – in Santpoort opgenomen. Hij was nog maar 26 jaar oud. Voor anderen een leeftijd waarop men zich nog verder kan ontplooien, voor Gerrit een afsluiting, ook al zou hij nog meer dan veertig jaar leven.

Alida van Houten schrijft in haar boek dat de diagnose 'dementia praecox' was, een geestesziekte die in de twintigste eeuw de benaming 'schizofrenie'⁶² heeft gekregen. Het is echter niet met zekerheid te zeggen

of Gerrit inderdaad aan schizofrenie heeft geleden, want de psychiatrie was in die tijd nog in volle ontwikkeling en een verfijnde diagnostiek, zoals die tegenwoordig wordt toegepast, was er nog niet. Het opnieuw stellen van de diagnose is niet mogelijk. De ziektegeschiedenis is namelijk tijdens de laatste Wereldoorlog grotendeels verloren gegaan en wat er bewaard is gebleven, wordt om redenen van privacy door het Provinciaal Ziekenhuis – terecht – niet vrijgegeven. Wat er aan biografische gegevens is overgeleverd, is te weinig en te moeilijk controleerbaar om tot een volledig onderbouwde diagnose te komen. Aan de hand van Gerrits werken uit de Surhuisterveense periode (1887 tot 1892) is evenmin zekerheid te verkrijgen over de aard van zijn ziekte. Zij laten zich vooral karakteriseren als psychische uitlaatklep van iemand in grote geestelijke verwarring. Maar ze zonder meer bestempelen tot beeldende uitingen van een schizofreen is uiterst hachelijk, zo oordeelden enkele psychiaters, die ik met het werk van Gerrit confronteerde. Wel is het zo dat de gegevens – waanideeën, verlies van initiatief en sociaal contact, stereotypie – een bepaalde vorm van schizofrenie niet uitsluiten en zelfs in die richting wijzen, maar een overtuigend bewijs leveren ze niet.

In maart 1894 schreef de gestichtsarts G.A. van Deventer aan Gerrits moeder: 'De toestand is vrij wel dezelfde, patiënt weer vrolijk en opgeruimd,

49

Gerrit van Houten
in de tuin van het
Provinciaal Ziekenhuis
in Santpoort in 1932

wel een bewijs dat bezoek hem goed doet⁶³; en een maand later: 'De toezending van de twee teekeningen [=aquarellen] in lijst heeft Uw zoon recht verblijd, hij kreeg terstond een kleur van blijdschap⁶⁴. Deze en andere aquarellen⁶⁵, die zijn moeder hem toezond, kwamen in de gezelschapszaal van Gerrits afdeling te hangen. De directeur van het ziekenhuis, dokter Van Deventer, noemde die 'Onze Kunstzaal'. Wanneer hij bezoekers rondleidde en de aandacht vestigde op de aquarellen, kwam Gerrit terstond naast hem staan om aan te geven dat hij de maker ervan was⁶⁶.

Over zijn creatieve activiteiten vinden we slechts een vermelding, namelijk in een brief van april 1897. Daarin schrijft Gerrit dat hij een paar tekeningen had 'afgekregen', waarvan er één 'wel wat donker geteekend' was⁶⁷. Volgens enkele verpleegsters, die na de eeuwwisseling op zijn afdeling werkzaam waren, heeft Gerrit nooit meer getekend⁶⁸.

Gerrit was een rustige patiënt, die slechts af en toe een driftbui had. Hij maakte soms grapjes en was redelijk opgewekt. Tot enig initiatief was hij nauwelijks in staat, maar meegaand was hij wel. De depressies waarin hij verzeild raakte, manifesteerden zich in een grote geremdheid, zwijgzaamheid en voor zich uit staren. Dan had hij weer perioden van enige activiteit, waarin hij een briefje kon schrijven, meestal slordig en ongecontroleerd van handschrift; soms hielp een verpleegster hem. Toen in de jaren twintig de arbeidstherapie werd ingevoerd, ging Gerrit met de andere patiënten van zijn afdeling mee naar de therapiezaal om er daar gemaakt kinderspeelgoed te schuren en te schilderen. Herhaaldelijk gaf hij

er blijkt van dat de buitenwereld niet geheel aan hem voorbijging en ook zijn geheugen functioneerde nog redelijk. Toen zijn zusters Alida en Sientje in 1929 bij hem op bezoek kwamen om het boek dat Alida over Gerrit had geschreven, te laten zien, zei hij bij de afbeelding van het schilderij *De rozen* (afb. 91) : 'Dat zei je tante Sientje [tegen mij]: je hebt het wel aardig gedaan, maar je hebt een afgekeken schilderij'⁶⁹; het conflict met de Mesdags was hij nog steeds niet vergeten.

In september 1933 schreef de hoofdverpleegster, zuster B.J. Haarman: 'Het gaat met den Heer van Houten thans weer beter. Hij is er toe gekomen om een brief te schrijven. Hij zit thans geregeld weer wat op, doch aankleeden vermoeit hem wel wat te veel, zoodat wij daar thans nog maar van hebben afgezien'⁷⁰. En in een andere brief: 'Hr. van Houten wordt nu naar de salon gedragen in een draagstoel en zit dan gezellig weer op zijn oude plaatsje'⁷¹. In november beschreef zuster Haarman Gerrits toestand als volgt: 'Met mijnh. uw broer blijft het goed gaan, hoewel hij natuurlijk nooit meer de oude wordt. Onze patiënt is nu zoowat de geheele dag op (staat nog later op en gaat vroeger naar bed) doch is alles weer zooals Hr. van Houten dat gewend was'⁷².

Twee maanden later, op 18 januari 1934, overleed Gerrit van Houten. Vier dagen daarna kwamen velen naar de Zuiderbegraafplaats in Groningen om hem de laatste eer te bewijzen.

Het werk van Gerrit van Houten

Het oeuvre

Er zijn ongeveer 900 tekeningen, 180 aquarellen en 85 schilderijen van Gerrit van Houten bewaard gebleven. Vanaf het moment dat hij zelf niet meer in staat was voor zijn eigen werk te zorgen, hebben de overige gezinsleden met een groot gevoel voor verantwoordelijkheid deze taak op zich genomen. In 1945 riepen zijn broers en zusters de Gerrit van Houten Stichting in het leven, die nog steeds het werk van Gerrit beheert. Hierdoor is het oeuvre niet verspreid geraakt; slechts enkele schilderijen en aquarellen bevinden zich thans in particulier bezit⁷³. Eén schilderij, met als onderwerp de boswal in herfstkleuren langs de Kolk naast het huis, is door Gerrit zelf vernietigd, toen hij te zeer onder de indruk was geraakt door een scherpe opmerking van tante Sientje⁷⁴. Enige andere werken zijn spoorloos verdwenen, waaronder een geaquarelleerd stilleven van een porseleinen vaasje met appels, druiven en klimop⁷⁵.

De bewaard gebleven werken zouden in aantal dus vrij nauwkeurig moeten overeenkomen met wat Gerrit ook werkelijk heeft gemaakt. Het heeft er echter alle schijn van dat zich in zijn oeuvre een hiaat bevindt. Uit zijn Haagse periode (oktober 1884 tot maart 1885) zijn namelijk maar een stuk of zeven aquarellen bewaard gebleven, hetgeen maar weinig is voor een tamelijk productieve kunstenaar als Gerrit. Sientje van Houten vermoedt dat hij, goedgeefs als hij was, een aantal aquarellen aan de heer C. Corver, bij wie hij toen in huis woonde, heeft gegeven⁷⁶. Gezien Gerrits slechte relatie met Corver lijkt deze gedachtengang echter niet heel waarschijnlijk.

Opmerkelijk is dat tot twee keer toe aquarellen van hem in Amerika zijn gesignaleerd. Een neef van Gerrit, Jan van Houten⁷⁷, die op jeugdige leeftijd naar Amerika was geëmigreerd, had bij een kunsthandel in Denver een groot bord gezien, waarop stond: 'Pictures of the famous Dutch artist Gerrit van Houten'. Hij was naar binnen gegaan en had verscheidene aquarellen, hoofdzakelijk landschappen, van Gerrit aan de wand zien hangen. In welk jaar deze gebeurtenis heeft plaatsgevonden, is niet bekend. In 1906 vertelde Sina Leith Ross, een zuster van Jan van Houten en getrouwd met een Amerikaan, dat haar oudste zoon Harry op een veiling in Denver twee aquarellen had gezien die met 'Van Houten' gesigneerd waren. Sina, die toen enige tijd in Den Haag verbleef, vernam vervolgens van haar zoon dat de aquarellen 200 dollar per stuk hadden opgebracht, maar dat hij er niet in geslaagd was de koper te achterhalen⁷⁸.

50

Werkwijze

Het grootste gedeelte van Gerrits tekeningen – het Surhuisterveense werk buiten beschouwing gelaten – bestaat uit schetsen, detailstudies, kleurnotities en concepttekeningen. Alles wat hij om zich heen zag als mogelijk onderwerp of motief voor een aquarel of een schilderij legde, hij in zijn schetsboek vast. Tekenen was voor hem in de eerste plaats een hulpmiddel. Ook zeer uitgewerkte tekeningen als die van een jonge vrouw (afb. 55) of een werkmans (afb. 128) moeten als studies worden opgevat. Zij zijn naar alle waarschijnlijkheid ontstaan na zijn terugkeer uit Den Haag in maart 1885, toen hij besloten had op eigen kracht verder te gaan. De studies van sleutels (afb. 56) en kranten (afb. 38) heeft hij eveneens in die tijd getekend. Door een naturalistische en gedetailleerde werkwijze oefende Gerrit zich in de proporties van het menselijk lichaam, in het perspectief, in de werking van

50 - Vissersboten op het strand bij Scheveningen
aquarel op papier, 1884
cat.nr.87

51

52

53

54

55

56

schaduw en licht en in de stofuitdrukking van voorwerpen, zoals het hem was onderwezen op de Kunstacademie. Want daar heerste de opvatting, dat de grond van het goed schilderen lag in het goed tekenen. Gerrits gewijzigde manier van werken lijkt een concessie te zijn aan zijn voogd, oom Sam. Deze had herhaaldelijk benadrukt dat Gerrit de tekencursus moest hervatten aan de Kunstacademie in Den Haag of Amsterdam, voordat hij er aan kon denken iets in het schilderen te presteren. Gerrit wilde weliswaar beslist niet terug naar de Academie, maar was uiteindelijk wel bereid de Academie-methode na te volgen. Toch zag hij deze werkwijze niet als zaligmakend, want hij heeft maar weinig van dergelijke studies getekend.

Van de schilderijen en aquarellen, die Gerrit heeft gemaakt, zijn tamelijk weinig voorstudies en concepttekeningen te vinden. Alida van Houten maakt melding van potloodschetsen, die Gerrit tijdens een uitstapje naar Osnabrück maakte, waarnaar enkele aquarellen ontstonden (afb. 67 en 96). Deze tekeningen zijn echter verloren gegaan. Het is natuurlijk mogelijk dat er meer is verdwenen. Maar aangezien zelfs de kleinste krabbels door Gerrit en later door zijn familie voor de ondergang zijn behoed, moeten we aannemen dat het bewaard gebleven deel op zijn minst representatief is en het werkelijke aantal niet veel hoger zal hebben gelegen. We kunnen hieruit concluderen dat Gerrit vaak op locatie aan zijn aquarellen en schilderijen werkte.

51 - Studies van een koe
houtschool in schetsboek,
1881-83
cat.nr.9

52 - Weidelandschap met
molen
potlood op een enveloppe,
1881-83
cat.nr.8

53 - Vissersboot op het
strand
potlood in schetsboekje, 1882
cat.nr.10

54 - Schouw in de tuinkamer
van het ouderlijk huis
krijt op papier, 1880
cat.nr.3

55 - Figuurstudie van
een jonge vrouw
krijt op papier, 1885
cat.nr.17

56 - Sleutels
krijt op papier, 1885
cat.nr.20

57

58

‘Op een mooie meimorgen, het was zondag, zette Gerrit een tafeltje op de straat achter ons huis; hij bracht daarna zijn groote teekenplank naar buiten en de benodigdheden voor het tekenen met waterverf. Het waren een bord waarop de verf in verschillende kleuren was uitgezet, een kom met water en twee penselen. Het werd de groote tekening⁷⁹ van onze houtzaagmolen (afb. 60), een glanspunt van teekenvaardigheid en kleur. ’s Middags om half drie liet hij de tekening aan moeder zien. De tekening is klaar, zei Gerrit, morgen nog even wat doen aan het gras en de naam zetten (waartoe het echter niet gekomen is, waarschijnlijk doordat hij al weer iets anders onder handen had)⁸⁰. Ook *De eik* (afb. 31) en de vier schilderijen van Twentse binnenhuizen (afb. 30) kwamen op locatie tot stand. In het merendeel van de gevallen echter, maakte Gerrit ter plekke alleen een schets in aquarel of olieverf, die hij in zijn atelier verder uitwerkte⁸¹. Zo vaak als nodig ging hij terug om zijn geheugen op te frissen. Zijn onderwerpen lagen immers nooit ver weg. Van één schilderij is het bekend dat hij het geheel uit zijn herinnering maakte. Tijdens een verblijf in Almelo in 1883 had Gerrit een Twents landschap bij maanlicht gezien en het enige tijd later thuis in Groningen geschilderd (afb. 61). Volgens Sientje van Houten waren er geen tekeningen van⁸² en vanwege het grote formaat – het doek is bijna twee meter hoog – is het onwaarschijnlijk dat hij er ter plaatse aan heeft gewerkt.

Ook bijna alle portretten en stillevens zijn tot stand gekomen zonder dat er voorstudies of concepttekeningen aan te pas kwamen. Alleen van het

57 - Tweemaster aan de
kade van de Oosterhaven
potlood in schetsboek, 1880
cat.nr.4

58 - Boerderij aan een
landweg
potlood in schetsboek, 1885
cat.nr.22

59 - Boerderij aan een
landweg tegen de avond
olieverf op doek, 1884-85
cat.nr.135

60 - De houtzaagmolen
achter het ouderlijk huis
aquarel op papier, 1883
cat.nr.83

59

60

geschilderde portret van zijn vader bestaat een voortekening (afb. 92 en 93). Twee uitgewerkte tekeningen van stillevens, die vrijwel identiek zijn aan de geschilderde versies (afb. 62 en 134; afb. 63 en 101), zijn mijns inziens oefeningen in het tekenen, waarbij hij eenvoudigweg hetzelfde onderwerp koos, dat hij ook schilderde. Als geheugensteun had hij ze in elk geval niet nodig, want het stilleven waarnaar hij werkte, stond op zijn atelier en kon daar net zo lang blijven staan, totdat hij het schilderij of de aquarel voltooid had.

In het hierboven geciteerde verhaal van Gerrits zuster Sientje kwam de aquarel van de houtzaagmolen binnen een dag klaar. Een schilderij als *Brand in een strohulzenfabriek* (afb. 72) kwam eveneens in ijltempo onder zijn penseel vandaan. Maar meestal blijkt hij weken en zelfs maanden met een

61

61 - Twents landschap
bij maanlicht
olieverf op doek, 1884
cat.nr.129

62 - Stilleven met kan,
theepot en citroenen
zwart en wit krijt op grijs
papier, 1885-86
cat.nr.23

63 - Zonnebloemen in
tinnen vaas
krijt op papier, 1884-86
cat.nr.16

bepaald werk bezig te zijn, niet alleen vanwege de grote zorg die hij er aan besteedde, maar ook omdat hij meerdere werken tegelijk onderhanden had. Vader Van Houten schreef aan zijn zoon Derk: 'Gerrit [schuift] mij gedurig een portret van de maan en wolken onder de neus [...], waarmede hij thans in zijn schetsboek bezig is en dat hem zoëven buiten zijnde met den harden wind en vlug drijvende wolken heeft getroffen en waarover hij geheel in extase is gekomen [...]. Hij is vandaag en gisteren bezig geweest met de boschwal, die hij nu in olieverf op een groot doek maakt in herfstkleuren. [...] Hij is ook bezig met eene sneeuwtekening ook weer met een molen erop die ook goed schijnt te worden maar waarvoor hem de sneeuw nu spoedig genoeg is opgeruimd. [...] Vanavond nog heeft hij nog een nieuw op bedacht namelijk een maanlicht, hij heeft er anders vier onafgewerkte onderhanden'⁸³.

62

63

64

Thematiek

Gerrit van Houten koos zijn onderwerpen uit de directe omgeving van de plaatsen waar hij verbleef. De stad als verzameling huizen, straten en pleinen viel als thema echter buiten zijn belangstellingswereld. Hij schilderde wèl de rand van de stad, daar waar de bebouwing eindigt en het weiland en het water begint; voor hem was het stadssilhouet onderdeel van het landschap (afb. 64). Het *Binnendamsterdiep te Groningen* (afb. 65) is weliswaar als stadsgezicht te typeren, maar stedelijke elementen als huizen zijn letterlijk en figuurlijk naar de achtergrond gedrongen door het water en de schepen. De opzet ervan wijkt in wezen niet af van bijvoorbeeld *Oliemolens aan het Damsterdiep* (afb. 88). Andere topografische werken geven bijna uitsluitend buitenstedse locaties weer, zoals de ouderlijke woning, de houtzaagmolen of de Twentse binnenhuizen.

De lege uitgestrektheid van het landschap komt in Gerrits werk als thema weinig voor (afb. 66). Molens en boerderijen onderbreken het vlakke weiland. Vaak spelen bomen en bosschages een rol als repoussoir of als afsluiting van de horizon (afb. 67). Hij schilderde en aquarelleerde deze echter niet om louter compositorische redenen. Hij hield ervan het prille blad, de zware zomertooi, de prachtige herfstkleuren en de wirwar van kale takken weer te geven. Zijn voorkeur voor bomen zou in Surhuisterveen tot een absolute fixatie leiden.

In contrast met beeldvullende bosgezichten als *Bosgezicht bij Carelshaven* (afb. 68) gaf Gerrit zijn zeegezichten de ruimte (afb. 69). Toch was het scheppen van ruimte niet het enige doel. Het ging hem ook om het spel van wind en water, zichtbaar gemaakt door opspattende golven tegen scheefhangende vissersschuiten met bollende zeilen en klapperende vaantjes. Daarnaast werd hij gefascineerd door de tot rust gekomen zee, waarvan het gladgestreken wateroppervlak het oranje-rood van de ondergaande zon weerkaatst (afb. 71). Die subtiele lichtreflecties vinden we ook terug in zijn

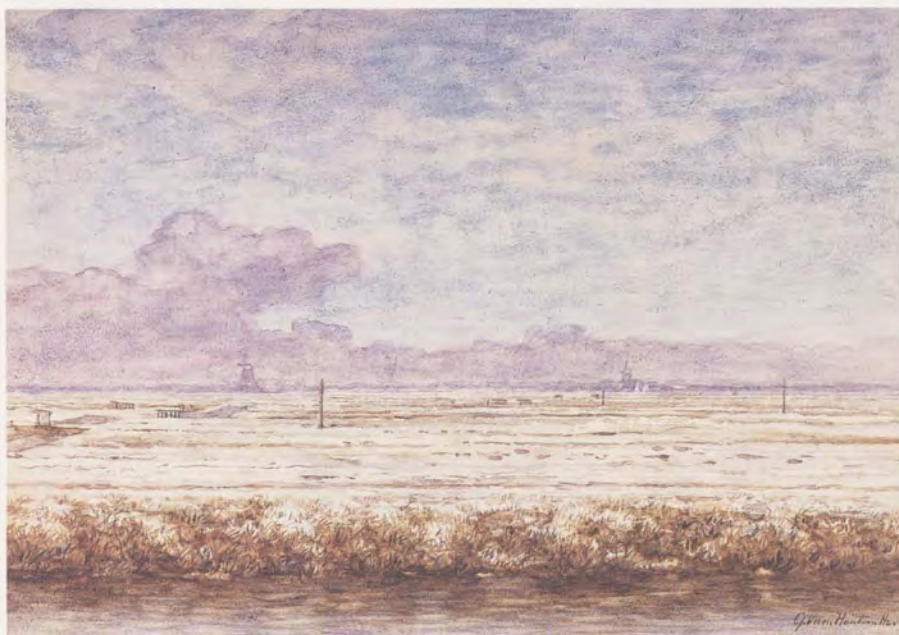
64 - De stad Groningen
na zonsondergang
olieverf op doek op paneel,
1882
cat.nr. 110

65 - Het Binnendamsterdiep
te Groningen
olieverf op doek, 1886
cat.nr. 149

65

67

66 - Dooiende sneeuw over
de velden

aquarel op papier, 1883-84
cat.nr.84

67 - Weg door heuvelachtig
landschap bij Osnabrück

aquarel op papier, 1884-86
cat.nr.92

68 - Bosgezicht bij
Carelshaven

olieverf op doek, 1883
cat.nr.120

66

67

68

69 - Zeegezicht met
zeilende schepen
aquarel op papier, 1882
cat.nr.74

70 - Het Schuitendiep
bij maanlicht
aquarel op papier, 1881
cat.nr.66

71 - Avond aan zee
olieverf op paneel, 1884-85
cat.nr.134

69

70

71

maanlichten, een onderwerp bij uitstek om met zo weinig mogelijk licht een maximaal effect te bereiken (afb. 70).

Zijn aandacht voor luchten is opvallend groot. Met veel zorg schilderde en aquarelleerde hij de wolken, die oplichten door het schijnsel van de maan, het prachtige avondrood boven het stadssilhouet van Groningen, een blauwe lucht of een geheel bewolkte hemel.

Behalve dat Gerrit graag de natuur introk om inspiratie en motieven voor zijn werk op te doen, haalde hij de natuur ook in huis voor het maken van stillevens, vooral bloem- en vruchtenstillevens, soms combinaties van deze twee (afb. 73), en enkele vogelstillevens. Niet het grote gebaar, maar beslotenheid en intimiteit streefde hij hierin na. Het grote aantal stillevens dat hij heeft gemaakt, geeft aan hoe belangrijk het thema voor hem was en gezien zijn introverte karakter kunnen we die voorkeur goed begrijpen.

Gerrit van Houten was geen 'chroniqueur' van zijn tijd. In het vastleggen van gebeurtenissen als nieuwsitem was hij niet geïnteresseerd. Bij *Brand in een strohulzenfabriek* (afb. 72) is het in wezen niet de gebeurtenis die Gerrit wilde weergeven. Het ging hem in de eerste plaats om het felle contrast tussen het oplaaierende vuur en de nachtelijke duisternis, een heftig spel van licht en donker. Hij verwerkte in enkele schilderijen en aquarellen weliswaar elementen van de ingrijpende veranderingen, die er in die tijd plaatsvonden,

72

73

74

maar deed dat onbedoeld. Hij koos het Eemskanaal (afb. 7) als onderwerp, niet omdat het een nieuwe waterweg was, maar omdat het onderdeel uitmaakte van de omgeving. De sterk perspectivische werking van de spoorrails in het landschap (afb. 8) vond hij een veel boeiender motief dan de trein als revolutionaire uitvinding.

Gerrit was evenmin een schilder van mensen. Hij heeft slechts enkele portretten en figuurstudies met portretachtige kenmerken gemaakt. Hij schilderde zijn vader – van wie hij ook een aquarel vervaardigde – zijn moeder, zijn jongste zuster Sientje (afb. 74) en de groentevrouw. Soms stoffeerde hij zijn bosgezichten en landschappen met een menselijke figuur.

Het vroege werk 1880-1881

Aquarellen

Zoals reeds in het biografisch gedeelte is beschreven, kreeg Gerrit in de winter van 1879/80 een waterverfdoos en begon hij met overgave te aquarelleren. Vanzelfsprekend ging dat niet in één keer goed. *Westerwaldkruik met bonte hulst* (afb. 75) is met horten en stoten geschilderd. De buik van de kruik is plat en het grijze fond ligt in hetzelfde vlak als de kruik, in plaats van er achter. Zijn aquarelleertechniek was nog niet toereikend om ruimte te scheppen. Maar hij maakte snelle vorderingen. *Kastanjeboom naast*

72 - Brand in een strohulzenfabriek
olieverf op doek, 1884
cat.nr.133

73 - Fruitstillven met tinnen vaas
olieverf op doek, 1886
cat.nr.148

74 - Portret van Sientje van Houten
olieverf op doek, 1883
cat.nr.124

75

76

77

75 - Westerwaldkruik met
bonte hulst
aquarel op papier, 1880
cat.nr. 50

76 - Kastanjeboom naast
het ouderlijk huis
aquarel op papier, 1880
cat.nr. 52

77 - Vissersboten op het
strand; netten drogen
aquarel op papier, 1881
cat.nr. 56

78 - Porseleinen vaas
en vruchten
aquarel op papier, 1880
cat.nr.51

78

79

79 - Rieten mand met fruit
aquarel op papier, 1881
cat.nr.59

80

80 - Bewogen zee met
veel schepen
olieverf op doek, 1881
cat.nr.105

81 - De Wierdense weg
aquarel op papier, 1881
cat.nr.65

82 - Beekje bij Carelshaven
aquarel op papier, 1881
cat.nr.67

het ouderlijk huis (afb. 76), die gezien de kale boom in de eerste maanden van 1880 moet zijn ontstaan, is al met een veel grotere vaardigheid en trefzekerheid geaquarelleerd; of liever gezegd: met het penseel getekend. Dat is niet zo verwonderlijk, want tekenen was de enige techniek, waarmee hij zich tot dan toe had beziggehouden. Het tekenachtige zal hij later inruilen voor een picturale manier van werken. Compositorisch opvallend is de boom, die brutaalweg midden op de voorgrond is geplaatst, zonder dat de top en de wortels zichtbaar zijn. De beeldduitsnede is ongetwijfeld veroorzaakt door het raam, waarachter Gerrit de aquarel maakte.

Zijn reisje naar Scheveningen in september 1880 had een uitbreiding van zijn repertoire tot gevolg. Hij stortte zich op het maken van zeegezichten. De golven zijn aanvankelijk nogal statisch rij na rij geschilderd, zonder dat er een vloeiend verband ontstaat; het is aan de 'droge' kant (afb. 17). Enkele zee- en strandgezichten die Gerrit in de eerste helft van 1881 maakte, zijn al van een betere kwaliteit (afb. 77).

Een vergelijking tussen *Rieten mand met fruit* (afb. 79), eveneens uit de eerste helft van 1881, en *Porseleinen vaas en vruchten* (afb. 78) van een jaar eerder laat zien dat Gerrit zijn tekenachtige manier van aquarelleren en de doorzichtige structuur van de waterverf heeft gehandhaafd. De stroeve verfbehandeling is echter verdwenen en ook compositorisch heeft hij veel bijgeleerd. De elementen waaruit het stilleven is opgebouwd, zijn niet alleen talrijker en gevarieerder, maar vormen tevens een grotere eenheid dan de los bij elkaar geplaatste voorwerpen op de aquarel uit 1880.

Schilderijen

In de zomer van 1881 mocht Gerrit de schilderskist van zijn broer Derk lenen, om het schilderen met olieverf ook eens te proberen. Het enige werk dat uit die beginperiode bewaard is gebleven, is een zeegezicht (afb. 80). Enerzijds vertoont het eenzelfde stroefheid als we bij zijn eerste aquarellen hebben gezien, anderzijds is het frappant hoe snel hij zich deze voor hem nieuwe techniek heeft eigen gemaakt, want eind augustus nam Derk de schilderskist mee naar Amsterdam. Voorlopig concentreerde Gerrit zich weer op het maken van aquarellen. In december schreef hij zijn broer een brief om hem aan zijn belofte te herinneren de kist in de kerstvakantie weer mee te brengen. Ongetwijfeld heeft Gerrit spoedig daarna zijn eigen schildersmateriaal gekregen.

De fluwelen stijl 1881-1883*Aquarellen*

Toen Gerrit in de zomer van 1881 weer eens in Almelo logeerde, maakte hij een of meer tochtjes in de omgeving, naar aanleiding waarvan diverse

81

82

aquarellen tot stand kwamen, zoals *De Wierdense weg* (afb. 81), *Beekje bij Carelshaven* (afb. 82) en *De Bornse hut* (afb. 27). Zij vertonen belangrijke verschillen met eerder gemaakte aquarellen. Het tekenachtige heeft plaatsgemaakt voor een picturale benadering. De kleuren zijn zachter en pastelachtiger. Doordat hij de verf met minder water mengde, is de verfstructuur veel dichter geworden. Het gevolg van dit alles is dat er een fluwelen waas over zijn aquarellen hangt.

De beweeglijke toets waarmee hij de hierboven genoemde werken heeft gepenseeld, vinden we ook terug in de *Japanse lelies* (afb. 83), die eveneens in Almelo is gemaakt. Aangezien in Gerrits andere aquarellen de penseelstreek beheerst is, lijkt deze 'journalistieke' aanpak niet zozeer een stilistische als wel een praktische achtergrond te hebben: het korte verblijf in Almelo dwong Gerrit tot snel werken.

Petunia's in tinnen beker (afb. 84) en *Mand met druiven, wijnglas en houtsnip* (afb. 85) zijn goede voorbeelden van de fluwelen stijl. De laatste – van begin november 1881 – is compositorisch en perspectivisch een flinke stap vooruit vergeleken met *Rieten mand met fruit* (afb. 79) van een half jaar eerder. De elementen waaruit het stilleven is opgebouwd zijn veel gevarieerder en vormen desondanks een hechte eenheid. De voorwerpen zijn niet alleen in de breedte en dus evenwijdig aan het vlak opgesteld, maar ook achter elkaar, haaks op het vlak. Daardoor ontstaat een dieptewerking,

83

83 - Japanse lelies

aquarel op papier, 1881

cat.nr.63

84 - Petunia's in tinnen

beker

aquarel op papier, 1881

cat.nr.64

die bovendien een zekere dynamiek heeft: we kijken de mand in, waar iets uit is komen rollen; het is beweging en tegenbeweging.

De mand en de tinnen beker komen ook op andere aquarellen voor. Gerrit gaf kennelijk de voorkeur aan het variëren op één thema boven het gebruik van telkens nieuwe voorwerpen. Hij hield met name van de doffe glans van het tin, waarin heel zacht de kleur van bloem of vrucht weerkaatst. Het gladde oppervlak en het grijs van de beker contrasteren ook heel mooi met de grillige vormen en de kleuren van de bloemen.

De aardbeien (afb. 25) was door Gerrit en zijn vader in september 1882 meegenomen naar Den Haag om getoond te worden aan de chef van kunsthandel Goupil, H.G. Tersteeg. Zoals reeds beschreven, vond deze het een mooie aquarel, maar de gelijkenis met het werk van tante Sientje Mesdag-van Houten was te groot. Gelijkenis of niet, het is een prachtige aquarel. Het geheel is in een zacht, maar helder licht gezet, met subtiële glimlichtjes op de voorste aardbeien. Heel mooi is ook het vloeiende verloop van voorgrond naar achtergrond. Het platte vlak van de voorgrond gaat over in de bolvormige aardbeien via de min of meer driedimensionale bladeren; de vruchten hebben op de voorgrond nog een duidelijke vorm, maar worden verder naar achteren kleurvlekken die via de min of meer driedimensionale pot opgaan in de vlakke achtergrond. Met het kleurgebruik volgde Gerrit eveneens het principe van de geleidelijke overgang. Het licht beige-grijs

84

85

85 - Mand met druiven,
wijnglas en houtsnip
aquarel op papier, 1881
cat.nr. 58

86

86 - Rozen en petunia's
aquarel op papier, 1882
cat.nr.73

87

wordt rood via het donkerder grijs van de bladeren, de schaduwwerking en het wit van de twee onrijpe aardbeien; het rood verloopt van rood-bruine vlekken naar het bruin van de achtergrond. Vergeleken met *Mand met druiven, wijnglas en houtsnip* (afb. 85) heeft Gerrit in *De aardbeien* veel meer gebruik gemaakt van de picturale mogelijkheden van waterverf.

Rozen en petunia's (afb. 86), die eveneens in de zomer van 1882 is gemaakt, is in kleurgebruik en compositie zeer rijk en gevarieerd. Bracht de tinnen beker in het petuniastilleven op afbeelding 84 een duidelijk verticale lijn in de compositie met daarboven de bloemen als hoogtepunt, in deze aquarel is de beker grotendeels aan het zicht onttrokken en speelt niet de verticale, maar de diagonale lijn de belangrijkste rol. Via de bijna amorfe vormen van de petunia's linksboven wordt het oog naar de veel substantiëler weergegeven, naar beneden hangende rozen rechtsonder getrokken, die bovendien door hun kleuren het meest de aandacht trekken. Deze neergaande climax geeft het stilleven een majestueuze zwaarte. Net als in *De aardbeien* toont Gerrit hier zijn meesterschap in de kunst van het aquarelleren.

Ook in zijn landschappen (afb. 87) en zeegezichten (afb. 24) vinden we de pastelachtige kleuren en de dichte verfstructuur van de fluwelen stijl terug.

Schilderijen

Gerrit wilde in de eerste plaats schilder worden⁸⁴. Het aantal schilderijen dat hij jaarlijks maakte, nam dan ook aanzienlijk toe, terwijl vanaf 1883 zijn

88

89

90

87 - Landschap met schuur
en bomen
aquarel op papier, 1883
cat.nr.80

88 - Oliemolens aan het
Damsterdiep
olieverf op doek, 1882
cat.nr.106

89 - Bloeiende hagedoorn
olieverf op doek, 1883
cat.nr.112

90 - Het Sterrebos in
de herfst
olieverf op doek, 1883
cat.nr.122

aquarellen juist in aantal afnamen. De fluwelen stijl, die Gerrits aquarellen tot zo'n coherente groep maakt, vinden we in zijn schilderijen nauwelijks terug. Niet alleen leent olieverf zich daar minder goed toe, het heeft ook te maken met het feit dat hij geregeld van stijl wisselde. Hij probeerde van alles uit om te ervaren wat hem het beste beviel.

In het laatste kwart van 1882 schilderde hij *Oliemolens aan het Damsterdiep* (afb. 88) en *Kastanjevaas en vruchten* (afb. 28), beide in de fluwelen stijl. Een jaar eerder had hij vanuit hetzelfde standpunt deze oliemolens al eens geaquarelleerd (afb. 23). De bocht van de weg links, die perspectivisch niet helemaal geslaagd is, heeft hij op het schilderij weggelaten. Ook het schip is verdwenen, waardoor de dieptewerking wordt vergroot. Om in het centrum van het schilderij geen 'gat' te laten ontstaan, heeft Gerrit de stand van de molenwieken gewijzigd. De molens heeft hij kleiner geschilderd, waardoor ze verder weg lijken te staan en bovendien maken ze het zicht op de bewolkte hemel vrij. Ook het hogere, c.q. smallere formaat van het schilderij vergroot het ruimtelijk effect.

Op een avond – het zal eind september, begin oktober 1882 zijn geweest – zag Gerrit een prachtige zonsondergang. Hij keerde snel terug naar huis en vroeg zijn moeder om een stuk hout, waarop hij een strook schilderslinnen kon spannen. Hij kreeg een lange, smalle plank uit een van de bedsteden en zette het doek er met punaises op vast. Hij schetste het silhouet van Groningen tegen de fraaie avondlucht naar de natuur (afb. 64) en werkte het de volgende dag uit. Dit door Alida van Houten opgetekende verhaal⁸⁵ verklaart het uitzonderlijke formaat en de brede, schetsmatige toets, waarmee de voorstelling is geschilderd. Maar het zijn niet alleen de omstandigheden die hem tot een dergelijke stijl brachten. Want deze brede, tamelijk impressionistische toets vinden we ook in andere landschappen terug (afb. 89).

In *Bosgezicht bij Carelshaven* (afb. 68) zorgt een beekje voor een opening in het bos, waarlangs het oog de diepte in wordt geleid. *Het Sterrebos in de herfst* (afb. 90) daarentegen is één groot scherm van bomen in herfsttooi. Het gaat hier niet meer om de specifieke verschijningsvorm van een bepaald plekje in het bos, met dat beekje en diè boom, maar om een weergave van het abstracte begrip herfst.

Hoewel het accent in 1883 duidelijk meer op het landschap was komen te liggen, had het schilderen van stillevens zijn belangstelling niet verloren. Met name *De rozen* (afb. 91) is een geslaagd voorbeeld hiervan. De strepen en vegen waarmee hij zijn landschappen schilderde, zijn hier veel minder zichtbaar; het is een naturalistische schildertrant die overheerst. Het sterke clair-obscur geeft *De rozen* een romantische inslag. Voor- en achtergrond hebben nauwelijks kleur, waardoor rozen en pot des te meer spreken. De lichtstreep over het kleed, en de groene tak dicteren de kijkrichting; het oog wordt via de liggende witte roos naar de rood opgloeiende roos geleid, die – heel subtiel – niet letterlijk, maar figuurlijk het hoogtepunt van het stilleven vormt.

91

91 - De rozen
olieverf op doek, 1883
cat.nr.118

92

92 - Portret van Hindrik van Houten

houtschool op papier, 1883
cat.nr.15

93 - Portret van Hindrik van Houten

olieverf op doek, 1883
cat.nr.113

94 - Portret van Alida van Houten-ten Bruggen Kate

olieverf op doek, 1883-84
cat.nr.125

95 - De groentevrouw, vrouw Diephuis

olieverf op doek, 1883
cat.nr.119

93

In de eerste maanden van 1883 schilderde Gerrit het portret van zijn vader (afb. 93). Een jaar eerder had hij het al eens in aquarel geprobeerd (afb. 29). Oom Taco en zijn broer H.W. Mesdag hadden er wat aanmerkingen op gehad, en dat is ook wel te begrijpen: de linkerarm bijvoorbeeld maakt een vreemde hoek en sluit niet goed aan op het lichaam. Het geschilderde portret viel bij oom Mesdag en tante Sientje beter in de smaak. De kop is inderdaad erg mooi geworden, maar het lichaam is nogal 'plat' en weinig uitgewerkt. Alida van Houten meent dat de oorzaak hiervan gelegen is in het feit dat Gerrit na de dood van zijn vader begin mei zich niet meer in staat voelde het af te maken⁸⁶. Het portret, dat Gerrit van zijn moeder schilderde, zouden we als pendant kunnen beschouwen (afb. 94). De portretten hebben in elk geval dezelfde frontaliteit, de hoofden bevinden zich op dezelfde hoogte en de formaten zijn vrijwel gelijk. In september 1883 portretteerde hij vrouw Diephuis, de groentevrouw (afb. 95). Zijn penseelstreek is zichtbaar ruwer dan die waarmee hij de ouderlijke portretten schilderde, als wilde hij hiermee een leven van hard werken karakteriseren; ook de handen tonen onverbloemd het harde bestaan. De rechterhand maakt echter een rare knik, de linker is vervormd en beiden zijn geen verlengstuk van de armen, maar zijn tegen de mouwen 'aangeplakt'. Het onderlichaam is vormeloos gebleven. De zeer schetsmatige opzet van dit gedeelte doet vermoeden dat het om een onvoltooid schilderij gaat. Wellicht was Gerrit er ook niet tevreden over. Van de drie portretten zijn de koppen treffend geschilderd. De lichamen echter zijn òf nauwelijks uitgewerkt òf onbeholpen weer-

94

95

gegeven, hetgeen duidt op gebrek aan ervaring. Dat blijkt ook uit de frontale positie, waarin hij de geportretteerden schilderde. In 1885 zou hij nog een zestal figuurstudies tekenen om zich in perspectivisch gecompliceerdere houdingen te oefenen (afb. 55 en 128).

Transparant en kleurig 1884-1886

Aquarellen

Terwijl de aquarellen uit de beginjaren voor het grootste gedeelte door Gerrit werden gedateerd, is dat voor 1883 veel minder het geval, en blijft het in de daarop volgende jaren zelfs vrijwel geheel achterwege. Hierdoor worden de pogingen bemoeilijkt de aquarellen chronologisch 'op een rijtje' te krijgen. Van een aantal is het gelukkig mogelijk na te gaan wáár ze zijn gemaakt, aan de hand waarvan weer is vast te stellen wannéér ze zijn ontstaan. Werken met Osnabrück tot onderwerp zijn in de zomer van 1884 tot stand gekomen, Almelose aquarellen in dezelfde periode, en de Scheveningse vissersschuiten tussen oktober 1884 en maart 1885, toen hij leerling was aan de Haagse Kunstacademie. In de maanden april tot september 1886 was Gerrit in Bethesda ter verpleging opgenomen en heeft hij geen aquarellen meer gemaakt. Datzelfde geldt vrijwel zeker ook voor de periode daarna, toen hij bij zijn oom en tante in Almelo verbleef en

96

96 - Gehucht in landschap
bij Osnabrück
aquarel op papier, 1884
cat.nr. 88

97 - Vissersboot op het
strand met volk
aquarel en krijt op papier,
1884
cat.nr. 86

98 - Twents binnenhuis
aquarel op papier, 1884
cat.nr. 89

99 - Landschap in de
namiddagzon van november
aquarel op papier, 1885
cat.nr. 94

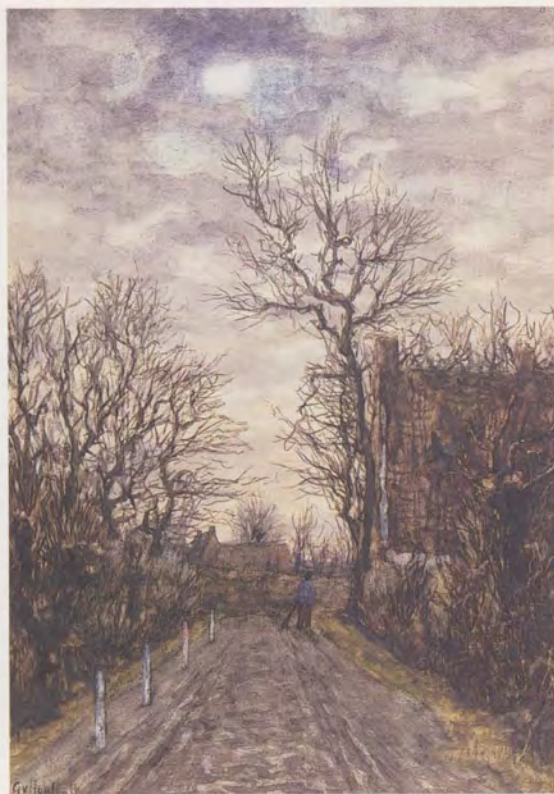
97

98

99

87

vervolgens nog korte tijd thuis woonde. In Surhuisterveen, waar hij vanaf september 1887 verbleef, is hij weer begonnen te aquarelleren.

Het zorgvuldig geschreven boek van Alida van Houten geeft in een aantal gevallen dateringen, terwijl ook de familiecorrespondentie enkele handreikingen doet. Een stilistische vergelijking is eveneens een hulpmiddel. Desondanks zijn sommige aquarellen slechts bij benadering te dateren, omdat de stijlontwikkeling aanzienlijk minder lineair verloopt dan in de jaren daarvoor.

Wat in elk geval duidelijk kan worden geconstateerd is dat in de zomer van 1884 Gerrit zich blijkt te hebben afgewend van de fluwelen stijl. De dichte, verzadigde verfstructuur, het zachte koloriet, de subtiele kleurschakeringen en de vloeiende vormen hebben plaatsgemaakt voor een dunne, transparante verfstructuur, heldere kleuren en vormen, en een zichtbare, snelle penseelstreek. Deze veranderingen laten zich behalve aan de landschappen rond Osnabrück (afb. 96 en 67) en het boereninterieur (afb. 98) in Almelo, ook goed aflezen aan zijn Haagse werken (afb. 97 en 50). Na zijn terugkeer uit de residentie maakte Gerrit onder meer het nerveus geaquarelleerde *Landschap in de namiddagzon van november* (afb. 99).

100

101

100 - Papavers en pioenen
 olieverf op doek, 1884
cat.nr.131

101 - Zonnebloemen in
 tinnen vaas
 olieverf op doek, 1884-85
cat.nr.136

102 - Stilleven met citroenen
 en vijzel
 olieverf op doek, 1886
cat.nr.145

102

103

103 - Het Sterrebos in het
voorjaar
olieverf op (deur)paneel, 1884
cat.nr.130

Schilderijen

De dateringscurve verloopt bij de schilderijen enigszins anders dan bij de aquarellen. Met name in 1883 zijn veel schilderijen juist wèl gedateerd. Mogelijk houdt dit verband met het feit dat Gerrit zich in dat jaar duidelijk op het schilderen toelegde en zich ook als schilder presenteerde door olieverven voor tentoonstellingen in te zenden. In 1884 en 1885 neemt het aantal gedateerde schilderijen echter sterk af, terwijl in 1886 het percentage gedateerde werken weer hoger ligt.

In de zomer van 1884 schilderde Gerrit in de omgeving van Almelo maar liefst vier Twentse binnenhuizen, waarvan hij één ook in aquarel heeft uitgevoerd (afb. 98 en 30). Niet alleen de voorstelling, maar ook de vlotte penseelstreek en de heldere kleuren hebben zij gemeen.

Papavers en pioenen (afb. 100) is bepaald uitbundig geschilderd. De bloemen lijken meer kleurconcentraties met een bepaalde vorm, dan vormen met een bepaalde kleur. Het subtiele en ingehoudene van *De rozen* (afb. 91) is ingeruild voor vitaliteit. Die vinden we ook terug in een stilleven met zonnebloemen (afb. 101), waar niet alleen veel beweging in zit dankzij de grillige vormen van de zonnebloemen zelf, maar ook door Gerrits manier van schilderen. Opvallend in de compositie is het gegeven dat Gerrit de zonnebloemen in de breedte heeft gearrangeerd en niet in de hoogte, wat meer voor de hand zou liggen⁸⁷. Door ze in een bijna horizontale lijn dicht onder de bovenrand te plaatsen, ontstaat het effect alsof de bloemen naar beneden worden gedrukt; het geeft een zekere spanning aan het schilderij.

Het Sterrebos in het voorjaar (afb. 103) valt op door een expressionistische toets. Binnen zijn werk vormt het echter een uitzondering en is dus meer als een experiment te beschouwen. Ook praktische omstandigheden kunnen een rol hebben gespeeld. Gerrit schilderde dit bosgezicht namelijk op het onderste paneel van de deur van zijn kamer. Hij moest bijgevolg in een ongemakkelijke houding zijn werk doen, hetgeen een snelle uitvoering tot gevolg kan hebben gehad⁸⁸.

In 1885 – na zijn terugkeer uit Den Haag – schilderde Gerrit de houtwerf en de notebomen achter het ouderlijk huis (afb. 104 en 10). Het gebruik van heldere kleuren is minder opmerkelijk dan de koele zakelijkheid die uit de schilderijen spreekt. Niet alleen de terugkeer naar een meer naturalistische stijl en het specifieke kleurgebruik leidt tot dit effect, maar ook de afwezigheid van zware slagschaduw, die men bij een dergelijk hard licht zou verwachten. Voor zover ze er zijn, vallen ze nauwelijks op, doordat ze hun kleur hebben behouden. Met name de houtwerf ligt in het 'naakte' licht.

Eenzelfde benadering treffen we aan in het *Stilleven met citroenen en vijzel* (afb. 102). Waar Gerrit in andere stillevens hoofd- en bijzaken onderscheidde door de een in het licht en de ander in de schaduw te zetten, en door de een duidelijk vorm te geven en de ander in een kleurvlak te veranderen (zie afb. 25 en 28), is hier alles even duidelijk geschilderd en gelijkmatig belicht. De voorgrond krijgt alleen al daardoor een belangrijkere functie; hij wordt zelfs onderdeel van het hoofdmotief, doordat de vegetatieve elementen,

104

105

waarmee het kleed is versierd, versmelten met de bloemetjes en het takje, en de kleur ervan aansluit op de judaspenning in de groene pot. Toch blijft de rangorde van voorgrond enerzijds en hoofdmotief anderzijds bestaan. Bloemen en vruchten, vijzel en pot zijn driedimensionaal geschilderd, terwijl het vegetatieve lijnenspel op het kleed tweedimensionaal is. Bovendien heeft Gerrit die platheid verder vergroot door de hoek die de tafel maakt met het afhangende kleed vrijwel te ontkennen. Zo worden voor- en achtergrond – mede door de overeenkomsten in kleur – tot één vlak gesmeed, waartegen het hoofdmotief wordt afgezet. De horizontale lijnen waarmee de compositie wordt opgebouwd, worden verlevendigd door de diagonalen van het takje en de judaspenning. Zij markeren tegelijk de kern van het stilleven. Deze en andere analyses geven aan op wat voor een ingenieuze manier Gerrit zijn stillevens componeerde.

De serie stillevens – waaronder dat met citroenen en vijzel – die Gerrit in de eerste maanden van 1886 heeft gemaakt (afb. 39, 40, 73, 102, 134)⁸⁹, is mogelijk het gevolg geweest van het feit dat hij vanwege zijn depressies weinig naar buiten kon. Een gezicht op het Binnendamsterdiep (afb. 65) en een landschap (afb. 105) zijn weliswaar ook 1886 gedateerd, maar mijn vermoeden is dat hij ze al veel eerder ter plekke heeft opgezet, ze vervolgens in zijn atelier heeft uitgewerkt en ze pas in 1886 heeft voltooid. In het landschap zijn de bomen in elk geval niet kaal, maar in herfststooi weer-

106

104 - De houtwerf
olieverf op doek, 1885
cat.nr.140

105 - Landschap bij
Euvelgunne
olieverf op doek, 1886
cat.nr.151

106 - Ophaalbrug te
Oosterhogebrug
olieverf op doek, 1885
cat.nr.142

107

107 - Herfstlandschap
bij Euvelgunne
olieverf op doek, 1885
cat.nr.143

gegeven. Dit schilderij vertoont bovendien in stijl en uitvoering veel overeenkomsten met *Ophaalbrug te Oosterhogebrug* (afb. 106) en *Herfstlandschap bij Ewvelgunne* (afb. 107), die in de herfst van 1885 gemaakt zijn. Zijn weergave van de boomtoppen hierop – rechte strepen zijn takken en slordige verftoefjes zijn bladeren – wijzen al vooruit op zijn Surhuisterveense schilderijen en aquarellen.

Het Surhuisterveense werk 1887-1892

Tekeningen

Gerrit is in Surhuisterveen eerst met schilderen en vervolgens met aquarelleren opgehouden, waarschijnlijk in de loop van 1888 of 1889. Maar tekenen heeft hij tot het laatst gedaan, getuige de 1892 gedateerde *Twee nokken van pannendaken* (afb. 108). De dienende functie die het tekenen tot nu toe had gehad, is echter verdwenen. Het is geen voorbereiding meer voor het aquarelleren en schilderen, het dient alleen zijn eigen doel. En dat is ook de reden dat de tekeningen uit deze periode apart worden behandeld. De ruim 350 tekeningen zijn los of in schetsboeken bewaard gebleven. In één van die schetsboeken⁹⁰ zit een aantal 'oktober 1888' gedateerde tekeningen, die dus gemaakt zijn, toen hij iets langer dan een jaar bij de familie Fischer woonde; de overige tekeningen zullen in ongeveer dezelfde tijd zijn ontstaan. De onderwerpen wijken niet wezenlijk af van zijn vroegere werk: bloemstillevens, planten in potten, een rijtje huizen, molens, zeegezichten, de wegwijzer naar Surhuisterveen (afb. 109) en een landschap met bomen en een huisje. Ze zijn slordig en krasserig getekend en laten zien dat Gerrits ziekte zijn tekensvaardigheid heeft aangetast.

Schrikbarend is een ander schetsboek⁹¹ dat naar alle waarschijnlijkheid ook uit 1888 is. Er is nauwelijks variatie in de onderwerpen; vrijwel alle tekeningen zijn landschappen, waarin bomen de boventoon voeren, terwijl als stoffering een paar boerderijen, een molen of een kerktoren in de verte zijn toegevoegd (afb. 110). De stereotypie heeft niet alleen toegeslagen in de thematiek, maar ook in Gerrits tekenstijl. Van zijn naturalistische opvattingen is weinig overgebleven; de takken en stammen van de bomen zijn weergegeven door middel van rechte strepen, die voor het merendeel een verticaal effect hebben en door de bovenrand van het blad worden afgesneden. Zo zien alle bomen er uit.

Hoewel Gerrit in Groningen al een duidelijke voorliefde voor bomen en bosschages had en in Surhuisterveen in een bosrijke omgeving woonde, leidt het geen twijfel dat zijn ziekte zijn gezonde belangstelling hiervoor heeft doen doorslaan naar monomanie en fixatie. Want Gerrits voorkeur voor bomen blijkt niet alleen uit dit schetsboek. In het geheel van de tekeningen die hij in Surhuisterveen en Lippenhuizen maakte, zijn bomen, bomen in landschappen, bomen met architectuur, bomen met weggetjes, als onderwerp veruit in de meerderheid. Soms verdichten de stammen en takken zich

108

109

110

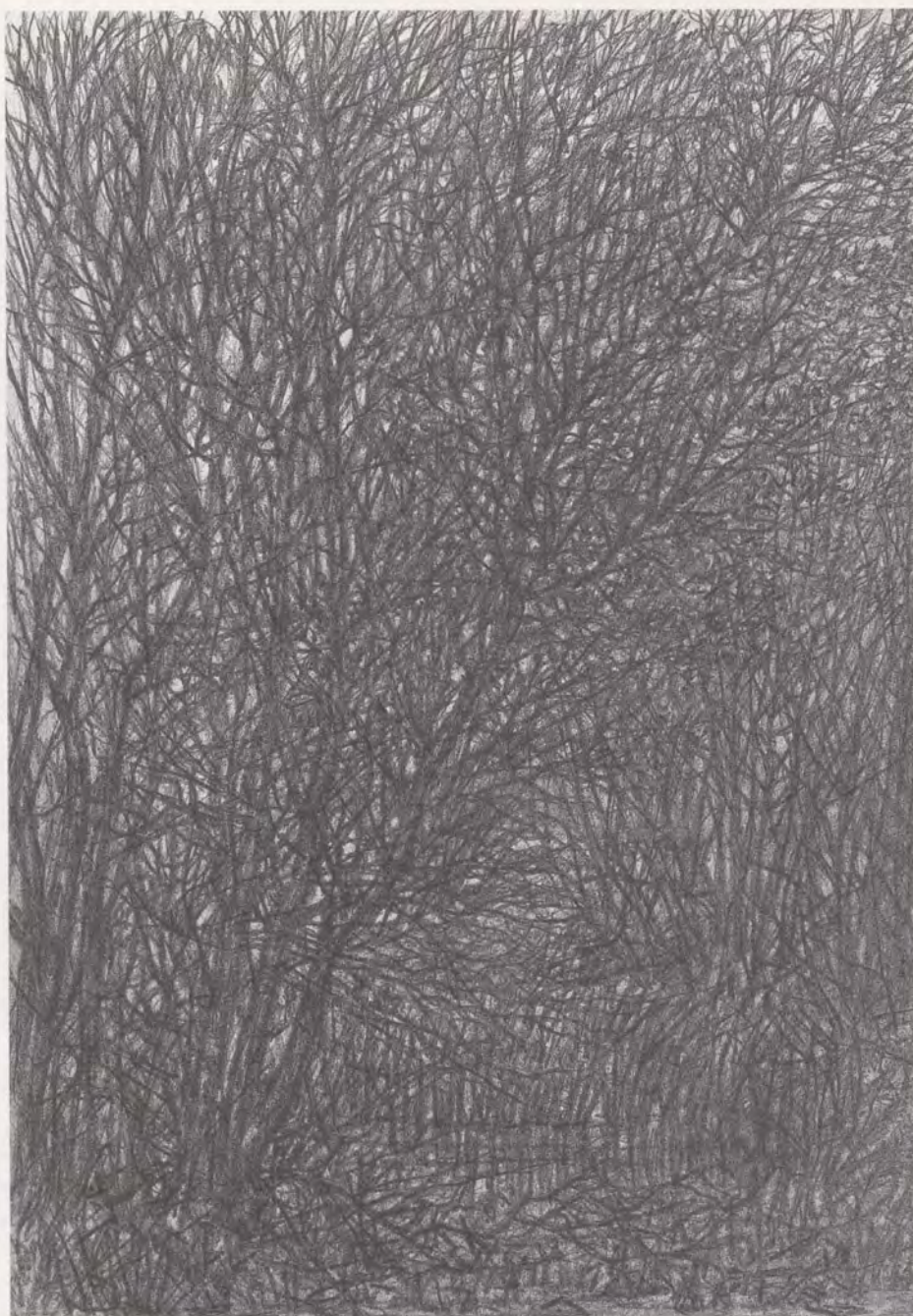
108 - Twee nokken van
pannedaken
houtschool op papier, 1892
cat.nr.48

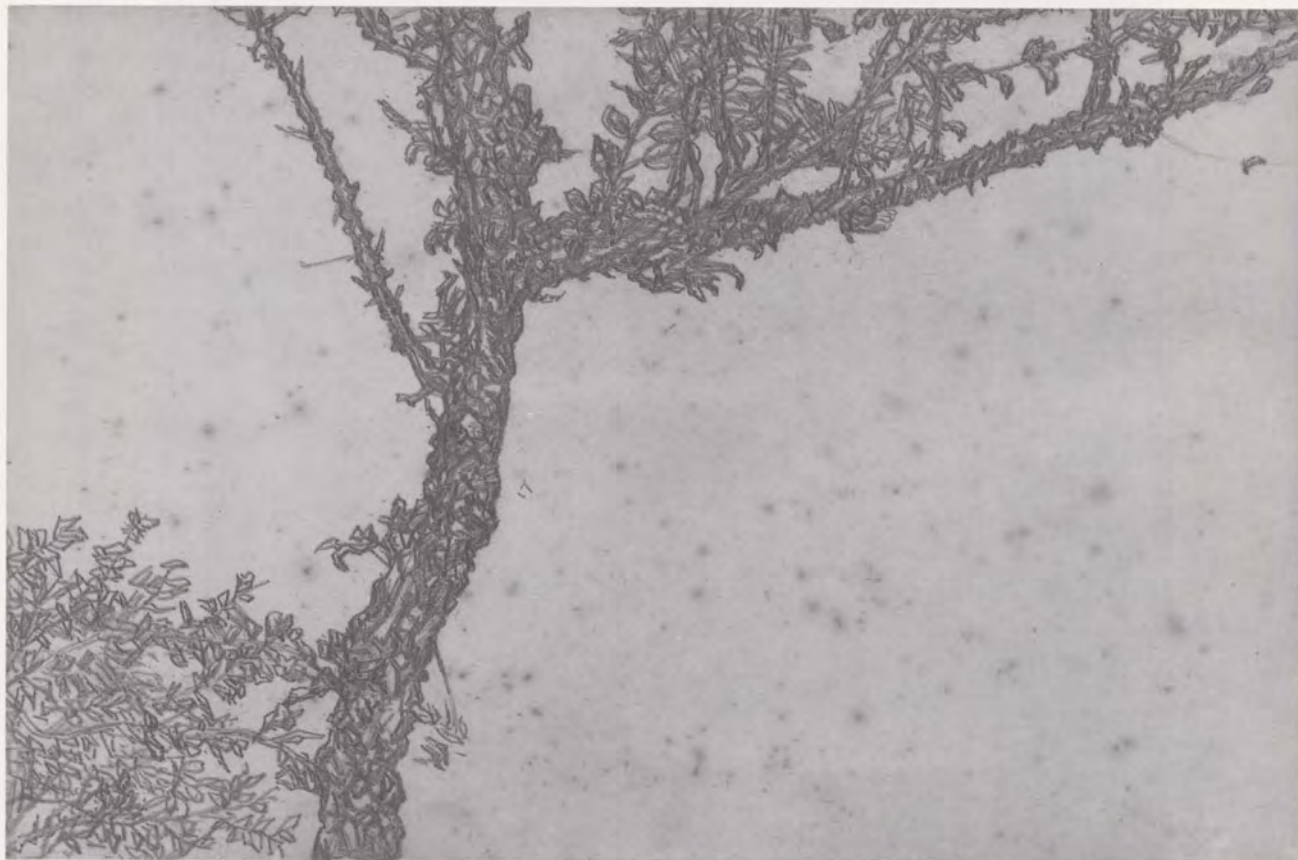
109 - Wegwijzer in winters
bos bij Surhuisterveen
potlood en krijt op papier,
1887-90
cat.nr.35

110 - Landschap met bomen
en kerk
houtschool in schetsboek, 1888
cat.nr.40

111 - Gezicht op donkere
bospartij
potlood en krijt op papier,
1887-90
cat.nr.36

112

113

112 - Boontak met
gebladerte
potlood op papier, 1890-91
cat.nr.41

113 - Kerk te Lippenhuizen
potlood en houtskool in
schetsboek, 1891
cat.nr.43

115

114 - Fantastische
mannenkop

houtskool op grijs papier,
1891-92
cat.nr.45

115 - Twee bloempotten
met cacteeën

houtskool op papier, 1891-92
cat.nr.47

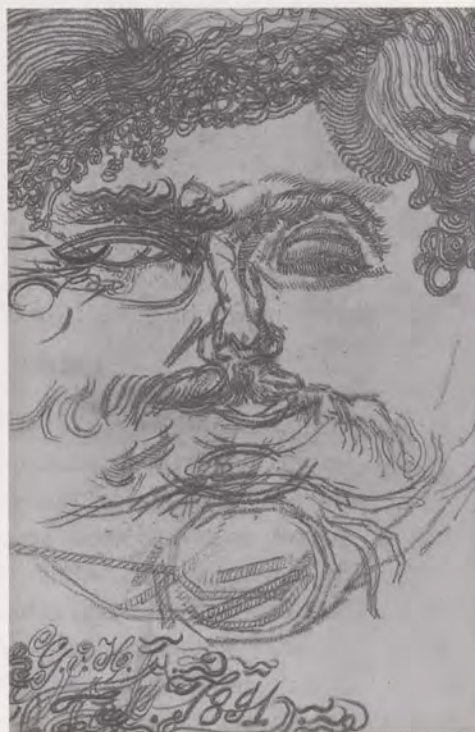
116 - Mannenkop

krijt en potlood op papier,
1891
cat.nr.42

114

116

tot ontelbare strepen, die het gehele vlak vullen; geen stukje lucht is meer zichtbaar (afb. 111).

Soms ook treft juist de leegte ons (afb. 112). Een paar takken tegen het wit van het papier, los van aarde en lucht, meer een compositie van zwarte strepen en witte vlakken dan een weergave van de werkelijkheid. Ook het kerkje van Lippenhuizen dat Gerrit in juli 1891 tekende, is uit zijn context weggerukt (afb. 113). In die laatste paar jaar gebruikte Gerrit een merkwaardige dubbele streep-techniek (afb. 114 en 115). Waren zijn boomlandschappen uit 1888 een verschaalde weergave van de werkelijkheid, uit deze tekeningen spreekt een versieringsdrift, die de werkelijkheid overwoekert en die een eigen leven gaat leiden. De lijnvoering is letterlijk uit de hand gelopen (afb. 116).

Aquarellen

Molen bij maanlicht is de enige aquarel uit deze periode, die gedateerd is (afb. 117). Molens, maanlichten en combinaties daarvan hadden altijd al Gerrits belangstelling gehad en het is dus niet zo verwonderlijk dat hij in Surhuisterveen dit thema opnieuw ter hand nam. Zijn manier van werken is vergeleken met vroegere jaren sneller, maar ook slordiger geworden. De donkere lucht met de maan is nog heel trefzeker weergegeven, maar de voorgrond is minder geslaagd. Intrigerend van sfeer is *Hut op de Surhuisterveense heide* (afb. 119). De verfbehandeling herinnert aan de fluwelen stijl, maar vergeleken met bijvoorbeeld *De Bornse hut* (afb. 27) zijn de vormen veel globaler aangegeven en de details weggelaten. Het gebladerte is een verzameling verfdotten, die als zodanig zichtbaar blijven. In het verleden stond de verftoets meer in dienst van de vorm, die moest worden weergegeven of gesuggereerd, en was dan ook minder 'zichzelf'. In *Landschap met brug te Surhuisterveen* (afb. 118) paste Gerrit in de lucht een merkwaardig soort pointillé toe. Het lijkt wel of hij op het blauwe fond druppels van de een of andere vloeistof heeft laten vallen, waarna op die plekken het blauw is weggebleekt⁹².

Bomen spelen ook in zijn aquarellen een belangrijke rol. Begrippen als verstarring en stereotypie zijn hier net zo goed van toepassing (afb. 120), evenals de 'horror vacui', de angst voor de leegte. In de twee bosgezichten op afb. 121 hebben stammen en takken zich over het hele vlak verdicht tot een kokosmat-achtige structuur. De herkenbaarheid is niet verloren gegaan; er is nog steeds sprake van een weg, een boerderij, bomen. Maar de naturalistische, soms impressionistische vormtaal van vóór de Surhuisterveense tijd is geheel verdwenen. Rudimentaire vormen, strepen, vlekken en punten, eigenaardige kleuren, stereotypie en symmetrie zijn de elementen geworden, die Gerrit gebruikte om de zichtbare wereld, of liever gezegd zijn privéwereld, weer te geven.

117

117 - Molen bij maanlicht
aquarel op papier, 1888
cat. nr. 103

118

118 - Landschap met brug
te Surhuisterveen
aquarel op papier, 1887-89
cat.nr.98

119 - Hut op de
Surhuisterveense heide
aquarel op papier, 1887-89
cat.nr.97

120 - Beboomde weg in de
avondzon
aquarel op papier, 1887-89
cat.nr.99

121 - Twee bosgezichten
aquarel op papier, 1887-89
cat.nr.100

119

120

121

103

122

122 - Boerderij in de sneeuw
te Surhuisterveen
olieverf op doek, 1887-88
cat.nr. 152

123 - Landweg bij
Surhuisterveen
olieverf op doek, 1887-88
cat.nr. 155

124 - Weg bij Surhuisterveen
olieverf op doek, 1887-88
cat.nr. 153

123

124

Schilderijen

Zoals eerder vermeld, heeft Gerrit in Surhuisterveen nog enige tijd met olieverf gewerkt, maar dat is hem op een gegeven moment verboden, naar alle waarschijnlijkheid in 1888, wellicht iets later. Het tiental schilderijen dat bewaard is gebleven, vertoont dezelfde kenmerken als zijn aquarellen. Opvallend kleurgebruik is er in *Boerderij in de sneeuw te Surhuisterveen* (afb. 122), slordigheid in *Landweg bij Surhuisterveen* (afb. 123), verstardeheid en stereotypie in *Weg bij Surhuisterveen* (afb. 124); de manier waarop hij hier de bomen heeft geschilderd, was voor het eerst zichtbaar in enkele landschappen uit eind 1885, begin 1886 (afb. 105, 106, 107). Soms schemeren de schilder Kunstige kwaliteiten van Gerrit in bepaalde werken nog door, zoals in *Zonsondergang te Surhuisterveen* (afb. 125), dat een effectieve expressionistische toets en een juist getroffen sfeer heeft.

Wat Gerrit in Surhuisterveen en Lippenhuizen heeft gemaakt, is niet te beoordelen zonder zijn geestesziekte daarin te betrekken. Op enkele fascinerende uitzonderingen na, mist het de kwaliteit die zijn vroegere werken kenmerkte. Maar als 'document humain' heeft het aangrijpende aspecten, die een bespreking ervan legitimeren en zinvol maken.

125

125 - Zonsondergang
te Surhuisterveen
olieverf op doek, 1887-88
cat.nr. 154

Invloeden

Gerrit van Houten was autodidact. In tegenstelling tot zeer veel andere aankomende kunstenaars bezocht hij niet het atelier van een ervaren schilder om daar onderwezen te worden in de eerste beginselen van het *métier*, maar leerde zichzelf aquarelleren en schilderen. Angst voor beïnvloeding maakte zijn terughoudendheid groot om zich als leerling bij een Kunstacademie aan te melden. Door zijn introverte karakter kwam het niet tot contacten met collega-kunstenaars, niet in Groningen en zeker niet in Den Haag. Hoe panisch hij was om voor een navolger te worden aangezien, bewijst het conflict met Mesdag en zijn vrouw.

Toch heeft Gerrit wel degelijk kennis genomen van de nieuwe ontwikkelingen in de kunst van zijn tijd. Hij kreeg in 1882 van zijn vader 'Onze hedendaagsche schilders', dat in afleveringen verscheen. Die over Israëls, Mesdag, Tadema, Bosboom, Bles en Ten Cate had hij reeds in bezit, schreef hij op 2 maart van dat jaar aan zijn broer Derk. Op de Pictura-tentoonstelling in diezelfde maand hing zijn *Bornse hut* (afb. 27) tussen de aquarellen van onder meer Israëls, Bosboom, Mesdag en Neuhuys. Deze en andere schilders van de Haagse School waren ook vertegenwoordigd op de in 1883 in Groningen gehouden 'Tentoonstelling van schilderijen van Leevende Nederlandsche Schilders', waarvoor Gerrit drie werken had ingezonden. Hij moet eveneens bekend zijn geweest met het werk van schilders uit de School van Barbizon. Dat blijkt uit een tekst achter op *Boom tegen de avondlucht* (afb. 126 en 127). Hij had het schilderijtje aan zijn neef Bernard ten Bruggen Cate willen geven, maar toen deze hem van afkijken beschuldigde, zag hij daarvan af en schreef op de achterzijde: 'Gemaakt voor dat ik de fransche schilderijen gezien heb'. Wellicht heeft hij die kennis opgedaan bij Goupil, aan welke kunsthandel hij in september 1882 een bezoek bracht⁹³.

Hoewel er in de familiecorrespondentie en de geschriften van zijn twee zusters niet over wordt gerept, is het heel goed mogelijk dat hij nog bij andere gelegenheden geconfronteerd is geweest met de moderne kunst van zijn tijd, bijvoorbeeld toen hij in 1884/85 in Den Haag verbleef.

Enkele tekeningen, zoals het portret van een werkmans (afb. 128), maakte Gerrit na zijn Academietijd in Den Haag. De zorgvuldige en gedetailleerde wijze van tekenen en het gebruik van scherpe contouren had hij op de Academie geleerd.

Sommige andere werken doen vermoeden dat hij zich – waarschijnlijk onbewust – heeft laten inspireren door het werk van anderen. Zijn impressionistisch geschilderde landschappen (afb. 129, 135, 89) ademen in elk geval de geest van de Haagse School. En of hij nu de 'fransche schilderijen' van te voren gezien heeft of niet, *Boom tegen de avondlucht* doet ontegenzeggelijk denken aan het werk van Th. Rousseau, één van de vooraanstaande schilders uit de School van Barbizon. Ook *De eik* (afb. 31) met zijn zware bladerkroon toont verwantschap daarmee. Aan stillevens als

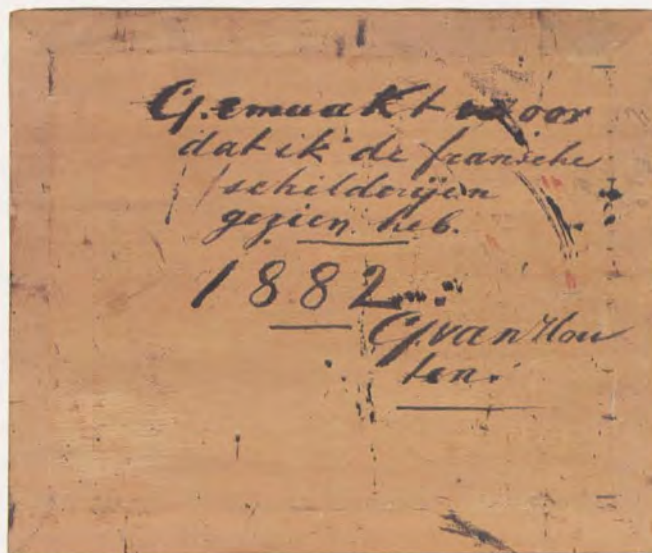

126

127

126 - Boom tegen de
avondlucht
olieverf op paneel, 1882
cat.nr.111

127 - verso van afb. 126
opschrift door
Gerrit van Houten
cat.nr.111

Fruittilleven met kastanjevaas en judaspenningen (afb. 130) en *De rozen* (afb. 91) kan eveneens een inspiratiebron uit Frankrijk ten grondslag hebben gelegen, onder meer vanwege het sterke clair-obscur⁹⁴.

Of Gerrits zeegezichten inderdaad op imitatie van die van Mesdag berusten, kan hier natuurlijk niet onbesproken blijven. Het is voorstelbaar dat hij bij het zien van Mesdags werken op het idee is gekomen zijn repertoire met dit onderwerp uit te breiden. Maar het zee- en strandgezicht was als genre bij zo veel kunstenaars populair en Gerrit deed dus wat dat betreft niets bijzonders. Zijn eerste confrontatie met de zee en het strand in 1880 kan evengoed de belangrijkste aanleiding zijn geweest. Want hij was nu eenmaal gewend om alles wat hij om zich heen zag, vast te leggen.

Omdat het zeegezicht is opgebouwd uit een zeer beperkt aantal motieven – het draait altijd weer om de zee, het strand, de lucht en de vissersschepen – is enige gelijkenis niet te vermijden. Er is wèl een duidelijk verschil in stijl. Mesdag schilderde met een brede, goed zichtbare toets, terwijl Gerrit zijn penseelstreek veel minder duidelijk laat zien en naturalistischer werkt.

Ten aanzien van de stilleven van Sientje Mesdag-van Houten kan ongeveer dezelfde redenering worden gevolgd. Het genre was bij de belangrijke schilders van de Haagse School weliswaar niet erg geliefd, maar anderen – met name vrouwen – hielden het stilleven wèl in ere. Sientje had er dus geen patent op en van afkijken en imiteren van 'haar' onderwerp kan dan ook geen sprake zijn. Het verschil in stijl is evident. Want de snelle, bijna laconieke penseelstreek en de globale weergave van het motief, die de stilleven van Sientje Mesdag kenmerken, staan bijna haaks op Gerrits zorgvuldige manier van schilderen en aquarelleren.

Omdat het onderwerp in feite de enige gemeenschappelijke factor is, kan er moeilijk van slaafse navolging worden gesproken; de zeegezichten en stilleven van Gerrit spreken hun eigen taal. Des te merkwaardiger is het zich te realiseren, dat de Van Houtens het 'afkijkspook' in wezen zelf in het leven hebben geroepen door zo overspannen te reageren op de adviezen van Mesdag. Want dat een beginnend kunstenaar ontvankelijk is voor invloeden van buitenaf, was een normaal proces, waar niemand – ook Mesdag niet – een negatieve betekenis aan gaf.

Karakterisering van de kunstenaar en zijn werk

In november 1883 schreef Gerrit aan oom Bart ten Bruggen Kate: 'Uit uwen brief heb ik gezien dat U en de anderen in de meening verkeeren, dat ik Landschapschilder worden wil. Dit is nog lang niet zeker. Op het oogenblik schilder ik nog allerlei dingen, stilleven, landschappen, portretten enz. enz. Ik geloof dat ik op den duur daarin zal doorgaan waar ik het meeste succes mee heb, en wat mij het best bevalt'⁹⁵. In het werk van na 1883 – de Surhuisterveense periode buiten beschouwing gelaten – zijn geen ingrijpende veranderingen waar te nemen. Hij blijft een voorkeur behouden voor bloem- en vruchtenstilleven, maar wisselt dit genre geregeld af

128

128 - Portret van een
werkmán
houtskoop en wit krijt op
grijs papier, 1885
cat.nr.18

129 - Avondlandschap
olieverf op bovenpaneel van
een deur, 1883
cat.nr.116a

130 - Fruitstilleven
met kastanjevaas
en judaspenningen
olieverf op doek, 1885-86
cat.nr.144

131 - Zeilende schepen
op zee
olieverf op doek, 1882
cat.nr.108

129

130

131

met andere. Het landschap als thema heeft onverminderd zijn grote belangstelling. Maar de verschijningsvormen ervan zijn zeer divers; nu eens is de natuur zelf het hoofdonderwerp, dan weer spelen topografische elementen een belangrijke rol. Voorts maakte hij bosgezichten en zee- en strandgezichten. Een definitieve keuze heeft hij dus niet gemaakt. Ook het uitblijven van enig succes in de verkoop van werk belette hem langs die weg zijn richting te bepalen. Het is overigens de vraag of Gerrit een specialist wilde worden zoals Mesdag, die uitsluitend zeegezichten schilderde. Want alles duidt er op dat hij meer een 'generalist' was. Het vroegtijdig afbreken van zijn carrière door een geestesziekte maakt het echter onmogelijk hierop met zekerheid een antwoord te geven. Ook stilistisch begaf Gerrit zich op verschillende paden. In zijn werk vinden we naturalistische tendenzen terug, maar ook de trant van de Haagse School en de School van Barbizon, alsmede een soort zakelijkheid. Hoewel er sprake is van een zekere ontwikkeling, grijpt hij geregeld terug naar eerder toegepaste stijlvormen.

Zijn werk kan dan ook zowel wat onderwerpskeuze als stijl betreft gekarakteriseerd worden als traditioneel met moderne trekjes, een combinatie van stillevens en landschap, van enerzijds naturalisme en anderzijds impressionisme en zijn 'zakelijke' stijl.

In vrijwel alle tentoonstellingsbesprekingen en -catalogi over het werk

132

132 - Stilleven met tinnen
beker, doosje en glas
olieverf op paneel, 1882
cat.nr.109

133 - Zonnebloemstudie
krijt op papier, 1882-84
cat.nr.11

134 - Stilleven met
kan, theepot en citroenen
olieverf op doek, 1886
cat.nr.147

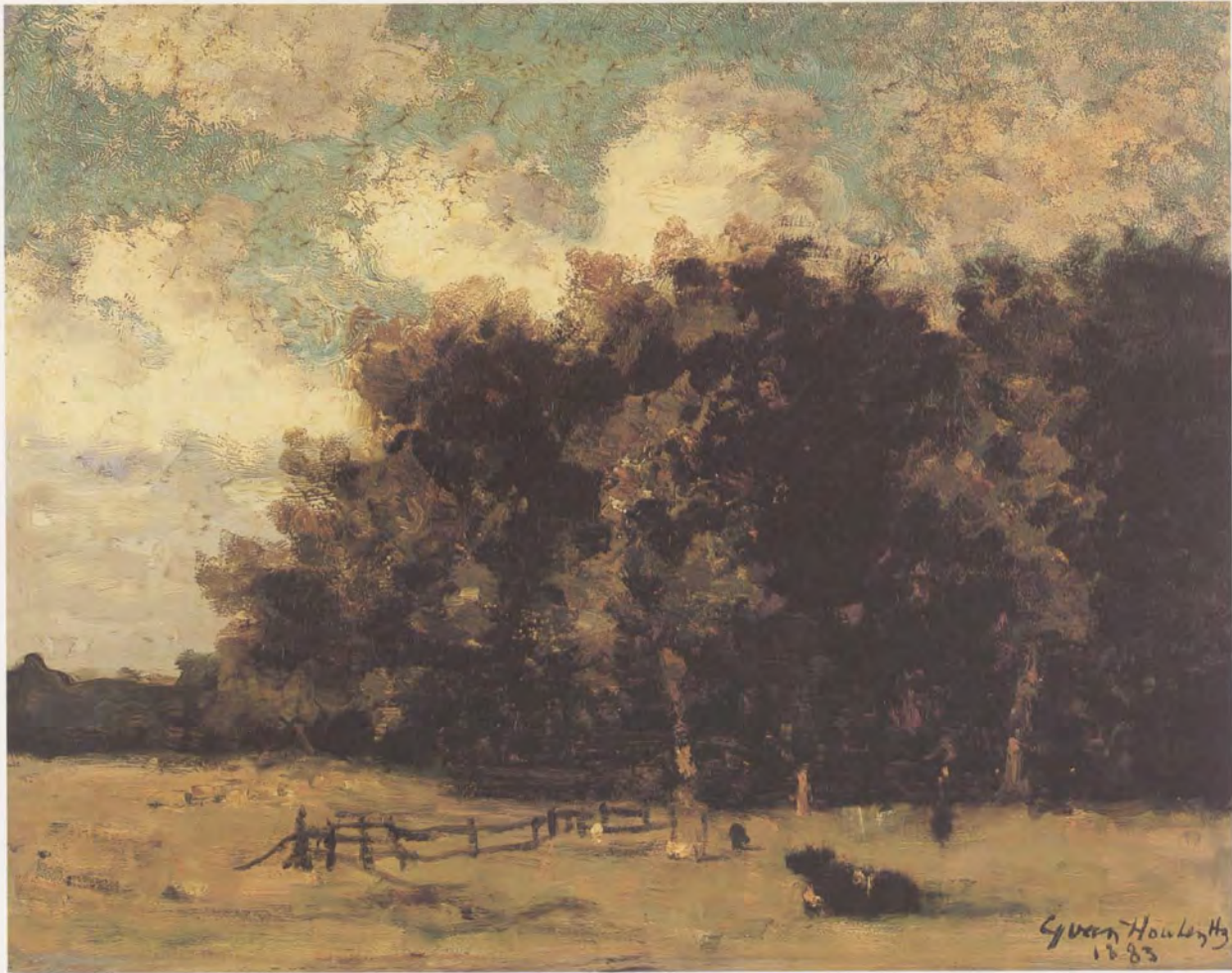
133

134

van Gerrit van Houten zijn superlatieven eerder regel dan uitzondering. Hij wordt bestempeld als een uitzonderlijk begaafd kunstenaar, fenomeen, wonderkind, genie en komeet, die te vroeg doofde. Zijn aquarellen en schilderijen krijgen de hoogste lof toegezwaaid. Niet zelden wordt de verwantschap met het werk van vooraanstaande kunstenaars te berde gebracht. De Twentse binnenhuizen bijvoorbeeld worden vergeleken met de boereninterieurs van Jozef Israëls, zijn landschappen met die van J.H. Weissenbruch. Vincent van Gogh speelt (vanaf 1947) zelfs permanent een belangrijke rol in de besprekingen. De overeenkomsten zijn dan ook in ruime mate aanwezig, zowel wat hun levensloop als hun oeuvre betreft. Beiden waren autodidact; zij werkten in dezelfde periode, in 1883 zelfs in elkaars buurt: Gerrit in Groningen en Vincent in Drenthe; beiden kwamen niet tot verkoop van hun werk, beiden werden geestesziek. *De waranda* (afb. 11) wordt vergeleken met het *Priël te Etten, Het Sterrebos in het voorjaar* (afb. 103) heeft een expressionistische toets zoals Van Gogh die toepaste, het thema van de zonnebloemen wordt ten tonele gevoerd en ook het *Landschap met opvliegende kraaien*, dat beiden aan het eind van hun kunstenaarsloopbaan maakten, ontbreekt niet. De vergelijkingen zijn curieus genoeg om te vermelden, maar hebben natuurlijk geen werkelijke betekenis, niet in de laatste plaats omdat zij elkaar en elkaars werk niet kenden. Zij werkten ook niet in dezelfde geest, omdat ze daarvoor in alle opzichten te veel van elkaar verschilden. Ten aanzien van de andere genoemde kunstenaars kan eveneens weinig meer dan een verwantschap in onderwerpskeuze worden geconstateerd. Het vermelden van grote namen lijkt dan ook vooral de functie te hebben de status van zijn werk te verhogen.

Gerrit van Houten behoort niet tot die groep kunstenaars die de kunst een ander gezicht of een nieuwe wending hebben gegeven. Daarvoor werkte hij te zeer vanuit traditionele opvattingen en liet hij impulsen van buitenaf te weinig op zich inwerken. Maar vernieuwing is niet het enige criterium voor het belang van iemands oeuvre. Binnen het kader dat Gerrit voor zichzelf geschapen had, maakte hij prachtige schilderijen en aquarellen in een stijl die steeds herkenbaar is als de zijne. Wie *Rozen en petunia's* (afb. 86), *De aardbeien* (afb. 25) of *De rozen* (afb. 91) bekijkt en *Boom tegen de avondlucht* (afb. 126), *Het Sterrebos in het voorjaar* (afb. 103) of *Woelige zee* (afb. 24) nog eens op zich in laat werken, zal het daarmee eens zijn.

135

135 - Avondlandschap
olieverf op (deur)paneel, 1883
cat.nr.121

Noten

'Het leven van Gerrit van Houten' en 'Het werk van Gerrit van Houten' zijn een bewerking van mijn doctoraalscriptie, waarop ik in 1971 afstudeerde aan de Rijksuniversiteit te Leiden.

- Geraadpleegde bronnen en literatuur*
- Zie algemene literatuurlijst, pag. 199 en verder:
- Boiten, L., P. Fokkema, H. Hekkema e.a., *Groningers op weg naar de moderne tijd*, Groningen 1988.
- Bos, J. en W. Foorthuis (red.), *Drentse biografieën 2*, Meppel/Amsterdam 1990.
- Delft, M. van, 'Kunstbeschouwingen bij Pulchri Studio 1847-1917'. *Jaarboek Die Haghe* (1980), pp. 147-168.
- Hulst, D., *Leefregels voor zenuwlijders*, Haarlem, 3de druk 1886.
- Kooij, P., *Groningen 1870-1914*, Assen/Maastricht 1987 (diss. verschenen in de Groninger Historische Reeks, deel 1).
- Lit, R. van, E. Pluijmen (red. [W.] M. van der Mast), *Sint Sebastiaansdoelen*, Zwolle [1989].
- Marius, [G.H.] [ed. G. Norman], *Dutch Painters of the 19th Century*, [Woodbridge, Suffolk 1973].
- Plantenga, J.H., *De Academie van 's-Gravenhage en haar plaats in de kunst van ons land. Gedenkboek van de Academie van Beeldende Kunsten bij de voltooiing van het nieuwe gebouw 1682-1937*, Den Haag 1938.
- Schendel, E. van, *Museum Mesdag. Nederlandse negentiende-eeuwse schilderijen, tekeningen en grafiek*, Den Haag 1975.
- Schuitema Meijer, A.T., *Zó fotografeerden zij Groningen 1868-1918*, Groningen [1963].
- Vierdag, B., 'Academie Minerva', M. van der Kamp, P.G.J. Leijdekkers, J.L. Locher e.a. (red.), *De Lucaskrater. Historie en analyse van en meningen over het beeldende-kunstonderwijs aan de kunstacademies in Nederland*, Assen 1984, pp. 3-18.

- Gebruikte afkortingen*
- AVH 1940: Alida van Houten, *Gerrit van Houten. Zijn levensbeschrijving met reproducties zijner werken*, Den Haag 1940.
- OR: S. van Houten, *Oriënteringsboek*; vier schriften met aantekeningen en verslagen, knipsels en foto's m.b.t. Gerrit van Houten en andere familieleden.

1. Op het benedenpaneel heeft Gerrit van Houten een bloemstilleven geschilderd. De deur bevindt zich nog steeds in het huis Damsterdiep 215, zij het niet meer op de oorspronkelijke plaats.
2. Verblijfplaats: Gerrit van Houten Stichting, Groningen.
3. Het huidige Groninger Museum.
4. In 1990 is het beheer van Museum Mesdag overgegaan van het Mauritshuis naar het Van Goghmuseum in Amsterdam. Het woonhuis, Laan van Meerdervoort 9 en 11, zal bij het museum worden getrokken.

5. 'Met Gerrit heeft zij [Barbara] wel aardig gepraat en geloof ik wel dat haar het schilderen van Gerrit bevalt' (moeder Van Houten aan haar zoon Derk, 20-11-1882).
6. Archief Gerrit van Houten (Gerrit van Houten Stichting, Groningen).
7. Zie bijvoorbeeld: J. de Gruyter, *De Haagse School*, dl.1, pp.104-106.
8. Vader Van Houten aan zijn zoon Derk, 15-09-1882.
9. De term *Haagse School* werd voor het eerst gebruikt in: J. van Santen Kolff, 'Een blik in de Hollandsche schilderschool onzer dagen, deel IV', *De Banier, tijdschrift van 'Het Jonge Holland'*, 1 (1875), pp.158-187.
10. Het museum werd in 1934 gesloten en verhuisde in 1935 naar het door H.P. Berlage ontworpen gebouw aan de Stadhouderslaan, het huidige Haags Gemeentemuseum. In de Sint Sebastiaansdoelen werd van 1936 tot 1982 het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie ondergebracht en vanaf 1986 het Haags Historisch Museum.
11. Eveneens Vincent van Gogh (1820-1888) geheten. Om verwarring te voorkomen werd hij meestal oom Cent genoemd. Hij was een broer van Vincents vader.
12. Later vernummerd tot Plaats 20.
13. Moeder Van Houten aan haar zoon Derk, 17-10-1881.
14. Moeder Van Houten aan haar zoon Derk, 20-06-1882.
15. Gerrit van Houten aan oom Bart ten Bruggen Kate, november 1883.
16. Verblijfplaats en technische gegevens onbekend.
17. 'Gerrit heeft de mond niet op de rechte plaats in zich goed duidelijk te verdedigen want dat had hij in dat geval zeer netjes moeten doen' (moeder Van Houten aan haar zoon Derk, 18-09-1882).
18. Moeder Van Houten aan haar zoon Derk, 27-09-1882.
19. Moeder Van Houten aan haar zoon Derk, 30-09-1882.
20. In 1862 werd voor het laatst een prijsvraag uitgeschreven, omdat de belangstelling hiervoor van de kant van de kunstenaars sterk was afgenomen en de kwaliteit van de ingezonden werken te wensen overliet.
21. Het gebouw werd in 1945 verwoest.
22. Moeder Van Houten aan haar zoon Derk, 07-03-1882.
23. Het is niet bekend welke aquarellen dat waren.
24. Zie: AVH 1940, afb. 33.
25. Moeder Van Houten aan haar zoon Derk, niet gedateerd (tussen 21-04 en 06-05-1883).
26. De prijs voor *De eik* (afb. 31) was f 250.-, van het *Stilleven* f 300.- en de *Nacht* f 200.- (Gerrit van Houten aan Mej. Matthijssen, 20-11-1883). De laatste twee schilderijen zijn niet met zekerheid te identificeren, maar wellicht gaat het om *Kastanjevaas en vruchten* (afb. 28) en *Maanlicht over het Damsterdiep* (AVH 1940, afb. 33), twee schilderijen die hij in april 1883 ook al had ingezonden voor de 'Tentoonstelling van schilderijen van Leevende Nederlandsche Schilders' in Groningen.
27. Alleen aangeduid met *Landschap* (f 300.-) en *Bouquet* (f 300.-) (Gerrit van Houten aan P. Verloren van Themaat, secretaris van het Genootschap Kunstliefde te Utrecht, niet gedateerd, maar waarschijnlijk uit november 1883).
28. De aquarellen waren 'met onderwerpen uit de omstreken van Groningen' (Gerrit van Houten aan A. van Everdingen, Genootschap Kunstliefde te Utrecht, 05-02-1884). De schilderijen waren *Landschap bij Groningen* (f 300.-), *Stilleven* (f 250.-) en *Binnenhuis bij Almelo* (f 400.-) (Gerrit van Houten aan de commissie van het Genootschap Kunstliefde te Utrecht, 18-03-1884). Alleen het laatste schilderij is te identificeren: zie AVH 1940, afb. 43.

29. Te identificeren met AVH 1940, afb. 59 (AVH 1940, p. 24).
30. Volgens Sientje van Houten was het een langwerpige zeegezicht met drie zeilende schepen, mogelijk te identificeren met afb. 131.
31. H.W. Mesdag aan Gerrit van Houten, 08-01-1884.
32. Gerrit van Houten aan D. Sala en Zonen te Leiden, 11-01-1884. Met het grote *Maanlicht* wordt waarschijnlijk *Twents landschap bij maanlicht* bedoeld, dat bijna twee meter hoog is (afb. 61).
33. Welke van de vijf Twentse binnenhuizen is niet duidelijk.
34. Moeder Van Houten aan haar broer Jan en zuster Cornelia ten Bruggen Kate, 01-10-1884.
35. Oom Sam van Houten aan moeder Van Houten, 06-09-1883.
36. Gerrit van Houten aan oom Jan ten Bruggen Kate, 07-10-1883.
37. Gerrit bezat ook het boek: S. Berghuis en C. de Gaverne, *Handleiding tot de Practische Doorzichtkunde*, Sappemeer 1881 (Archief Gerrit van Houten Stichting, Groningen).
38. Zie noot 35.
39. Gerrit van Houten aan oom Jan en tante Cornelia ten Bruggen Kate, 30-09-1884.
40. Moeder Van Houten aan haar broer Jan en zuster Cornelia ten Bruggen Kate, 01-10-1884.
41. H.W. Mesdag aan Gerrit van Houten, 08-10-1884.
42. Cornelis Corver (1832-1903) was getrouwd met Johanna Cool; zij kregen zeven kinderen. Corver werkte aanvankelijk als predikant in Friesland, totdat hij in 1865 werd beroepen in de stad Groningen. Zijn visie op het geloof bracht hem echter in conflict met de Doopsgezinde Broederschap, als gevolg waarvan hij in 1867 ontslag nam. In 1879 verhuisde hij met zijn gezin naar Den Haag en werd daar inspecteur van een levensverzekeringmaatschappij. Het feit dat hij tot de kennissenkring van Gerrits voogd, Mr. Samuel van Houten, behoorde, verklaart waarom Gerrit juist bij hem werd ondergebracht. Zie verder: J. Houkes, 'Corver, Cornelis (1832-1903)', in: J. Bos en W. Foorthuis (red.), *Drentse biografieën 2*, pp. 36-39.
43. Gerrit van Houten aan zijn moeder, november 1884.
44. Zie noot 43.
45. Oom Sam van Houten aan moeder Van Houten, 08-09-1885.
46. Gerrit van Houten aan zijn moeder, 08-04-1886.
47. Het gaat om 'het stuk met het *mandje*, het *wintertje* en de *vogels*, elk met de prijs van 150 gulden' (Gerrit van Houten aan zijn moeder, 12-04-1886). Het *mandje* is mogelijk te identificeren met afb. 39, de *vogels* mogelijk met afb. 33.
48. Gerrit van Houten aan zijn moeder, 15-04-1886.
49. Gerrit van Houten aan zijn moeder, 29-04-1886 en 02-05-1886.
50. D. Hulst, *Leefregels voor zenuwlijders*, pp. 174-175.
51. Gerrit van Houten aan zijn moeder, enkele 'mei 1886' gedateerde brieven.
52. Geneesheer Bethesda (Dr. D. Hulst?) aan moeder Van Houten, 27-07-1886.
53. Gerrit van Houten aan zijn familie, augustus 1886.
54. *Eigen Haard* was een bekend familietijdschrift, waarin aandacht werd besteed aan kunst en cultuur.
55. Gerrit van Houten aan zijn familie, 25-09-1886.
56. Gerrit van Houten aan zijn moeder, 06-06-1887.
57. AVH 1940, p. 27.
58. Nadere gegevens over dokter Fischer heb ik niet kunnen vinden.
59. Gerrit van Houten aan zijn moeder, niet gedateerd (januari/februari 1888).
60. Mevrouw Fischer aan moeder Van Houten, niet gedateerd (november 1890).
61. Moeder Van Houten aan een arts van Oud Meerenberg, niet gedateerd (oktober 1892).

62. Onder de in 1896 ingevoerde naam *Dementia praecox* werden enige psychotische ziektebeelden samengebracht, die vaak op jeugdige leeftijd beginnen en tot een zekere mate van persoonlijkheidsverval leiden. Omdat er zich geen intellectueel verval in eigenlijke zin voordoet, is hier geen sprake van dementie en is de benaming onjuist. In 1911 werd de term *schizofrenie* geïntroduceerd door E. Bleuler.
63. De gestichtsarts G.A. van Deventer aan moeder Van Houten, 07-03-1894.
64. G.A. van Deventer aan moeder Van Houten, 10-04-1894.
65. Dat waren *De Bornse hut* (afb. 27), *Molen in de sneeuw* (afb. 49), *Mand met druiven, wijnglas en houtsnip* (afb. 85), een *zeegezicht* (niet te identificeren) en een *watermolen* (niet te identificeren). Zie: AVH 1940, p. 31.
66. OR I, p. 100.
67. Gerrit van Houten aan zijn moeder, 20-04-1897. Het gaat hier naar alle waarschijnlijkheid om het tekenen naar voorbeelden.
68. Interviews van de auteur met zr. B.J. Haarman en zr. N.M. Pastoor, november 1969.
69. Alida en Sientje van Houten aan hun broers Sam en Jan, 10-06-1929.
70. Zr. B.J. Haarman aan de familie Van Houten, 23-09-1933.
71. Zr. B.J. Haarman aan de familie Van Houten, 29-09-1933.
72. Zr. B.J. Haarman aan de familie Van Houten, 09-11-1933.
73. Aquarellen: *Het Almelose kanaal* (AVH 1940, afb. 9), *Sloep met figuren en een zeilboot in de branding* (Veiling Amsterdam (Sotheby/Mak van Waay), 1980, nr. 209 met afb.). Schilderijen: *Bomen langs de kolk in de winter* (geen afb.), *Weg naar Euvelgunne* (zie identieke tekening AVH 1940, afb. 115).
74. AVH 1940, p. 17.
75. OR II, p. 71.
76. Volgens Sientje van Houten (OR I, pp. 94-95) zou Corver naar Amerika zijn gegaan en de aquarellen daar hebben verkocht. Voor zover na te gaan is Corver echter nooit in Amerika geweest (zie noot 42).
77. De tweede zoon van Mr. Samuel van Houten.
78. Sina Leith Ross aan Sientje van Houten, 02-06-1906. Zie ook: OR I, pp. 95-97.
79. Een aquarel werd vaak met 'tekening' aangeduid.
80. OR I, pp. 85-86.
81. Een eerste opzet in potlood of krijt heb ik op de aquarellen en schilderijen niet kunnen ontdekken.
82. OR II, pp. 97-98.
83. Vader en moeder Van Houten aan hun zoon Derk, 24-11-1882.
84. Zowel voor de kunstenaars als voor de kunstkopers gold de hiërarchie: schilderij – aquarel – tekening.
85. AVH 1940, p. 16.
86. AVH 1940, p. 19.
87. Gerrit maakte ook een '1886' gedateerde versie in een staand formaat.
88. OR III, p. 191.
89. Tot deze serie behoort eveneens *Zonnelbloemen in tinnen vaas met klimopraken* uit 1886 (zie noot 87).
90. Schetsboek 389, inv.nr. GHT-108.
91. Schetsboek 385, inv.nr. GHT-110.
92. Het is ook mogelijk dat hij de een of andere – bij dokter Fischer uit de huisapotheek

gehaalde – vloeistof op het papier heeft gedruppeld, voordat hij ging aquarelleren, waardoor de waterverf niet 'pakte'.

93. Vanwege de slechte relatie met H.W. Mesdag is het onwaarschijnlijk, maar niet onmogelijk, dat Gerrit de verzameling van zijn oom, waarin de School van Barbizon rijkelijk was vertegenwoordigd, heeft mogen bekijken. Wellicht heeft hij 'fransche schilderijen' bij oom Taco Mesdag gezien.

In 1882 was er een herdenkingstentoonstelling t.g.v. het tweehonderdjarig bestaan van de Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag. Daarin was een keur van werken uit de School van Barbizon bijeengebracht, afkomstig uit particuliere collecties, waaronder die van H.W. Mesdag en zijn broer Taco. Aangezien de tentoonstelling op 9 juli sloot en Gerrit pas in september naar Den Haag kwam, kan hij deze expositie dus niet hebben gezien.

94. Bijvoorbeeld werk van Th.A. Ribot (1823-1891).
95. Gerrit van Houten aan oom Bart ten Bruggen Kate, november 1883. Zie ook: AVH 1940, pp. 22-23.

De Gerrit van Houten Stichting

Dr. G. Overdiep

De Gerrit van Houten Stichting

Handwritten signature: Gerrit van Houten

De Gerrit van Houten Stichting

De houthandelaar Hindrik van Houten en zijn vrouw Alida Cornelia Christina ten Bruggen Kate hadden zes kinderen, te weten Derk, Gerrit, Alida, Samuel, Jan en Sientje. Derk was als enige getrouwd en had twee dochters en twee zoons. Na Derks dood in 1940 hebben zijn erfgenamen scheiding en deling van de nalatenschappen van hun grootouders en hun oom Gerrit gevorderd, waarna zij door de familie zijn uitgeoedeeld.

Tijdens de tweede wereldoorlog adviseerde de familie-notaris F.R.M.T. Gouverne Alida, Sam, Jan en Sientje om een stichting op te richten en die tot erfgenaam in te stellen om zo het werk van Gerrit veilig te stellen. Op 24 augustus 1945 werd de Gerrit van Houten Stichting opgericht met als doel het werk van Gerrit van Houten bijeen te houden en bekend te maken. Hierin werden op 27 september 1945 de schilderijen, aquarellen en tekeningen van Gerrit ingebracht. Het bestuur bestond aanvankelijk uit de broers Sam en Jan en de zusters Alida en Sientje. De eerste drie hadden het bij de vergaderingen voor het zeggen. Hoewel Sientje zich tot levenstaak had gesteld het werk van Gerrit te verzorgen, mocht zij tijdens de vergaderingen alleen maar thee schenken.

De bestuursleden waren geweldig trots op hun stichting. Een anekdote van Minke de Visser, de toenmalige conservatrice van de afdeling porselein van het Groninger Museum, illustreert dat. In de zomer van 1945 werd zij door de familie Van Houten opgeroepen. Zij ging naar het familiehuis aan het Damsterdiep, niet wetende wat er zou gebeuren. Na aankomst werd zij in

Van links naar rechts:
Derk, Alida, Sientje, Jan
en Samuel van Houten
tussen 1934 en 1940.
(foto: P. Boonstra)

de tuinkamer geleid, waar Alida, Sam, Jan en Sientje alle vier achter de tafel zaten en zij voor die tafel op een laag stoeltje mocht gaan zitten. Toen stond Sam op en zei: 'Je spreekt niet met ons, maar je spreekt met het bestuur van de Gerrit van Houten Stichting!' Daar had Minke de Visser niet van terug.

H.W. Mesdag schilderde het familiehuis des morgens kort na zonsopgang in 1855.

Alida, Jan en Sientje en na zijn pensioen ook Sam woonden in het in 1831 door grootvader Derk van Houten gebouwde familiehuis aan de zuidzijde van het Damsterdiep. Het had een heel merkwaardige sfeer; het was de bevroren situatie van de ouders. Alles stond op zijn plek, zoals de ouders dat hadden gehad, en de geur in het huis was ook 100 jaar oud. Alleen in het dak was een bovenmatig grote dakkapel aan de noordzijde uitgebouwd om het atelier van Alida in ruime mate het noorderlicht te verschaffen. Aan het einde van de dwarsgang was naast de moderne w.c. de plee nog intact. In de keuken hing aan de muur nog de dubbele zwengelpomp met hardstenen aanrecht boven de waterput, terwijl een moderner aanrecht aan de overzijde was aangebracht. Onder de trap was de bedstede van de voormalige boekhouder van de houthandel nog aanwezig. Hierin was de matras wentelbaar, nadat een stok naar voren werd getrokken. Daaronder bevond zich een vluchtkelder, een veiligheidsmaatregel van Doopsgezinden, die door de verhalen van vroegere generaties vervolging als mogelijke werkelijkheid met zich meedroegen. Die kelder heeft tijdens de beide wereldoorlogen gediend tot bergplaats van het porselein. De schilderijen van Gerrit stonden in de tuinkamer in rijen dik tegen de wanden, afgedekt met

zwarte lappen. Als een bezoeker interesse bleek te hebben, werden zij als evenzovele juwelen getoond. De tuin was een heel mooie besloten tuin, in de zomer versierd met potten met aloë's en agaven, die in de winter werden binnengezet. In de door slingerende paden gescheiden grasperken groeiden grote plukken ster van het oosten en lelietjes van dalen.

De familie Van Houten leefde aan de zuidzijde van het nog niet gedempte Damsterdiep geheel afgesloten van de wereld tezamen met hun oostelijke burens, de familie Tonkes, later Van Klooster. Aan de overzijde was geen bebouwing. Naar het westen liep een voetpad, 'ons padje', over de zuidelijke dijk van het Damsterdiep met een smal bruggetje over de nu nog ten westen van het familiehuis liggende kolk, zijnde een restant van een balkengat. Per auto kon men het huis alleen bereiken vanaf de noordelijke dijk van het meer

Links:

Uitzicht vanuit het familiehuis over de weilanden noordwaarts.

Aquarel door Gerrit van Houten, 1881.

Onder:

Uitzicht westwaarts richting Groningen, omstreeks 1930.

(foto: Samuel van Houten)

zuidelijk gelegen Eemskanaal over de houtwerf van de familie.

De familie Van Houten bezat sinds de aankoop door grootvader Derk in 1831 alle grond tussen het Damsterdiep, de Sluiskade en het Eemskanaal. Tegen het einde van de negentiende eeuw hebben zij een reep grond langs de Sluiskade en het aansluitende stuk van het Eemskanaal verkocht, waarop toen huizen zijn gebouwd. Oostelijk van het familiehuis stond een houtwerf met aanvankelijk een houtzaagmolen, 'De Twee Reizigers', die in 1754 door Abbe Hanszn de Jong was gebouwd, alsmede een systeem van balkengaten waarin de Noorse balken werden gewaterd, en open schuren waarin de van die balken gezaagde planken met tussenbalkjes ertussen werden gedroogd. In 1868 bouwden Gerrits vader en de door zijn weduwe in 1894 uitgekochte broer Jakob een stoomzagerij ten westen van het oostelijk balkengat. Deze is in 1905 door de bliksem getroffen en afgebrand. De oostelijke wind was

Rechts:

Het familiehuis
met het westelijke
balkengat.
(jaartal en fotograaf
onbekend)

Onder:

situatie in 1990.

in de richting van het familiehuis. Het vuur sloeg niet over, omdat de familie het dak nat hield.

In 1906 heeft Jan ook de molen 'De Twee Reizigers' laten afbreken, omdat deze nog dichterbij het familiehuis stond dan de andere molen. Op de plaats van de molen bouwde hij een groot gebouw met dikke muren voor de zagerij. In 1939 bouwde hij daarin wegens de oorlogsdreiging een kooi van stalen platen met een hellend dak. Toen op 10 mei 1940 de Duitsers over de weg langs het Damsterdiep de stad binnenrukten, werd het werk van Gerrit door de familie bij handreiking uit het huis naar die bergplaats overgebracht.

Derk, die met zijn gezin elders in de stad woonde, was belast met de commerciële kant van de houthandel. Jan verzorgde de gang van zaken op de houtwerf. Hij was een begaafd technicus. In 1905 was hij de eerste die

In de houtzagerij stonden
3 houtzaagramen met
elk 5 zagen naast elkaar.
Mijnheer Jan houdt
toezicht, ca. 1900 (rechts).
De windhoutzaagmolen
'De Twee Reizigers'
ten noorden van het
oost-west lopende
balkengat omstreeks
1900. Jan van Houten
staat op de opsleep (onder).
(foto's: Samuel van Houten)

met een stoommachine electriciteit voor de aandrijving van de houtzagerij opwekte. Sientje deed sinds 1894 de administratie en Alida, die de schildersklas van de Academie Minerva met succes had doorlopen, schilderde bloemstukken en stillevens. Zij had een zwakke gezondheid. Sam was een begaafd huisarts, woonde aan de Schoolstraat in de binnenstad van Groningen en kwam alleen voor het middagmaal bij zijn familie thuis. Nadat hij zijn praktijk had neergelegd, keerde hij terug in het ouderlijk huis.

Aanvankelijk liep er in het huis en op de werf veel personeel. Na de dood van Derk in 1940 hebben Alida, Sam, Jan en Sientje zich teruggetrokken uit de houthandel. Zij hadden het daarna niet breed, maar doordat zij met z'n vieren samen in het ouderlijk huis leefden, konden zij zich redden. Tenslotte hadden zij alleen nog H. Arkema, die timmerman was geweest, als huis- en terreinbewaarder in dienst. Voor hem is het westelijke gedeelte van de in 1902 ten oosten tegen het kantoor gebouwde paardestal, waarin zes paarden en twee koeien konden staan, tot woonhuis omgebouwd. Zijn vrouw verzorgde voor de familie de huishouding. In de vijftiger jaren heeft hij systematisch de balkengaten met stadspuin laten dempen en de gehele houtwerf laten verharderen door aannemers, die aan het eind van de dag nog een rest cement in de cementmolen hadden.

Sam is overleden in 1955 en Jan begin 1956. Zij werden evenals Gerrit naast hun ouders begraven op de Zuiderbegraafplaats te Groningen. Beiden hadden de stichting tot erfgenaam ingesteld. In de stichting zijn door Alida en Sientje in augustus 1956 notaris M. Buining te Vries, W.J. de Gruyter, directeur van het Groninger Museum, en een neef van Derks vrouw, Mr. F.W.C. Hund Gebhard, tot bestuursleden benoemd. De boekhouding van de houthandel, die nog volledig intact was vanaf 1831, werd overgedragen aan het gemeentearchief te Groningen.

De Gruyter heeft als voorzitter van het stichtingsbestuur de gelegenheid aangegrepen om van 12 oktober tot 3 november 1957 in vier zalen van het Groninger Museum een grote tentoonstelling van het werk van Gerrit van Houten te organiseren. Bij de opening zaten Alida en Sientje vooraan en hielden ontvangst. Zij genoten van de bewondering voor Gerrits werk. Alida beschouwde Gerrit als begaafder dan zichzelf.

In december 1960 is Alida overleden. Ook zij had de stichting tot erfgenaam ingesteld. In haar plaats werd in juni 1961 de huidarts A.P.R.W. Meijer bestuurslid.

Sientje achtte zich als laatste Van Houten bevoegd om de stichting als enige te besturen. Er werden in die tijd geen bestuursvergaderingen meer gehouden. Uit onvrede over hun geringe bestuurstaak bedankten in juli 1963 Buining, in oktober 1963 Meijer en in november 1963 Hund Gebhard. Mevrouw T.F. Clevering-Meijer uit Eenrum trad in augustus 1963 tot het bestuur toe.

Van 8 mei 1965 tot 27 juni 1965 werd er een tentoonstelling van Gerrits werk gehouden in het Singer Museum te Laren. Sientje was verrukt van dat museum en van de directeur P. Leffelaar en meende, dat het werk van Gerrit nergens beter tot zijn recht zou kunnen komen dan daar. Leffelaar

Binnenzijde van de deur van de bestuurskamer met door Gerrit van Houten in 1883 beschilderde deurpanelen; zie cat.nrs. 116a en 116b.

adviseerde tot overdracht van het werk van Gerrit van Houten aan de stichting Singer Memorial Foundation.

Op een mooie zomernamiddag in 1965 waren in het familiehuis aan het Damsterdiep de beide stichtingsbesturen en een notaris bijeen. Sientje legde uit, dat de Gerrit van Houten Stichting geen toekomst had, dat het werk van Gerrit pas goed tot zijn recht zou komen in het Singer Museum en dat de akte van overdracht nu moest worden gepasseerd. Mevrouw Clevering heeft dit geblokkeerd met een beroep op de bepaling in de statuten, dat voor overdracht van kunstbezit aan een andere instelling eenstemmigheid was vereist. Zij weigerde de akte te ondertekenen. De vergadering eindigde in een impasse.

Mevrouw Clevering wendde zich vervolgens tot Dr. G. Overdiep, secretaris van het Groninger Museum, met de vraag of er ook een mogelijkheid bestond, dat het Groninger Museum aan het werk van Gerrit gastvrijheid zou verlenen. Overdiep oriënteerde zich bij het museumbestuur

en het college van B. en W. der gemeente Groningen. Iedereen was enthousiast en de gemeenteraad voteerde twee ton voor een nieuwe zaal boven op het depot, waarin het werk van Gerrit van Houten en ook de tegelijk aangeboden collectie Veendorp blijvend zouden worden tentoongesteld. Voor Sientje was dit niet bevredigend. Zij was erg ongelukkig, dat zij de impasse niet kon doorbreken. Op 22 december 1965 richtte zij de Sientje van Houten Stichting op met dezelfde doelstelling als de Gerrit van Houten Stichting. Voorts wijzigde zij op die dag haar testament in die zin dat eerstgenoemde stichting als erfgenaam werd ingesteld.

Pas op 18 januari 1966 werd er in een gemeenschappelijke vergadering van de beide stichtingsbesturen een compromis gesloten. Men besloot dat de helft van het werk van Gerrit in het Groninger Museum blijvend zou worden geëxposeerd en de andere helft in het Singer Museum met een jaarlijkse wisseling. Overdiep en de nieuwe directeur van het Groninger Museum, Drs. A. Westers, zouden bestuursleden worden van de Gerrit van Houten Stichting. De Gruyter, die in 1963 hoofdconservator was geworden van het Haags Gemeentemuseum, trad toen af.

In 1967 liet Sientje naast de tweede voordeur van het familiehuis een gevelsteen in metselen met het opschrift 'Geboortehuis van de schilder Gerrit van Houten'. Toen in september 1968 de nieuwe zaal op het depot van het Groninger Museum gereed was gekomen, wilde Westers die gebruiken voor grote tentoonstellingen. Van de collectie Veendorp en het werk van Gerrit kon dan wel een selectie ergens anders in het museum hangen. De andere bestuursleden van de Gerrit van Houten Stichting waren het hiermee niet eens. Toen heeft het museumbestuur in 1969 als compromis de laatst overgebleven kleine stijklkamer, de Renaissance-kamer, laten ontruimen en in 1970 voor een jaar ter beschikking gesteld voor een selectie uit het werk van Gerrit van Houten, tien tot twaalf aquarellen.

In 1968 liet Sientje op haar kosten het Singer Museum uitbreiden met een

Gevelsteen die in 1967 is ingemetseld in de muur van het vroegere kantoor van de houthandel.

De grafstenen van Alida, Sientje, Gerrit, Samuel en Jan van Houten op de Zuiderbegraafplaats in Groningen.

Gerrit van Houten-kabinet in de kelderverdieping. Zij bood in 1969 het werk van Alida aan Leffelaar aan ter plaatsing in het Singer Museum, maar deze ging daar niet op in. Vervolgens bood zij het aan Westers aan, maar hij vond het niet waardevol genoeg. Uiteindelijk schonk zij het aan haar huisbewaarder Arkema, die het werk wèl mooi vond. Tengevolge van de weigering van Leffelaar bekoelde haar enthousiasme voor het Singer Museum. Zodoende wijzigde zij op 5 maart 1970 haar testament in die zin dat de Gerrit van Houten Stichting als erfgenaam werd ingesteld en de Sientje van Houten Stichting alleen het vruchtgebruik kreeg gedurende dertig jaar.

Op 16 november 1970 is Sientje overleden en zij is evenals Alida begraven op de Zuiderbegraafplaats. Toen bleek, dat zij Arkema bij testament het huisraad had vermaakt. Ook de schenking bij leven van het werk van Alida kwam toen aan het licht. Omdat de Gerrit van Houten Stichting graag een aantal van de inboedelgoederen en van het werk van Alida wilde behouden, is met Arkema een regeling getroffen, waarbij de stichting een keuze mocht doen.

Vervolgens kwam de gehele situatie in een stroomversnelling. Arkema verhuisde in 1971 en in zijn woonruimte kwam een andere huisbewaarder te wonen. Het voormalige kantoor van de houthandel werd de bestuurskamer van de stichting. Het woonhuis werd verhuurd aan een crèche.

De Gerrit van Houten Stichting was ontevreden over de in 1970 ontvangen aalmoes van het Groninger Museum en gaf die na ommekomst van een jaar in 1971 terug. In plaats daarvan huurde zij de benedenkamer van het Kunstlievend Genootschap Pictura aan het Martinikerkhof. Deze kamer richtte zij in negentiende eeuwse stijl in met meubelen uit het familiehuis en schilderijen betreffende Gerrits situatie thuis.

In datzelfde jaar heeft de Gerrit van Houten Stichting de onderhandelingen geopend over een eventuele verkoop van het achterterrein aan het Damsterdiep. Tegelijkertijd, het viel allemaal samen, is de Gerrit van Houten Stichting begonnen met de onderhandelingen over de aankoop van de Fraylemaborg te Slochteren, groot 31.72.58 ha, met bijgebouwen, bos en weiland. De bedoeling was een eigen onderdak te krijgen voor het werk van Gerrit. Op 7 januari 1972 werd de akte gepasseerd.

In de zomer van 1972 is begonnen met de restauratie van de borg, het schathuis en het koetshuis onder leiding van de architect Ir. P.B. Offringa. In 1974 was de restauratie voltooid. Op 1 april 1976 werd een beheersstichting, de Stichting Fraylemaborg, opgericht, waarin behalve de Gerrit van Houten Stichting de provincie, de gemeente Slochteren en de Stichting Vrienden van de Groninger Borgen deelnamen. De Gerrit van Houten Stichting was niet evenals de andere partners met twee bestuursleden maar met drie vertegenwoordigd, omdat zij eigenaresse was. Twee kamers kwamen ter beschikking voor het kunstbezit van de Gerrit van Houten Stichting.

Het J.B. Scholtenfonds had in 1971 op de veiling van de inboedel van de borg een groot aantal voorwerpen gekocht, die in de grote zaal stonden.

Deze voorwerpen heeft het fonds in 1976 in bruikleen gegeven, waardoor de inrichting van de grote zaal de oorspronkelijke aankleding benadert. Dit laatste geldt ook voor het voorterrein en het bos met de in 1971 door het fonds aangekochte beelden en tuinvazen.

In mei 1975 is het achterterrein achter het familiehuis verkocht. Tevens werd de oostelijke helft van de voormalige paardestal ingericht tot schilderijendepot. In 1984 hief de Gerrit van Houten Stichting de Van Houten-kamer in het gebouw van Pictura op, omdat die niet meer functioneel was naast de kamers in de Fraeylemaborg. Zij geeft sindsdien jaarlijks het voormalige huurbedrag als subsidie aan Pictura ter bevordering van de kunstzin der Groningers. In 1985 zijn twee nieuwe depotruimten aan het bestaande depot toegevoegd. Eén daarvan is verhuurd aan de Johan Dijkstra Stichting.

In dat jaar werd ook de als permanent gedachte expositie van een deel van Gerrits werk in het Singer Museum te Laren beëindigd, omdat het museum-

De Fraeylemaborg te Slochteren in de sneeuw.

bestuur het Gerrit van Houten-kabinet voor andere tentoonstellingen wilde gebruiken. In hetzelfde jaar is voorts besloten om het door het bestuur als familiebezit aangetroffen werk van andere kunstenaars geleidelijk uit te breiden. Zo zijn bijvoorbeeld een stadsgezicht en een kerkinterieur door Johannes Bosboom, een bosgezicht en een schimmel door Otto Eerelman en twee hannekemaaiers door Jozef Israëls aangekocht met financiële steun van de Sientje van Houten Stichting. In 1987 is begonnen met de inventarisatie en documentatie van de kunstvoorwerpen van de Gerrit van Houten Stichting door mevr. Drs. M.E. Voorhoeve in samenwerking met de bestuursleden mevr. Drs. I.G.R. Koops-Stange en Dr. G. Overdiep.

Hopelijk zal de Gerrit van Houten Stichting tot in lengte van jaren het werk van Gerrit kunnen blijven behoeden overeenkomstig het doel van de stichting: 'Het bevorderen van de kunstzin van het publiek door het tentoonstellen van schilderijen, aquarellen en tekeningen van Gerrit van Houten en andere bekende schilders en van kunstvoorwerpen waaronder begrepen antiek porselein en aardewerk of het in bruikleen geven van deze schilderijen, aquarellen en tekeningen of kunstvoorwerpen aan anderen die hetzelfde doel nastreven.'

De bestuurskamer van de
Gerrit van Houten Stichting
in het voormalige kantoor
van de houthandel.

Bestuursleden van de Gerrit van Houten Stichting

Alida van Houten	1945-1960
Samuel van Houten	1945-1955
Jan van Houten	1945-1956
Sientje van Houten	1945-1970
M. Buining	1956-1963
W.J. de Gruyter	1956-1966
F.W.C. Hund Gebhard	1956-1963
A.P.R.W. Meijer	1961-1963
T.F. Clevering-Meijer	1963-1981
G. Overdiep	1966-
A. Westers	1966-1973
J. Spaanstra	1973-1976
H. Arkema	1973-1984
P.J. Huizinga	1973-1975
J.B. Bakker	1975-
J.M. van Diepen	1977-1985
G. Hamminga	1981-1983
H.P. van Ham	1982-
I.G.R. Koops-Stange	1983-
K.R. Dijkhuizen	1985-
A. Secuur	1990-

QVH

Drs. H. van Harten-Boers
Drs. M.E. Voorhoeve

Catalogus

Catalogus

Opgenomen is een keuze van 156 werken uit het totale oeuvre van Gerrit van Houten, namelijk 48 tekeningen, 56 aquarellen en 52 schilderijen.

Alle genoemde werken zijn in het bezit van de Gerrit van Houten Stichting en worden bewaard in het depot van deze stichting.

De afmetingen van de werken zijn vermeld in hele centimeters, de hoogte voor de breedte.

Binnen de categorieën is een chronologische volgorde aangehouden. Een groot gedeelte van de werken is door de kunstenaar gedateerd. De overige dateringen, geplaatst tussen haken, zijn gebaseerd op aantekeningen en correspondentie van de familie Van Houten en op stilistische vergelijkingen.

Bij elk werk zijn de tentoonstellingen vermeld waarvan vaststaat dat het daar deel van heeft uitgemaakt. In een aantal tentoonstellingscatalogi, met name die van vóór 1932, worden sommige titels dermate algemeen omschreven dat identificatie met één specifiek werk niet mogelijk is.

Waar in de catalogus 'Pictura' vermeld is, wordt bedoeld het Kunstlievend Genootschap Pictura (opgericht in 1832) te Groningen. Pictura begon zijn exposities in de Nieuwe Waag aan de Grote Markt; vanaf 1907 beschikte het genootschap over een tentoonstellingszaal (de 'Picturazaal') in het Museum van Oudheden te Groningen. Sinds 1934 is Pictura gevestigd aan het Martini-kerkhof.

Het Groninger Museum heeft in de loop der jaren verschillende namen gekend: Museum van Oudheden, Groninger Museum voor Stad en Ommelanden, Groninger Museum voor Stad en Lande; het betreft steeds hetzelfde museum.

Een volledige omschrijving van de vermelde tentoonstellingen is te vinden in het tentoonstellingsoverzicht op pagina 192.

Tekeningen

- 1 Kindertekening met huishoudelijke voorwerpen
 inventarisnr. GH-T-1128A, afb. 9
 potlood op papier, 16 x 20
 gesigneerd: -
 gedateerd: - (vóór 1870)
 opschrift: 'dat is voor grootvader en grootmoeder van Gerrit'

Het opschrift betreft Gerrits grootouders van moederszijde, het echtpaar Ten Bruggen Kate-Sonnevelt. Ze woonden te Almelo; Gerrit logeerde er herhaaldelijk tijdens zomervakanties. Grootvader Ten Bruggen Kate overleed in 1870, grootmoeder in 1880.

1

- 2 Studie van een servieskast in het ouderlijk huis
 inventarisnr. GH-T-1500
 krijt op papier, 38 x 29
 gesigneerd: -
 gedateerd: - (1879-80)

Deze kast in rococo-stijl, nu eigendom van de Gerrit van Houten Stichting, is permanent opgesteld in de Fraeylemaborg te Slochteren.

2

- 3 Schouw in de tuinkamer van
het ouderlijk huis
inventarisnr. GH-T-1502, afb. 54
krijt op papier, 38 x 25
gesigneerd: -
gedateerd : - (1880)

- 4 Tweemaster aan de kade van
de Oosterhaven
inventarisnr. GH-T-109/52, afb. 57
potlood in schetsboek, 27 x 24
gesigneerd: -
gedateerd (schetsboek): 1880
opschrift : kleuraanduidingen in
handschrift

Voorstudie voor de gelijknamige aquarel
(GH-A-1301, catalogusnr. 81)

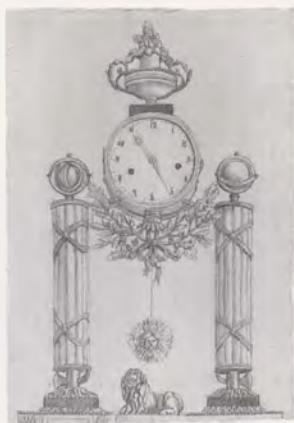

4

- 5 Sloot bij maanlicht
inventarisnr. GH-T-1454A
krijt op geel papier, 23 x 17
gesigneerd r.o.: G.v.H.
gedateerd r.o. : 1880

5

6

- 6 **Kolompendule in het ouderlijk huis**
inventarisnr. GH-T-1127, afb. 15
potlood op papier, 54 x 38
gesigneerd: -
gedateerd : - (1880-81)

De afgebeelde kolompendule, nu eigendom van de Gerrit van Houten Stichting, heeft een plaats gekregen in de Fraeylemaborg te Slochteren.

7

- 7 **Zelfportret**
inventarisnr. GH-T-1203, afb. 16
potlood op papier, 12 x 10
gesigneerd l.o.: GvH
gedateerd : - (1881-82)
verso : schets van een knotwilg met een hekje
Tentoonstellingen:
Laren (N.H.), Singer Museum 1965

8

- 8 **Weidelandschap met molen**
inventarisnr. GH-T-1471, afb. 52
potlood op een enveloppe, 9 x 12
gesigneerd: -
gedateerd : - (1881-83)
opschrift : kleuraanduidingen in handschrift

9

- 9 **Studies van een koe**
inventarisnr. GH-T-101/50, afb. 51
houtschool in schetsboek, 16 x 12
gesigneerd: -
gedateerd : - (1881-83)

10

- 10 **Vissersboot op het strand**
inventarisnr. GH-T-100/11, afb. 53
potlood in schetsboek, 5 x 8
gesigneerd: -
gedateerd : - (1882)

11

- 11 **Zonnebloemstudie**
inventarisnr. GH-T-1117, afb. 133
krijt op papier, 14 x 24
gesigneerd: -
gedateerd : - (1882-84)
verso : *Portret van Hindrik van Houten*
(GH-T-12..., catalogusnr. 15)

-
- 12 **Afgemeerde schepen**
 inventarisnr. GH-T-1000
 houtskool op geel papier, 24 x 14
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1882-84)
 opschrift m.o.: grijs (kleuraanduiding)

12

13

- 13 **Het ouderlijk huis aan het Damsterdiep**
 inventarisnr. GH-T-1617, afb. 1
 pen op papier, 16 x 24
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1882-84)

*Gezicht op het huis met de houtzaagmolen
 vanuit het noordwesten. Op de voorgrond
 het Damsterdiep.*

-
- 14 **Bloemenstudies**
 inventarisnr. GH-T-102/21
 potlood in schetsboek, 15 x 24
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1882-84)

15

- 15** **Portret van Hindrik van Houten**
 inventarisnr. GH-T-12..., afb. 92
 houtskool op papier, 24 x 14
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1883)
 verso van : *Zonnebloemstudie*
 (GH-T-1117, catalogusnr. 11)

Vorstudie voor het gelijknamige schilderij
 (GH-S-1203, catalogusnr. 113)

- 16** **Zonnebloemen in tinnen vaas**
 inventarisnr. GH-T-1122, afb. 63
 krijt op papier, 48 x 64
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1884-86)

Vrijwel identiek met het gelijknamige
schilderij (GH-S-1101, catalogusnr. 136)

16

- 17** **Figuurstudie van een jonge vrouw**
 inventarisnr. GH-T-1201, afb. 55
 krijt op papier, 62 x 45
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1885)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Leeuwarden, Princessehof, 1967

- 18** **Portret van een werkmans**
 inventarisnr. GH-T-1209, afb. 128
 houtskool en wit krijt op grijs papier,
 73 x 55
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1885)

- 19 **Portret van een jong meisje**
 inventarisnr. GH-T-1208
 houtskool en wit krijt op grijs papier,
 73 x 55
 gesigineerd: -
 gedateerd : - (1885)

- 21 **Kranten**
 inventarisnr. GH-T-1125, afb. 38
 houtskool op papier, 36 x 55
 gesigineerd: -
 gedateerd : - (1885)

- 22 **Boerderij aan een landweg**
 inventarisnr. GH-T-107/72, afb. 58
 potlood in schetsboek, 22 x 13
 gesigineerd: -
 gedateerd : - (1885)
 opschrift : kleuraanduidingen in
 handschrift

*Voorstudie voor het schilderij 'Boerderij
 aan een landweg tegen de avond'*
 (GH-S-1406, catalogusnr. 135)

- 19
- 20 **Sleutels**
 inventarisnr. GH-T-1101, afb. 56
 krijt op papier, 37 x 54
 gesigineerd: -
 gedateerd : - (1885)
- Tentoonstellingen:
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Princessehof, 1967

-
- 23 **Stilleven met kan, theepot en citroenen**
 inventarisnr. GH-T-1123, afb. 62
 zwart en wit krijt op grijs papier, 37 x 55
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1885-86)

-
- 25 **Badhuis te Almelo**
 inventarisnr. GH-T-103/90, afb. 41
 potlood en krijt in schetsboekje, 26 x 16
 gesigneerd: -
 gedateerd (kaft schetsboek): 1886

-
- 24 **Holle weg**
 inventarisnr. GH-T-1450A
 houtskool op papier, 14 x 23
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1885-87)
 opschrift : kleuraanduidingen in
 handschrift

-
- 26 **Bomen langs de kolk**
 inventarisnr. GH-T-108/73
 krijt en potlood in schetsboek, 28 x 19
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1886-88)

24

26

-
- 27 **Grasveld met sierplanten**
 inventarisnr. GH-T-103/47, afb. 12
 potlood in schetsboek, 16 x 26
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1887)

-
- 28 **Man met kleine hoed**
 inventarisnr. GH-T-1206
 houtskool op papier, 23 x 14
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1887)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Leeuwarden, Princessehof, 1967

28

29

- 29 Detail van kerk met toren
inventarisnr. GH-T-1618
potlood op blauw papier
(schutblad van schetsboek), 24 x 14
gesigneerd: -
gedateerd : - (na 1887)

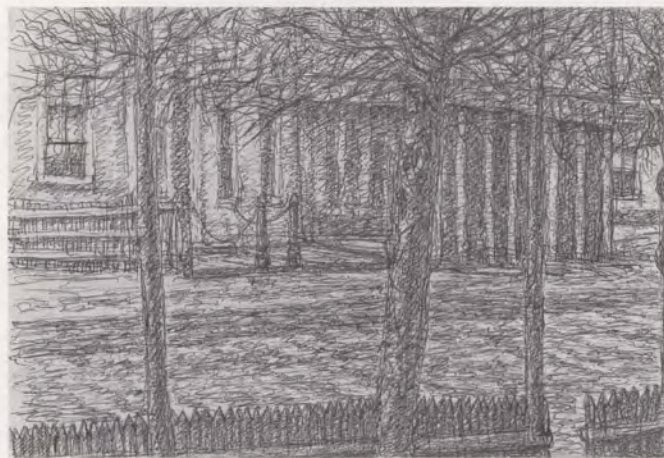
- 30 **Dicht bebladerd struikgewas**
 inventarisnr. GH-T-1440A
 krijt en potlood op papier, 20 x 30
 gesigneerd l.o.: GvH Hz
 gedateerd : - (na 1887)

- 31 **Boompartij bij vijver**
 inventarisnr. GH-T-1433
 potlood op papier, 10 x 17
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1887-88)

- 32 **Straat**
 inventarisnr. GH-T-1616
 pen in bruin op papier, 20 x 30
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1887-88)

-
- 33 **Molen in een weidelandschap**
 inventarisnr. GH-T-1457, afb. 45
 potlood en houtskool op papier, 30 x 21
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1887-90)

-
- 34 **Dicht bebladerde struik**
 inventarisnr. GH-T-14..
 potlood en houtskool op papier, 30 x 20
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1887-90)
 verso van : GH-T-1609

34

-
- 35 **Wegwijzer in winters bos bij Surhuisterveen**
 inventarisnr. GH-T-1451, afb. 109
 potlood en krijt op papier, 30 x 21
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1887-90)

-
- 36 **Gezicht op donkere bospartij**
 inventarisnr. GH-T-1422A, afb. 111
 potlood en krijt op papier, 30 x 21
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1887-90)

Voorbeeld van een zwaar ingekraste tekening uit de Surhuisterveense periode.

'Hij [Gerrit] maakt nu elke dag één tekening, maar wanneer ik dan zeg dat hij ermee uitscheiden moet wil hij dat van mij volstrekt niet hooren. Hij maakt het anders zoo zwart alles'.

(uit brief Ali Fischer aan moeder van Gerrit, 5-1-1892)

36

37

- 37 **Zeegezicht met branding**
 inventarisnr. GH-T-1002
 potlood en houtskool op papier, 10 x 16
 gesigineerd l.o.: G.v.H. Hz
 gedateerd : - (1887-90)

- 38 **Boerenhoeve met windwijzer**
 inventarisnr. GH-T-1468B, afb. 44
 pen in bruin op papier, 20 x 30
 gesigineerd: -
 gedateerd : - (1887-90)

- 39 **Bos met gebogen weg**
 inventarisnr. GH-T-1416A
 houtskool op papier, 30 x 21
 gesigineerd r.o.: GvH Hz
 gedateerd : - (1887-90)

39

-
- 40 **Landschap met bomen en kerk**
 inventarisnr. GH-T-110/57, afb. 110
 houtskool in schetsboek, 13 x 22
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1888)

-
- 43 **Kerk te Lippenhuizen**
 inventarisnr. GH-T-104/3, afb. 113
 potlood en houtskool in schetsboek,
 19 x 28
 gesigneerd r.o.: GvH.
 gedateerd r.o. : Juli 1891
 opschrift r.o. : Lippenhuizen
 Kerk te L.

-
- 41 **Boomtak met gebladerte**
 inventarisnr. GH-T-1120, afb. 112
 potlood op papier, 18 x 27
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1890-91)

-
- 44 **Pot met kamerplant**
 inventarisnr. GH-T-11.., afb. 48
 potlood op papier, 27 x 18
 gesigneerd r.o.: A.G. G.v.H.
 gedateerd : - (1891)
 verso van : GH-T-1436

-
- 42 **Mannenkop**
 inventarisnr. GH-T-1207, afb. 116
 krijt en potlood op papier, 27 x 18
 gesigneerd l.o.: G v H
 gedateerd m.o: 1891

Tentoonstellingen:
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

*'Ik ben ook nog begonnen te teekenen met
 een bloem met die lange bladen met een
 bloempot.'*

*(uit Gerrits laatste brief uit Lippenhuizen
 aan zijn moeder, 24-12-1891)*

- 45 **Fantastische mannenkop**
 inventarisnr. GH-T-1204, afb. 114
 houtskool op grijs papier, 27 x 18
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1891-92)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

- 46 **Oude man met hoed**
 inventarisnr. GH-T-1205A
 houtskool op papier, 27 x 18
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1891-92)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Groninger Museum, 1966

46

- 47 **Twee bloempotten met cacteeën**
 inventarisnr. GH-T-1108, afb. 115
 houtskool op papier, 27 x 18
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1891-92)

- 48 **Twee nokken van pannendaken**
 inventarisnr. GH-T-1601B, afb. 108
 houtskool op papier, 27 x 18
 gesigneerd r.o.: G v. H.
 gedateerd r.o. : 1892

Aquarellen

49 **Zeegezicht met vissersboten en
figuurtjes op het strand**
inventarisnr. GH-A-1015, afb. 17
aquarel op papier, 39 x 25
gesigneerd r.o.: G van. Houten
gedateerd r.o. : 1880

50 **Westerwaldkruik met bonte hulst**
inventarisnr. GH-A-1117, afb. 75
aquarel op papier, 27 x 29
gesigneerd r.o. (in rood): G van Houten
gedateerd r.o. (in rood): 1880

53

51 **Porseleinen vaas en vruchten**
inventarisnr. GH-A-1123, afb. 78
aquarel op papier, 29 x 39
gesigneerd r.o. (in rood): G. v. Hout..
gedateerd r.o. (in rood): 1880

52 **Kastanjeboom naast het ouderlijk huis**
inventarisnr. GH-A-1607, afb. 76
aquarel op papier, 41 x 22
gesigneerd r.o. (in rood): G v H.
gedateerd r.o. (in rood): 1880

Tentoonstellingen:

Groningen, Museum van Oudheden,
Picturazaal, 1908

Groningen, Museum van Oudheden,
Picturazaal, 1924

Groningen, Museum van Oudheden,
Picturazaal, 1932

Groningen, Pictura, 1947

Den Haag, Panorama Mesdag, 1965

Laren (N.H.), Singer Museum, 1965

Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966

Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

*Gezicht vanuit een venster van het ouderlijk
huis op de kastanjeboom met daarachter de
huizen aan de overkant van het
Damsterdiep.*

- 53 **Notebomen achter het ouderlijk huis**
 inventarisnr. GH-A-1469, afb. 18
 aquarel op papier, 37 x 27
 gesigineerd (in 2de boomstam op
 voorgrond): GvH
 gedateerd (in 2de boomstam op
 voorgrond): (18)80

Tentoonstellingen:

Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1924
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1932
 Groningen, Pictura, 1947
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Groningen, Groninger Museum, 1966

- 54 **Woelige zee**
 inventarisnr. GH-A-1018, afb. 24
 aquarel op papier, 38 x 27
 gesigineerd l.o.: G. van. Houten
 gedateerd l.o. : 1881

Tentoonstellingen:

Groningen, Groninger Museum, 1957

- 55 **Strandgezicht met romp van vissersboot**
 inventarisnr. GH-A-1022
 aquarel op papier, 8 x 38
 gesigineerd r.o.: G van Houten
 gedateerd r.o.: 1881

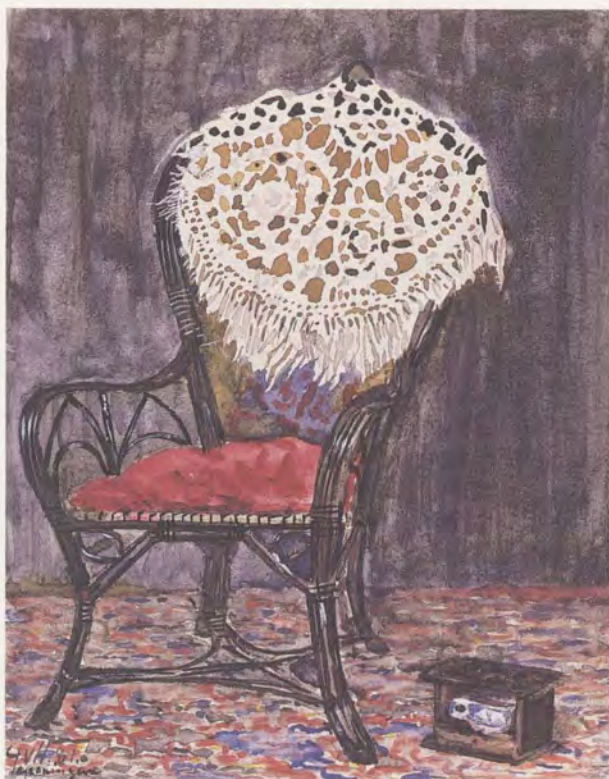
Tentoonstellingen:

Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Princessehof, 1967

- 56 **Vissersboten op het strand;
netten drogen**
inventarisnr. GH-A-1033, afb. 77
aquarel op papier, 28 x 41
gesigeneerd r.o.: G.v. Houten
gedateerd r.o. : 1881

Tentoonstellingen:
Groningen, Groninger Museum, 1957
Groningen, Groninger Museum, 1966

57

- 57 **De rieten stoel**
inventarisnr. GH-A-1101, afb. 13
aquarel op papier, 28 x 22
gesigeneerd l.o.: G. v H.
gedateerd l.o. : (18)81. Groningen

Tentoonstellingen:
Groningen, Museum van Oudheden,
Picturazaal, 1908
Groningen, Museum van Oudheden,
Picturazaal, 1924
Groningen, Museum van Oudheden,
Picturazaal, 1932
Groningen, Groninger Museum, 1957
Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
Groningen, Groninger Museum, 1966
Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

*Gerrit maakte deze aquarel van de stoel van
zijn vader toen hij 14 jaar oud was.
Zijn vader lag wegens ziekte in bed;
Gerrit plaatste de stoel vóór het ledikant en
maakte hiervan een tekening met het bed-
gordijn als achtergrond.*

- 58 **Mand met druiven, wijnglas en houtsnip**
inventarisnr. GH-A-1105, afb. 85
aquarel op papier, 47 x 38
gesigeneerd l.o.: G. van. Houten.
gedateerd l.o. : 1881

Tentoonstellingen:
Groningen, Museum van Oudheden,
Picturazaal, 1924
Groningen, Museum van Oudheden,
Picturazaal, 1932
Groningen, Pictura, 1947
Groningen, Groninger Museum, 1957
Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966

59

Rieten mand met fruit

inventarisnr. GH-A-1104, afb. 79

aquarel op papier, 36 x 55

gesigineerd r.o.: G van Houten

gedateerd r.o. : 1881

Tentoonstellingen:

Groningen, Groninger Museum, 1966

*Deze aquarel heeft vele jaren in sterk licht
gehangen en is daardoor enigszins verbleekt.*

59

60

60

De koperen schotel

inventarisnr. GH-A-1106, afb. 14

aquarel op papier, 56 x 38

gesigineerd l.o.: G van Houten

gedateerd l.o. : 1881

Tentoonstellingen:

Groningen, Museum van Oudheden,
Picturazaal, 1908Groningen, Museum van Oudheden,
Picturazaal, 1924Groningen, Museum van Oudheden,
Picturazaal, 1932

Groningen, Pictura, 1947

Groningen, Groninger Museum, 1957

Den Haag, Panorama Mesdag, 1965

Laren (N.H.), Singer Museum, 1965

Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966

*Gerrits ouders kochten deze antieke koperen
schotel en wilden graag de mening van de
familie Mesdag in Den Haag over het
voorwerp. Gerrit maakte deze aquarel zodat
zijn vader die zou kunnen tonen. Toen de
tekening klaar was, bleek deze te mooi om
opgerold meegenomen te worden.*

*De koperen schotel is bewaard gebleven en
nu eigendom van de Gerrit van Houten
Stichting.*

- 61 **Appel**
 inventarisnr. GH-A-1114, afb. 19
 aquarel op papier, 21 x 14
 gesigineerd: -
 gedateerd : - (1881)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Groninger Museum, 1966

- 62 **Rozen in groen wijnglas**
 inventarisnr. GH-A-1124
 aquarel op papier, 38 x 27
 gesigineerd l.o.: G. van. Houten.
 gedateerd l.o. : 1881

Tentoonstellingen:
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Groningen, Groninger Museum, 1966

62

63

- 63** **Japanse lelies**
 inventarisnr. GH-A-1127, afb. 83
 aquarel op papier, 37 x 26
 gesigineerd l.o. (in rood): G. van. Houten.
 gedateerd l.o. (in rood): 1881

Gerrit maakte deze aquarel tijdens een zomervakantie te Almelo waar hij logeerde bij familie van moederszijde.

65

- 65** **De Wierdense weg**
 inventarisnr. GH-A-1407, afb. 81
 aquarel op papier, 50 x 37
 gesigineerd r.o.: G van Houten.
 gedateerd r.o. : 1881

Tentoonstellingen:
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1932
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966

Deze aquarel van de weg van Almelo naar Wierden maakte Gerrit tijdens de zomervakantie van 1881, toen hij logeerde bij oom Jan en tante Cornelia ten Bruggen Kate.

- 64** **Petunia's in tinnen beker**
 inventarisnr. GH-A-1129, afb. 84
 aquarel op papier, 38 x 23
 gesigineerd l.o.: G van. Houten.
 gedateerd l.o. : 1881

Tentoonstellingen:
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Groningen, Groninger Museum, 1966

De afgebeelde tinnen beker is bewaard gebleven en is nu eigendom van de Gerrit van Houten Stichting.

64

-
- 66 **Het Schuitendiep bij maanlicht**
 inventarisnr. GH-A-1431, afb. 70
 aquarel op papier, 25 x 20
 gesigineerd l.o.: G v Houten
 gedateerd l.o. : (18)81
- Tentoonstellingen:
 Groningen, Groninger Museum, 1957

-
- 67 **Beekje bij Carelshaven**
 inventarisnr. GH-A-1438, afb. 82
 aquarel op papier, 37 x 27
 gesigineerd r.o.: G. van. Houten
 gedateerd r.o. : 1881

*Gerrit maakte deze aquarel tijdens een
 vakantieverblijf in Almelo.
 (zie catalogusnr. 65, 69, 71)*

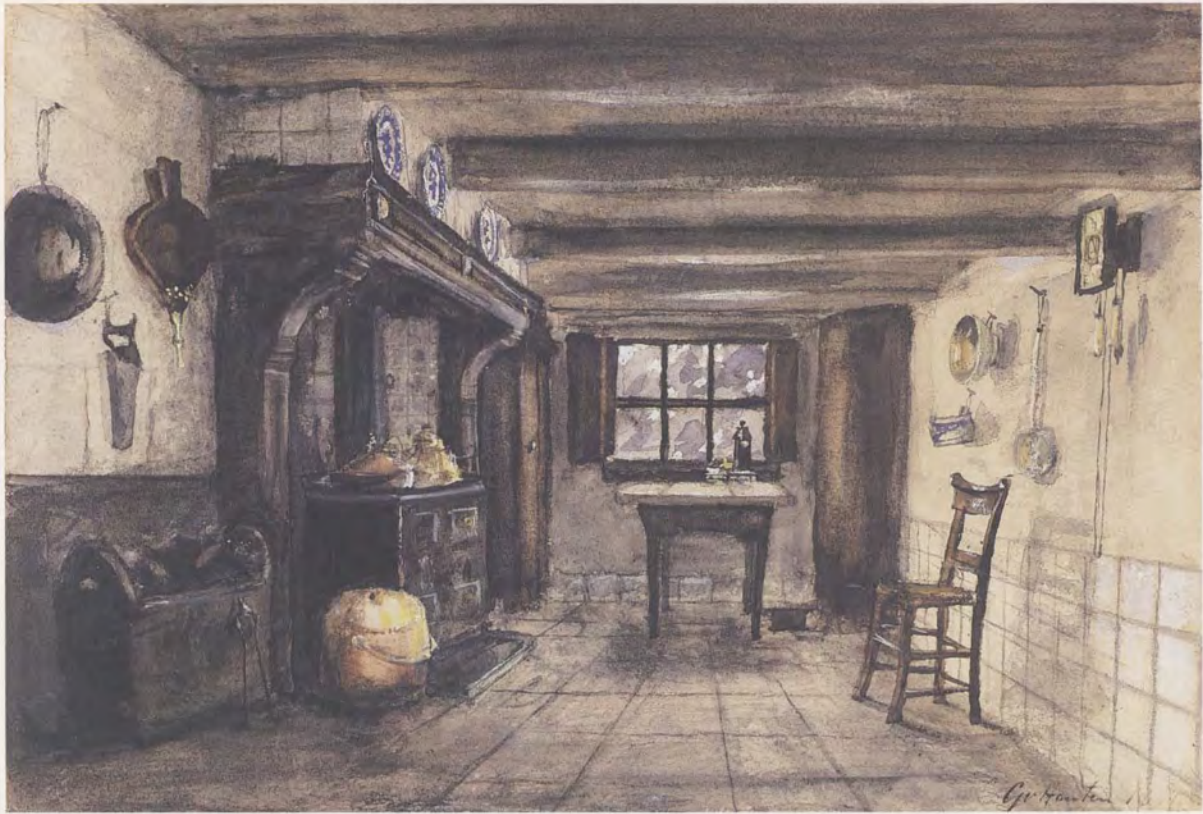
67

-
- 68 **Oliemolens aan het Damsterdiep**
 inventarisnr. GH-A-1439, afb. 23
 aquarel op papier, 38 x 34
 gesigineerd r.o.: G. van. Houten
 gedateerd r.o. : 1881

-
- 69 **Keuken in het grootouderlijk huis
 te Almelo**
 inventarisnr. GH-A-1501, afb. 20
 aquarel op papier, 26 x 38
 gesigineerd r.o.: G v Houten
 gedateerd r.o. : 1881

Tentoonstellingen:
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966

*Gerrit tekende deze keuken in het huis van
 zijn grootouders van moederszijde, het
 echtpaar Ten Bruggen Kate-Sonnevelt te
 Almelo. In 1881 woonden daar, na het
 overlijden van de grootouders, oom Jan en
 tante Cornelia, broer en zuster van Gerrits
 moeder.*

70

- 70 De houtzaagmolen tegen de avond
inventarisnr. GH-A-1603, afb. 2
aquarel op papier, 38 x 27
gesigneerd r.o.: G v. Houten
gedateerd r.o. : 1881

Tentoonstellingen:
Groningen, Museum van Oudheden,
Picturazaal, 1908
Groningen, Groninger Museum, 1957
Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966

De houtzaagmolen 'De Twee Reizigers' stond achter het ouderlijk huis aan het voormalige Buitendamsterdiep. De molen werd in 1831 aangekocht door Gerrits grootvader Derk van Houten. De aquarel toont de molen vanaf de zuidzijde met op de voorgrond de opsleep (helling) naar het oost-west gelegen balkengat. Deze aquarel is vele jaren in bezit geweest van Gerrits oom, Jakob van Houten, en is later door diens echtgenote teruggegeven aan Gerrits moeder 'in ruil voor tien diepe bontchineesch porseleinen borden'. (Rekenschrift p. 6)

71

De Bornse hut

inventarisnr. GH-A-1606, afb. 27

aquarel op papier, 38 x 27

gesigineerd r.o.: G v Houten.

gedateerd r.o. : 1881

Tentoonstellingen:

Groningen, Pictura, 1882

Groningen, Museum van Oudheden,
Picturazaal, 1908Groningen, Museum van Oudheden,
Picturazaal, 1924Groningen, Museum van Oudheden,
Picturazaal, 1932

Groningen, Groninger Museum, 1957

Den Haag, Panorama Mesdag, 1965

Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966

*Gerrit tekende de Bornse hut tijdens een zomervakantie te Almelo in 1881.**Taco Mesdag (een broer van Gerrits oom H.W. Mesdag) kreeg deze aquarel van Gerrit ten geschenke. Als deel van diens bekende kunstcollectie werd de aquarel in maart 1882 tentoongesteld in Pictura te Groningen. Dit was de eerste keer dat werk van Gerrit in een tentoonstelling aan het publiek werd gepresenteerd. Na het overlijden van Taco Mesdag schonk zijn weduwe de aquarel terug aan Gerrits moeder.*

71

72

De aardbeien

inventarisnr. GH-A-1100, afb. 25

aquarel op papier, 26 x 37

gesigineerd r.b.: G. van Houten

gedateerd r.b. : 1882

Tentoonstellingen:

Groningen, Museum van Oudheden,
Picturazaal, 1908Groningen, Museum van Oudheden,
Picturazaal, 1924

Groningen, Pictura, 1947

Groningen, Groninger Museum, 1957

Den Haag, Panorama Mesdag, 1965

Laren (N.H.), Singer Museum, 1965

Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966

Groningen, Groninger Museum, 1966

Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

Bij een bezoek aan Den Haag toonden Gerrit en zijn vader 'De aardbeien' aan de heer Tersteeg van de kunsthandel Goupil. Deze vond de aquarel mooi, maar merkte op dat ze veel gelijkenis vertoonde met het werk van Gerrits tante Sientje Mesdag-van Houten. Gerrit bracht hier tegenin dat zijn tante nooit aardbeien had getekend, maar Tersteeg antwoordde dat als ze dat zou doen dat precies op die manier zou gebeuren. Zo kreeg Gerrit steeds weer te horen dat zijn werk was 'afgekeken': de zeeën van zijn oom H.W. Mesdag, de stillevens van zijn tante Sientje.

72

- 73 **Rozen en petunia's**
 inventarisnr. GH-A-1108, afb. 86
 aquarel op papier, 56 x 38
 gesigineerd r.o.: G. van. Houten Hz
 gedateerd : - (1882)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1908
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1924
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1932
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

75

- 74 **Zeegezicht met zeilende schepen**
 inventarisnr. GH-A-1003, afb. 69
 aquarel op papier, 54 x 75
 gesigineerd r.o.: G van Houten
 gedateerd r.o. : 1882

- 75 **Portret van Hindrik van Houten**
 inventarisnr. GH-A-1200, afb. 29
 aquarel op papier, 54 x 36
 gesigineerd r.o. (op brief): G van Houten
 gedateerd r.o. (op brief): 1882

Tentoonstellingen:
 Groningen, Pictura, 1947
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

*Dit is het eerste portret dat Gerrit maakte.
 Zijn vader poseerde er enige
 zondagochtenden voor. Op 24 februari (1882)
 voltooide hij het, en kort daarna kwam
 Egenberger, directeur van de Akademie
 Minerva, het bekijken. Hij vond de gelijkenis
 sprekend.
 'Oom Mesdag heb ik de teekeningen laten
 zien, en vond hij het portret niet zoo mooi,
 want hij vond enkele afstanden in het gezicht
 wat groot, maar de jas en de brief daar had
 Oom geen aanmerkingen op.'
 (uit brief van Gerrit aan zijn oudste
 broer Derk, 28-5-1882)*

76

Molen in de sneeuw

inventarisnr. GH-A-1302, afb. 49
aquarel op papier, 55 x 38
gesigineerd l.o.: G. van Houten
gedateerd l.o. : (18)82.

Deze aquarel heeft net als 'De Bornse hut' (catalogusnr. 71) vele jaren gehangen in de 'kunstzaal' van Oud Meerenberg bij Santpoort, waar Gerrit vanaf 1892 werd verpleegd.

76

77

77

Bomen langs de kolk

inventarisnr. GH-A-1401, afb. 22
aquarel op papier, 55 x 37
gesigineerd r.o.: G. van. Houten.
gedateerd r.o. : 1882.

Tentoonstellingen:

Groningen, Groninger Museum, 1957
Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966

Deze aquarel toont de kolk naast het ouderlijk huis, ook wel 'balkengat' genoemd. Deze kolk is ook afgebeeld op een tekening die Gerrit later maakte. (GH-T-108/73, catalogusnr. 26)

'De bomen langs de kolk zijn al een stuk verder gekomen. Vandaag heb ik er een lucht opgemaakt. Het wordt niet bij morgen, maar overdag, met heel sterk licht.' (uit brief van Gerrit aan broer Derk, 23-4-1882)

78 **Avondlandschap met gezicht op dorpje**
 inventarisnr. GH-A-1433, afb. 21
 aquarel op papier, 21 x 38
 gesigineerd l.o.: G van Houten.
 gedateerd l.o. : 1882

79 **Zeegezicht met twee vissersboten**
 inventarisnr. GH-A-1031, afb. 35
 aquarel op papier, 35 x 51
 gesigineerd: -
 gedateerd : - (1882-83)

80 **Landschap met schuur en bomen**
 inventarisnr. GH-A-1417, afb. 87
 aquarel op papier, 55 x 37
 gesigineerd r.o.: G van Houten
 gedateerd r.o. : 1883

81 **Tweemaster aan de kade van de Oosterhaven**
 inventarisnr. GH-A-1301, afb. 6
 aquarel op papier, 42 x 60
 gesigineerd l.o.: G van Houten Hz
 gedateerd : - (herfst 1883)

Tentoonstellingen:

Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1908
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1924
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1932
 Groningen, Pictura, 1947
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

*Een voorstudie voor deze aquarel is de
 potloodtekening met dezelfde titel.
 (GH-T-109/52, catalogusnr. 4)*

- 82 **Steentilpoortenbrug in de sneeuw**
 inventarisnr. GH-A-1304, afb. 32
 aquarel op papier, 59 x 42
 gesigneerd l.o.: G van Houten. Hz.
 gedateerd : - (1883)

Tentoonstellingen:

- Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1908
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1924
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1932
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966

De voormalige Steentilpoortenbrug te Groningen, met daarbij links het klokhuis waar in het torentje de bel werd geluid bij vertrek van de trekschuit ('snikke') naar Winschoten. Direct naast het water het wegershuisje, waarin de korenwegers het aangevoerde graan wogen.

- 83 **De houtzaagmolen achter het
 ouderlijk huis**
 inventarisnr. GH-A-1601, afb. 60
 aquarel op papier, 58 x 41
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1883)

84

- 84 **Dooiende sneeuw over de velden**
 inventarisnr. GH-A-1414, afb. 66
 aquarel op papier, 42 x 61
 gesigeneerd r.o.: G. van Houten Hz.
 gedateerd : - (1883-84)

Tentoonstellingen:

Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1908
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1932
 Groningen, Pictura, 1947
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Princessehof, 1967

*Gezicht over de velden buiten de voormalige
 Steentilpoort, met op de voorgrond de wal
 van het Damsterdiep. In de verte twee
 molens: Halfwegsmolen 'De Steenbok' en de
 Pelmolen bij de kalkovens.*

- 85 **Bont boeket in glazen pul**
 inventarisnr. GH-A-1111, afb. 34
 aquarel op papier, 34 x 25
 gesigeneerd: -
 gedateerd : - (1883-86)

- 86 **Vissersboot op het strand met volk**
 inventarisnr. GH-A-1007, afb. 97
 aquarel en krijt op papier, 67 x 50
 gesigeneerd r.o.: G van Houten Hz
 gedateerd : - (1884)

- 87 **Vissersboten op het strand bij
 Scheveningen**
 inventarisnr. GH-A-1001, afb. 50
 aquarel op papier, 55 x 37
 gesigeneerd r.o.: G van Houten, Hz
 gedateerd : - (1884)

*Op de achtergrond de Scheveningse
 vuurtoren.*

87

- 88 **Gehucht in landschap bij Osnabrück**
 inventarisnr. GH-A-1311, afb. 96
 aquarel op papier, 41 x 58
 gesigineerd: -
 gedateerd : - (1884)

In de zomer van 1884 maakte Gerrit samen met een neef van vaderszijde een vierdaagse reis naar Osnabrück.

De potloodschetsen die hij daar maakte werden later thuis uitgewerkt tot aquarellen.

88

- 89 **Twents binnenhuis**
 inventarisnr. GH-A-1500, afb. 98
 aquarel op papier, 42 x 60
 gesigineerd l.o.: G van Houten Hz
 gedateerd : - (1884)

Tentoonstellingen:
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965

Bij een logeepartij te Almelo sloot Gerrit vriendschap met boer en boerin Boom, en schilderde in hun woning het Twents binnenhuis en de aangrenzende stal. Hij legde het karakteristieke interieur nog juist op tijd vast: 'Gisteren zijn we [broer Sam en oom Jan] bij vrouw Boom geweest. Al het oude is daar vernieuwd zoodat er niets geen schilderachtigsch meer aan is!' (brief van Sam uit Almelo aan familie Van Houten te Groningen, 2-8-1887)

90

- 90 **Den in de Scheveningse bosjes**
 inventarisnr. GH-A-1419, afb. 36
 aquarel op papier, 56 x 38
 gesigineerd r.o.: G van Houten - Hz
 gedateerd : - (1884)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1932
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966

Deze aquarel ontstond gedurende Gerrits verblijf in Den Haag, waar hij de Haagse Kunstacademie bezocht.

89

91

- 91 Gracht met gele ophaalbrug
inventarisnr. GH-A-1312
aquarel op papier, 25 x 33
gesigneerd r.o.: G v. Houten Hz
gedateerd : - (1884-85)

92

- 92 **Weg door heuvelachtig landschap bij Osnabrück**
 inventarisnr. GH-A-1409, afb. 67
 aquarel op papier, 58 x 41
 gesigineerd r.o.: G. van Houten Hz.
 gedateerd : - (1884-86)
 (zie catalogusnr. 88)

94

- 94 **Landschap in de namiddagzon van november**
 inventarisnr. GH-A-1418, afb. 99
 aquarel op papier, 54 x 37
 gesigineerd l.o.: G v Houten Hz
 gedateerd : - (1885)

Tentoonstellingen:

Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1924

Groningen, Groninger Museum, 1957

Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966

Leeuwarden, Princessehof, 1967

Deze aquarel toont waarschijnlijk een gezicht op het pad naar de Papiermolen in de buurt van Groningen.

- 93 **Voorjaarsboom te Euvelgunne**
 inventarisnr. GH-A-1413, afb. 37
 aquarel op papier, 42 x 59
 gesigineerd l.o.: G. van Houten Hz.
 gedateerd : - (1885)

Tentoonstellingen:

Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1924

Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1932

Den Haag, Panorama Mesdag, 1965

Laren (N.H.), Singer Museum, 1965

Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966

- 95 **De waranda**
 inventarisnr. GH-A-1600, afb. 11
 aquarel op papier, 41 x 58
 gesigineerd l.o.: G. van. Houten. Hz.
 gedateerd : - (1885)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1908
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1924
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1932
 Groningen, Pictura, 1947
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Princessehof, 1967

*De waranda (ook wel veranda) achter het
 ouderlijk huis is gezien vanuit de tuinkamer.
 Achter de voorjaartuin met bloeiende
 crocussen ziet men de loodsen van de
 houtwerf.*

95

- 96 **Straat in Surhuisterveen**
 inventarisnr. GH-A-1313, afb. 43
 aquarel op papier, 35 x 50
 gesigineerd r.o.: G v Houten. Hz.
 gedateerd : - (1887-89)

- 97 **Hut op de Surhuisterveense heide**
 inventarisnr. GH-A-1423, afb. 119
 aquarel op papier, 35 x 50
 gesigineerd l.o.: G v Houten. Hz.
 gedateerd : - (1887-89)

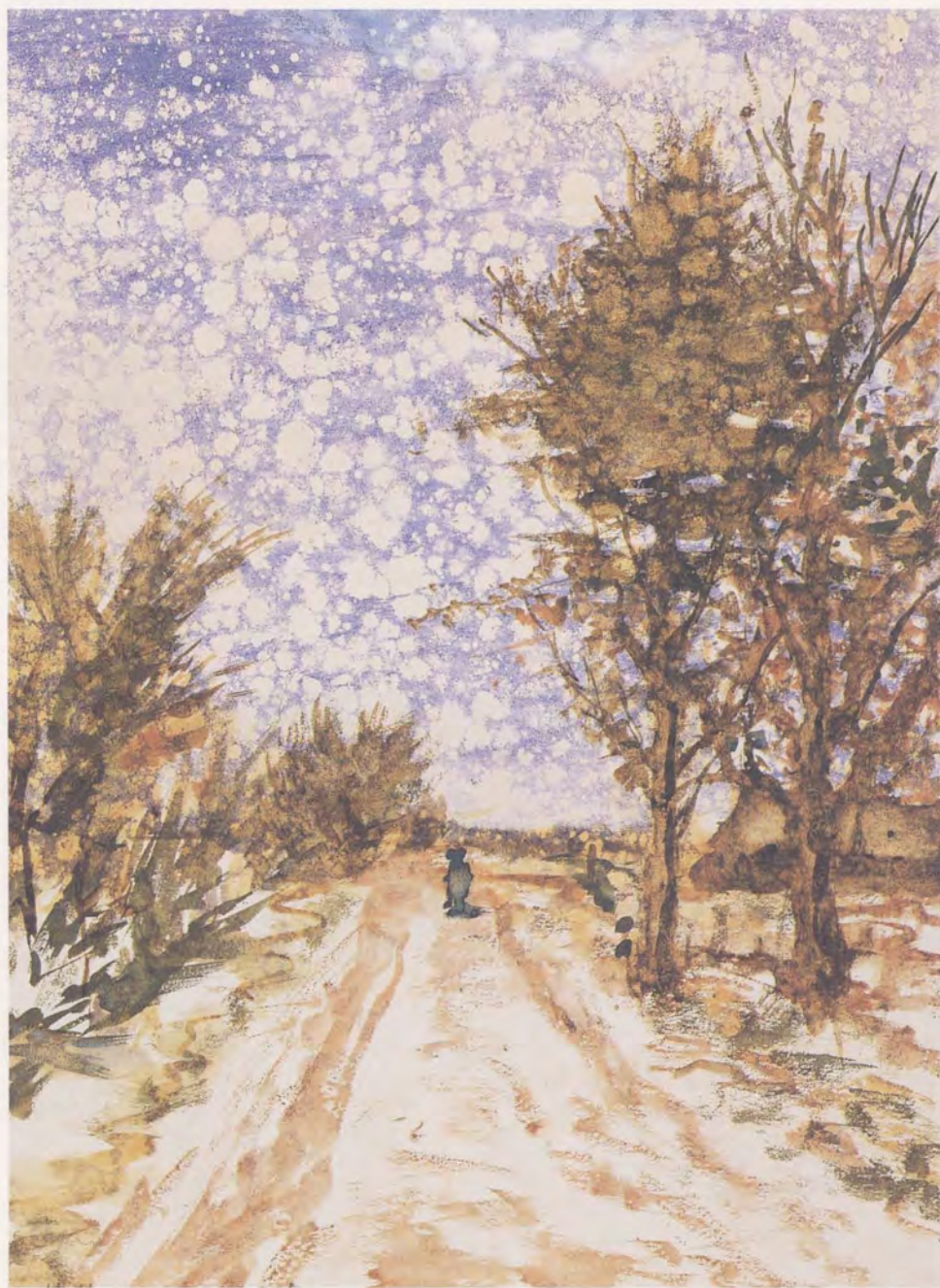
Tentoonstellingen:
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1932
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Princessehof, 1967

- 98 **Landschap met brug te Surhuisterveen**
 inventarisnr. GH-A-1443, afb. 118
 aquarel op papier, 51 x 36
 gesigineerd r.o.: G v Houten Hz.
 gedateerd : - (1887-89)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1932
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Princessehof, 1967

- 99 **Beboomde weg in de avondzon**
 inventarisnr. GH-A-1445, afb. 120
 aquarel op papier, 35 x 49
 gesigineerd l.o.: G v Houten
 gedateerd : - (1887-89)

Tentoonstellingen:
 Leeuwarden, Princessehof, 1967

104

-
- 100 **Twee bosgezichten**
 inventarisnr. GH-A-1449 A en B, afb. 121
 aquarel op papier, 35 x 50
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1887-89)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1932
 Groningen, Pictura, 1947
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

-
- 101 **Huis aan zandweg**
 inventarisnr. GH-A-1452, afb. 47
 aquarel op papier, 52 x 35
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1887-89)

-
- 102 **Bosgezicht in geel en brons**
 inventarisnr. GH-A-1424, afb. 46
 aquarel op papier, 50 x 34
 gesigneerd l.o.: G v Houten Hz
 gedateerd : - (1887-89)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

-
- 103 **Molen bij maanlicht**
 inventarisnr. GH-A-1604, afb. 117
 aquarel op papier, 50 x 36
 gesigneerd l.o.: G van. Houten. Hz
 gedateerd l.o. : (18)88

Tentoonstellingen:
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1932
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

-
- 104 **Landschap met blauwe lucht**
 inventarisnr. GH-A-1405
 aquarel en dekverf op papier, 47 x 34
 gesigneerd l.o.: G v H. Hz.
 gedateerd : - (1888)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1931
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1932
 Groningen, Pictura, 1947
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967
 (zie afbeelding op p. 171)

Schilderijen

- 105 **Bewogen zee met veel schepen**
 inventarisnr. GH-S-1004, afb. 80
 olieverf op doek, 49 x 64
 gesigneerd r.o.: G van Houten
 gedateerd r.o. : 1881.

Tentoonstellingen:
 Groningen, Groninger Museum, 1957

*Dit is het eerste werk in olieverf van Gerrits
 hand.*

- 106 **Oliemolens aan het Damsterdiep**
 inventarisnr. GH-S-1403, afb. 88
 olieverf op doek, 65 x 45
 gesigneerd l.o.: G van Houten Hz
 gedateerd l.o. : 1882

Tentoonstellingen:
 Groningen, Pictura, 1883
 Groningen, Pictura, 1947
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965

-
- 107 **Kastanjevaas en vruchten**
 inventarisnr. GH-S-1103, afb. 28
 olieverf op doek, 40 x 59
 gesigineerd l.o.: G van Houten. Hz
 gedateerd l.o. : 1882.

Tentoonstellingen:
 Groningen, Pictura, 1883

-
- 108 **Zeilende schepen op zee**
 inventarisnr. GH-S-1005, afb. 131
 olieverf op doek, 50 x 81
 gesigineerd r.o.: G. van. Houten. Hzoon.
 gedateerd r.o. : (18)82.

-
- 109 **Stilleven met tinnen beker,
 doosje en glas**
 inventarisnr. GH-S-1112, afb. 132
 olieverf op paneel, 21 x 15
 gesigineerd l.o.: GvH.
 gedateerd : - (1882)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1908
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Princessehof, 1967

110

-
- 110 **De stad Groningen na zonsondergang**
 inventarisnr. GH-S-1300, afb. 64
 olieverf op doek op paneel, 17 x 89
 gesigineerd l.o.: GvH
 gedateerd : - (1882)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Pictura, 1947
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Princessehof, 1967

*Gezicht op Groningen vanuit het ouderlijk
 huis. Gerrit schilderde dit stadsgezicht direct
 naar de natuur. Om zijn indrukken snel te
 kunnen vastleggen spande hij een doek op een
 door zijn moeder inderhaast uit de bedstede
 gehaalde plank.*

111

- 111 Boom tegen de avondlucht**
 inventarisnr. GH-S-1419, afb.126, 127
 olieverf op paneel, 20 x 23
 gesigneerd l.o.: G v. H.
 gedateerd : - (1882)
 opschrift verso (op het hout geschreven):
 'Gemaakt voordat ik de fransche
 schilderijen gezien heb. 1882. G. van
 Houten.'

De geciteerde regels schreef Gerrit op de achterzijde omdat hij zich beledigd voelde door een opmerking van zijn vijf jaar oudere neef Bernard ten Bruggen Cate. Toen Gerrit hem dit schilderijtje wilde schenken had Bernard de toespelings gemaakt dat het was geïnspireerd op de schildertrant van de School van Barbizon. Gerrits antwoord was: 'Nu krijg je het niet meer.'

- 112 Bloeiende hagedoorn**
 inventarisnr. GH-S-1402, afb. 89
 olieverf op doek, 44 x 33
 gesigneerd l.o.: G van. Houten Hz.
 gedateerd l.o. : 1883

Tentoonstellingen:
 Groningen, Groninger Museum, 1957

113

- 113 Portret van Hindrik van Houten**
 inventarisnr. GH-S-1203, afb. 93
 olieverf op doek, 63 x 51
 gesigneerd l.b.: G. van Houten Hz
 gedateerd l.b. : 1883

Tentoonstellingen:
 Leeuwarden, Princessehof, 1967

Als voorstudie maakte Gerrit de gelijknamige tekening.
 (GH-T-12., catalogusnr. 15)

- 114 De eik**
 inventarisnr. GH-S-1404, afb. 31
 olieverf op doek, 84 x 62
 gesigneerd l.o.: G. van. Houten. Hz.
 gedateerd l.o. : 1883

Tentoonstellingen:
 Groningen, Pictura, 1947
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Princessehof, 1967

115

- 115** **Landschap met koeien tegen de avond**
 inventarisnr. GH-S-1400, afb. 4
 olieverf op doek, 58 x 81
 gesigeneerd r.o.: G. van Houten Hz
 gedateerd r.o. : 1883

Tentoonstellingen:

Groningen, Pictura, 1947
 Groningen, Pictura, 1948
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

*Gezicht over de weilanden tegenover het
 ouderlijk huis, aan de nog onbebouwde zijde
 van het Buitendamsterdiep.*

-
- 116a** **Avondlandschap**
 inventarisnr. GH-S-1431, afb. 129
 olieverf op bovenpaneel van een deur,
 96 x 45
 gesigeneerd r.o.: G van Houten Hz
 gedateerd r.o. : 1883

- 116b** **Maanlicht**
 inventarisnr. GH-S-1432
 olieverf op benedenpaneel van een deur,
 38 x 45
 gesigeneerd l.o.: G van Houten Hz
 gedateerd l.o. : 1883

*Deze schilderijen zijn aangebracht op de
 kamerzijde van een deur in het ouderlijk
 huis. Deze deur vormt thans de toegang tot
 de bestuurskamer van de Gerrit van Houten
 Stichting, het vroegere kantoor van de
 houthandel.*

-
- 117** **Maanlicht**
 inventarisnr. GH-S-1426, afb. 26
 olieverf op (deur)paneel, 88 x 46
 gesigeneerd r.o.: G. van. Houten. Hz.
 gedateerd r.o. : 1883.

Tentoonstellingen:

Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

116

118 De rozen

inventarisnr. GH-S-1111, afb. 91
 olieverf op doek, 57 x 80
 gesigineerd r.o.: G. van Houten Hz.
 gedateerd r.o. : 1883.

Tentoonstellingen:

Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1907
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1908
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1913
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1924
 Groningen, Groninger Museum, 1946
 Groningen, Pictura, 1947
 Groningen, Pictura, 1948
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Groningen, Groninger Museum, 1962
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

119 De groentevrouw, vrouw Diephuis

inventarisnr. GH-S-1200, afb. 95
 olieverf op doek, 83 x 62
 gesigineerd l.o.: G. van. Houten. Hz
 gedateerd l.o. : 1883.

Tentoonstellingen:

Groningen, Groninger Museum, 1957

120

- 120 **Bosgezicht bij Carelshaven**
 inventarisnr. GH-S-1421, afb. 68
 olieverf op doek, 83 x 62
 gesigneerd r.o.: G. van Houten Hz
 gedateerd r.o. : 1883.

Tentoonstellingen:

- Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1908
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1924
 Groningen, Pictura, 1947
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

In de zomervakantie van 1882 logeerden de Van Houtens bij hun familie te Almelo. Gerrit en zijn vader trokken erop uit om naar de natuur te werken. Terwijl Gerrit dit schilderij opzette, maakte zijn vader een eindje verderop een aquarel van dezelfde omgeving. Gerrit heeft het schilderij kennelijk pas later voltooid, want het is gedateerd 1883.

De bovenbedoelde aquarel door Hindrik van Houten, 'Pa's bosje', is bewaard gebleven (inventarisnr. GH-A-6100).

Zie nevenstaande afbeelding.

- 121 **Avondlandschap**
 inventarisnr. GH-S-1416, afb. 135
 olieverf op (deur)paneel, 37 x 47
 gesigneerd r.o.: G van Houten Hz
 gedateerd r.o. : 1883

- 122 **Het Sterrebos in de herfst**
 inventarisnr. GH-S-1422, afb. 90
 olieverf op doek, 65 x 46
 gesigineerd l.o.: G. van Houten Hz.
 gedateerd l.o. : 1883

Tentoonstellingen:

- Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1924
 Groningen, Pictura, 1947
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Groningen, Groninger Museum, 1959
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

124

- 123 **De vogels**
 inventarisnr. GH-S-1114, afb. 33
 olieverf op doek, 48 x 67
 gesigineerd l.o.: G van Houten Hz
 gedateerd l.o. : 1883
- Tentoonstellingen:
 Groningen, Academie Minerva, 1886
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1908
 Groningen, Museum van Oudheden,
 Picturazaal, 1924
 Groningen, Pictura, 1947
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

- 124 **Portret van Sientje van Houten**
 inventarisnr. GH-S-1201, afb. 74
 olieverf op doek, 63 x 51
 gesigineerd: -
 gedateerd : - (1883)
 opschrift verso:
 'Sientje van Houten
 geboren 2 februari 1876
 geschilderd ± 1883 door
 Gerrit van Houten'

Tentoonstellingen:

- Groningen, Groninger Museum, 1957

*Het portret toont de jongste zuster van
 Gerrit, ongeveer zeven jaar oud. Het doek is
 onvoltooid.*

- 125 **Portret van Alida van Houten-ten Bruggen Kate**
 inventarisnr. GH-S-1202, afb. 94
 olieverf op doek, 63 x 52
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1883-84)
 opschrift verso:
 'A.C.C. van Houten,
 geboren Ten Bruggen Kate
 29 juli 1840 - 4 december 1923
 geschilderd door Gerrit van Houten'

- 126 **Eemskanaal met wit wolkje**
 inventarisnr. GH-S-1305, afb. 7
 olieverf op doek, 38 x 30
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1883-84)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

*Gezicht in de lengterichting van het kanaal,
 ter hoogte van de Oosterhaven. Op de
 achtergrond de stad Groningen.
 Volgens overlevering bevond zich l.o. een
 signatuur, die later zou zijn overgeschilderd.*

126

- 127 **Weidelandschap bij maanlicht**
 inventarisnr. GH-S-1418
 olieverf op paneel, 19 x 27
 gesigneerd l.o.: GvH
 gedateerd : - (1883-85)
 Tentoonstellingen:
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

- 128 **Gezicht op de trein**
 inventarisnr. GH-S-1433, afb. 8
 olieverf op (deur)paneel, 95 x 44
 gesigneerd r.o.: GvH Hz
 gedateerd r.o. : (18)'84

*Deze schildering is aangebracht op het
 bovenpaneel van een deur in het huis
 aan het Damsterdiep.*

128

- 129 Twents landschap bij maanlicht
inventarisnr. GH-S-1420, afb. 61
olieverf op doek, 190 x 100
gesigneerd (op rechter zijkant): G. van
Houten Hz
gedateerd (op rechter zijkant) : 1884

Tentoonstellingen:

Groningen, Groninger Museum, 1962
Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
Groningen, Groninger Museum, 1966

Gerrit begon dit schilderij in 1883 en

voltooide het in het jaar daarop.

*Onderwerp is het landschap bij 't Jagertje' in
de buurt van Almelo.*

129

- 130 Het Sterrebos in het voorjaar
inventarisnr. GH-S-1427, afb. 103
olieverf op (deur)paneel, 36 x 46
gesigneerd: -
gedateerd : - (1884)

Tentoonstellingen:

Groningen, Pictura, 1947
Groningen, Groninger Museum, 1957
Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
Groningen, Groninger Museum, 1966
Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

*Gerrit schilderde dit boslandschap op het
benedenpaneel van zijn kamerdeur. Hij zat
daarbij op zijn hurken; omdat deze houding
niet lang vol te houden was, moest hij snel
werken. Wellicht is dat de oorzaak van de
snelle toets.*

130

- 131 **Papavers en pioenen**
 inventarisnr. GH-S-1107, afb. 100
 olieverf op doek, 66 x 45
 gesigineerd l.o.: G van Houten Hz
 gedateerd : - (zomer 1884)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Princessehof, 1967

132

- 132 **Twents binnenhuis**
 inventarisnr. GH-S-1504, afb. 30
 olieverf op doek, 63 x 86
 gesigineerd l.o.: G van. Houten. Hz
 gedateerd : - (1884)

*In 1884 hield Gerrit zich vijf maal met dit
 thema bezig. Model stond de boerenwoning
 van de familie Boom te Almelo.
 (zie ook catalogusnr. 89)*

133

- 133 **Brand in een strohulzenfabriek**
 inventarisnr. GH-S-1603, afb. 72
 olieverf op doek, 64 x 87
 gesigineerd: -
 gedateerd : - (1884)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Pictura, 1947
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

Geschilderd naar aanleiding van een felle brand in een strohulzenfabriek die 's nachts uitbrak bij een buurman van de Van Houtens aan het Eemskanaal. De volgende dag schilderde Gerrit deze gebeurtenis, en nog een dag later stond het doek te kijk in de etalage van boek- en kunsthandel Scholtens aan de Grote Markt.

- 134 **Avond aan zee**
 inventarisnr. GH-S-1010, afb. 71
 olieverf op paneel, 45 x 35
 gesigineerd l.o.: G. van Houten
 gedateerd : - (1884-85)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Groningen, Groninger Museum, 1966

- 135 **Boerderij aan een landweg tegen de avond**
 inventarisnr. GH-S-1406, afb. 59
 olieverf op doek, 106 x 83
 gesigineerd r.o.: G van Houten
 gedateerd : - (1884-85)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Groninger Museum, 1957

De boerderij is gesitueerd bij de ophaalbrug te Oosterhogebrug. De brug is als een poortachtig bouwwerk te zien op de achtergrond.

*Als voorstudie voor dit schilderij tekende Gerrit 'Boerderij aan een landweg'.
 (zie catalogusnr. 22)*

135

136

- 136 Zonnebloemen in tinnen vaas
inventarisnr. GH-S-1101, afb. 101
olieverf op doek, 46 x 66
gesigneerd: -
gedateerd : - (1884-85)

*Vrijwel identiek met de gelijknamige
tekening (GH-T-1122, catalogusnr. 16)*

- 137 Oliemolens aan het Damsterdiep
in de winter
inventarisnr. GH-S-1405, afb. 3
olieverf op doek, 65 x 46
gesigneerd l.o.: G. van Houten Hz
gedateerd : - (1884-86)

Tentoonstellingen:
Groningen, Pictura, 1947

- 138 Molens aan het Damsterdiep bij
zonsondergang
inventarisnr. GH-S-1407
olieverf op doek, 46 x 38
gesigneerd r.o.: GvH Hz
gedateerd : - (1884-86)

138

- 139 **Notebomen achter het ouderlijk huis**
 inventarisnr. GH-S-1601, afb. 10
 olieverf op doek, 64 x 52
 gesigineerd r.o.: G v. Houten. Hz.
 gedateerd : - (voorjaar 1885)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Groningen, Groninger Museum, 1966

140

- 140 **De houtwerf**
 inventarisnr. GH-S-1600, afb. 104
 olieverf op doek, 48 x 67
 gesigineerd: -
 gedateerd : - (1885)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Pictura, 1947
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

*Gezicht vanuit het zuiden op woonhuis en
 houtwerf van de familie Van Houten.*

141

- 141 **Groningen bij avond**
 inventarisnr. GH-S-1302, afb. 5
 olieverf op doek, 63 x 86
 gesigineerd l.o.: G. van. Houten. Hz.
 gedateerd : - (1885)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Pictura, 1947
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

*Gezicht op de ingang van het Schuitendiep
 met de nog onbebouwde zuidzijde van de
 Radesingel. Middenachter de Martinitoren.*

- 142 **Ophaalbrug te Oosterhogebrug**
 inventarisnr. GH-S-1401, afb. 106
 olieverf op doek, 86 x 63
 gesigineerd l.o.: G. van Houten. Hz.
 gedateerd : - (1885)

-
- 143 **Herfstlandschap bij Euvelgunne**
 inventarisnr. GH-S-1423, afb. 107
 olieverf op doek, 45 x 65
 gesigineerd l.o.: G van Houten.
 gedateerd : - (1885)

Tentoonstellingen:

Groningen, Pictura, 1947
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966

-
- 146 **Fruitstillevens met rieten mand**
 inventarisnr. GH-S-1109, afb. 39
 olieverf op doek, 65 x 47
 gesigineerd r.o.: G van Houten
 gedateerd r.o. : 1886.

Tentoonstellingen:

Groningen, Groninger Museum, 1957
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

-
- 144 **Fruitstillevens met kastanjevaas en
 judaspenningen**
 inventarisnr. GH-S-1105, afb. 130
 olieverf op doek, 39 x 58
 gesigineerd l.o.: G. van Houten
 gedateerd : - (1885-86)

Tentoonstellingen:

Groningen, Pictura, 1947

-
- 147 **Stilleven met kan, theepot en citroenen**
 inventarisnr. GH-S-1106, afb. 134
 olieverf op doek, 40 x 58
 gesigineerd r.o.: G. van. Houten.
 gedateerd r.o. : (18)86.

Tentoonstellingen:

Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

-
- 145 **Stilleven met citroenen en vijzel**
 inventarisnr. GH-S-1108, afb. 102
 olieverf op doek, 59 x 42
 gesigineerd r.o.: G van. Houten
 gedateerd r.o. : (18)86

Tentoonstellingen:

Groningen, Groninger Museum, 1957

-
- 148 **Fruitstillevens met tinnen vaas**
 inventarisnr. GH-S-1110, afb. 73
 olieverf op doek, 59 x 40
 gesigineerd r.o.: G. van. Houten.
 gedateerd r.o. : 1886.

149

- 149 **Het Binnendamsterdiep te Groningen**
 inventarisnr. GH-S-1301, afb. 65
 olieverf op doek, 33 x 50
 gesigneerd r.o.: G v Houten.
 gedateerd r.o. : (18)86

*Gezicht vanuit het oosten, met links
 achteraan het klokhuis met torentje aan het
 Schuitendiep. Hier werd bij de afvaart van
 de trekschuit ('snikke') naar Winschoten de
 bel geluid.*

150

- 150 **Twee patrijzen**
 inventarisnr. GH-S-1113, afb. 40
 olieverf op karton-paneel, 51 x 34
 gesigneerd r.o.: G. van Houten.
 gedateerd r.o. : (18)86

Tentoonstellingen:
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Leeuwarden, Princessehof, 1967

151 **Landschap bij Euvelgunne**
 inventarisnr. GH-S-1428, afb. 105
 olieverf op doek, 40 x 59
 gesigneerd r.o.: G van. Houten.
 gedateerd r.o. : (18)86.

154 **Zonsondergang te Surhuisterveen**
 inventarisnr. GH-S-1410, afb. 125
 olieverf op doek, 23 x 35
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1887-88)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

152 **Boerderij in de sneeuw te Surhuisterveen**
 inventarisnr. GH-S-1602, afb. 122
 olieverf op doek, 43 x 44
 gesigneerd r.o.: G v Houten
 gedateerd : - (1887-88)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Groninger Museum, 1957
 Den Haag, Panorama Mesdag, 1965
 Laren (N.H.), Singer Museum, 1965
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1966
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

155 **Landweg bij Surhuisterveen**
 inventarisnr. GH-S-1413, afb. 123
 olieverf op doek, 35 x 22
 gesigneerd l.o.: GvH Hz
 gedateerd : - (1887-88)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

153 **Weg bij Surhuisterveen**
 inventarisnr. GH-S-1411, afb. 124
 olieverf op doek, 31 x 45
 gesigneerd l.o.: GvH. Hz.
 gedateerd : - (1887-88)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

156 **Sneeuwlandschap met kerk
 te Surhuisterveen**
 inventarisnr. GH-S-1414, afb. 42
 olieverf op doek, 23 x 48
 gesigneerd: -
 gedateerd : - (1887-88)

Tentoonstellingen:
 Groningen, Groninger Museum, 1966
 Leeuwarden, Prinsessehof, 1967

[Faint, illegible handwritten text or bleed-through from the reverse side of the page.]

Drs. I.G.R. Koops-Stange

Tentoonstellingen

Stamboom

Biografisch overzicht

Tentoonstellingen

- 1882 (mrt) ☆ Groningen, Kunstlievend Genootschap Pictura
1882 (nov) ☆ Groningen, Kunstlievend Genootschap Pictura
1883 ☆ Groningen, Kunstlievend Genootschap Pictura
1884 ☆ Amsterdam
☆ Utrecht
☆ Nice
☆ Brussel
☆ Leeuwarden
☆ Deventer
1886 ☆ Groningen, Academie Minerva
1907 ☆ Groningen, Museum van Oudheden, Picturazaal
1908 Groningen, Museum van Oudheden, Picturazaal
1913 ☆ Groningen, Museum van Oudheden, Picturazaal
1915 ☆ Amsterdam, Larensche Kunsthandel
1924 Groningen, Museum van Oudheden, Picturazaal
1931 ☆ Groningen, Museum van Oudheden, Picturazaal
1932 ☆ Groningen, Museum van Oudheden, Picturazaal
1946 ☆ Groningen, Museum van Oudheden
1947 ☆ Groningen, Kunstlievend Genootschap Pictura
1948 ☆ Groningen, Kunstlievend Genootschap Pictura
1951 ☆ Groningen, Kunstlievend Genootschap Pictura
1956 ☆ Bolsward
1957 Groningen, Groninger Museum voor Stad en Ommelanden
1959 ☆ Groningen, Groninger Museum voor Stad en Lande
1962 ☆ Groningen, Groninger Museum voor Stad en Lande
1965 Den Haag, Panorama Mesdag
Laren (N.H.), Singer Museum
1966 Enschede, Rijksmuseum Twenthe
Groningen, Groninger Museum voor Stad en Lande
1967 Leeuwarden, Princessehof
1990-1991 ☆ Enschede, Rijksmuseum Twenthe

☆ betreft een groepstentoonstelling

Permanente exposities:

1968-1985	Laren (N.H.), Singer Museum: eerst permanente, later incidentele expositie van een gedeelte van het werk
1970-1971	Groningen, Groninger Museum voor Stad en Lande: permanente expositie van een aantal aquarellen in de voormalige derde stijlkamer
1972-1984	Groningen, Kunstlievend Genootschap Pictura: enkele schilderijen in de benedenkamer (Van Houten-kamer)
vanaf 1975	Slochteren, Fraeylemaborg: permanente expositie van een aantal schilderijen

Tentoonstelling in het
Museum van Oudheden
te Groningen in 1932

N.B. Het Groninger Museum is in de loop der jaren nogal eens van naam veranderd; de verschillende benamingen (Museum van Oudheden, Groninger Museum voor Stad en Ommelanden, Groninger Museum voor Stad en Lande) hebben steeds betrekking op hetzelfde museum.

Stamboom

*In deze stamboom
zijn alleen die
personen opgenomen,
die in het leven van
Gerrit van Houten
een (belangrijke) rol
hebben gespeeld.
De namen van de
kunstzinnige
familieleden
zijn cursief gezet.*

Derk van Houten
1810-1864

×

Barbara Elizabeth Meihuizen
1809-1857

Jakob
1842-1903

Elisabeth Barbara
1841-1912

×

Jan ten
Bruggen Cate
1833-1871

Bernardus
1861-1936

Samuel
1837-1930

×

Elizabeth
van Konijnenburg
1839-1872

Barbara Elisabeth
1862-1950

Sientje
1834-1909

×

*Hendrik Willem
Mesdag**
1831-1915

* De schilder *Taco Mesdag* (1829-1902) is een broer van H.W. Mesdag

Gerrit Simon ten Bruggen Kate
1808-1870

×

Alida (Gerrits) Sonneveld
1808-1880

Hindrik
van Houten
1833-1883

×

Alida Cornelia
Christina
ten Brugge Kate
1840-1923

Jan
1838-1892

Cornelia
Elizabeth
1835-1892

Lambertus
Christiaan
1831-1894

Derk
1865-1940

Gerrit
1866-1934

Alida
1868-1960

Samuel
1870-1955

Jan
1872-1956

Sientje
1876-1970

Biografisch overzicht

Gerrit als kleuter

- 1866 Op 29 augustus wordt Gerrit van Houten te Groningen geboren als tweede zoon van Hindrik van Houten en Alida Cornelia ten Bruggen Kate.
- 1872 Gedurende de lagere schooltijd krijgt hij tekenles op de Academie Minerva te Groningen.
- 1880 Gerrit maakt zijn eerste aquarellen.
In Scheveningen wordt Gerrit tot zijn eerste zeegezichten geïnspireerd. Vanaf september gaat hij naar het Stedelijk Gymnasium in Groningen.
- 1881 Tijdens logeerpartijen bij familie in Almelo maakt Gerrit vele aquarellen, o.a. *De Wierdense weg* (afb. 81) en *De Bornse hut* (afb. 27). Tevens begint hij met olieverf te schilderen, waarvan uit dit jaar alleen bewaard is gebleven *Bewogen zee met veel schepen* (afb. 80).
- 1882 Tijdens een expositie in Pictura in Groningen wordt voor het eerst een werk van Gerrit getoond: *De Bornse hut* (afb. 27). Omdat de combinatie van school en schilderen voor hem een te grote belasting is, nemen zijn ouders hem van school, zodat hij zich geheel op het schilderen en aquarelleren kan toeleggen.
- 1883 Op 6 mei overlijdt Gerrits vader. Zijn oom Sam van Houten wordt voogd.
Korte tijd volgt hij colleges plant- en dierkunde aan de Rijksuniversiteit te Groningen.
In november wordt Gerrit lid van 'Kunstliefde' te Utrecht, hoewel hij de vereiste leeftijd van 18 jaar nog niet heeft bereikt.
- 1884 In de zomer logeert Gerrit wederom in Almelo en maakt een uitstapje naar Osnabrück.
Gerrit volgt een tijdlang lessen op de kunstacademie Minerva ter voorbereiding op het toelatingsexamen voor de Academie van Beeldende Kunsten in Amsterdam, waarvoor hij echter zakt.
In oktober laat hij zich als leerling aan de Kunstacademie in Den Haag inschrijven.
Hij neemt deel aan exposities in Nice en Brussel.

- 1885 In maart keert Gerrit terug naar Groningen.
De eerste verschijnselen van zijn geestesziekte openbaren zich.
Uit deze tijd dateren een aantal aquarellen op groot formaat:
De waranda (afb. 11) en *Voorjaarsboom te Euvelgunne* (afb. 37) en
ook enige olieverfschilderijen.
- 1886 Na een verblijf bij familie in Almelo en Deventer om te genezen
wordt hij in april in de zenuwinrichting Bethesda te Laag Soeren
in Gelderland opgenomen, echter zonder gunstig resultaat.
Vanaf september logeert hij weer bij zijn oom en tante in Almelo.
- 1887 Schijnbaar genezen keert Gerrit in juni terug naar Groningen.
In september wordt hij ter verpleging in het doktersgezin Fischer
te Surhuisterveen in Friesland opgenomen.
Het schilderen en aquarelleren wordt hem na verloop van tijd
verboden, tekenen mag hij wel.
- 1891 Gerrit verhuist met de familie Fischer naar Lippenhuizen in Friesland.
Uit deze tijd dateren tekeningen zoals *Fantastische mannenkop* (afb. 114).

Enkele schetsboekjes
van Gerrit van Houten

- 1892 Na het overlijden van mevrouw Fischer in 1891 gaat hij weer naar zijn familie in Almelo.
 In dit jaar overlijden zowel zijn oom Jan als zijn tante Cornelia, zodat hij niet langer in Almelo kan blijven.
 In oktober wordt Gerrit opgenomen in de psychiatrische inrichting Oud Meerenberg in Santpoort, waar hij tot zijn overlijden in 1934 zal blijven.
 Al schilderde hij niet meer, hij behield belangstelling voor zijn vroegere werk en dat van anderen.
- 1908 In de Picturazaal van het Museum van Oudheden in Groningen wordt de eerste overzichtstentoonstelling van zijn werk gehouden.
- 1924 In Groningen wordt een grote tentoonstelling van zijn schilderijen en aquarellen gehouden.
- 1928 Het door zijn zuster Alida geschreven boek over leven en werk van Gerrit verschijnt.
- 1934 Op 18 januari overlijdt Gerrit in Santpoort en op 22 januari wordt hij op de Zuiderbegraafplaats te Groningen begraven. De schilder Dirk de Vries Lam spreekt namens het Kunstlievend Genootschap Pictura aan het graf.
- 1940 Er verschijnt een tweede, uitgebreidere uitgave van het boek van Alida van Houten.

Literatuur en bronnen

Bronnen

- Houten, S. van, *Oriënteringsboek*, 4 dln.; aantekeningen en verslagen, knipsels en foto's m.b.t. Gerrit van Houten en andere familieleden (archief Gerrit van Houten Stichting, Groningen).
- Familiecorrespondentie* (archief Gerrit van Houten Stichting, Groningen).
- Houten, Alida van, *Rekenschrift*; notitieschrift met opsomming van de aquarellen van Gerrit van Houten (archief Gerrit van Houten Stichting, Groningen).
- Notulenboek* van Gerrit van Houten Stichting, 1945-1960 (archief Gerrit van Houten Stichting, Groningen).

Literatuur

- Algemeen* Cat.tent. *De Haagse School. Hollandse meesters van de 19de eeuw*, Grand Palais, Parijs/Royal Academy of Arts, Londen/Haags Gemeentemuseum, Den Haag 1983.
- Cat.tent. *De Haagse School. De collectie van het Haags Gemeentemuseum*, Haags Gemeentemuseum, Den Haag 1988.
- Cat.tent. *De School van Barbizon. Franse meesters van de 19de eeuw*, Museum voor Schone Kunsten, Gent/Haags Gemeentemuseum, Den Haag/Institut Néerlandais, Parijs 1985/86.
- Cat.tent. *Een verzameling apart. Schilderijen uit de collectie van de Gerrit van Houten Stichting*, Fraeylemaborg, Slochteren 1990.
- Gruyter, Jos. de, *De Haagse School*, 2 dln., [Rotterdam 1968/69] (2de druk: Amsterdam 1972).
- Marius, G.H., *De Hollandsche schilderkunst in de negentiende eeuw*, Den Haag 1903 (2de druk 1920, Engelse editie: 1973).
- Plasschaert, A., *XIXde eeuwse Hollandsche schilderkunst*, Amsterdam (1909).
- Plasschaert, A., *Korte geschiedenis der Hollandsche schilderkunst van af de Haagsche School tot op den tegenwoordigen tijd*, Amsterdam 1923.
- Scheen, P.A., *Lexicon der Nederlandse beeldende kunstenaars 1750-1950*, 2 dln., 's-Gravenhage 1969.
- Scheen, P.A., *Lexicon der Nederlandse beeldende kunstenaars 1750-1880*, 's-Gravenhage 1981.
- Schuller tot Peursum-Meijer, J. en A.T. Schuitema Meijer, *De geschiedenis van het Kunstlievend Genootschap 'Pictura' te Groningen en zijn gebouw St. Walburgstraat hoek Martinikerkhof 1832-1982*, Groningen z.j. (overdruk uit de Groningse Volksalmanak, historisch jaarboek voor Groningen 1980/81).

Vosmaer, C., *Onze hedendaagsche schilders*, 2 dln., Den Haag [1881-1885].

- Familieleden* Bethe-van der Pol, J., 'De schilderes Sientje Mesdag-van Houten', *Tableau* 10 (1988), nr. 6, pp. 71-73.
 Bos, G.M., *Mr. S. van Houten. Analyse van zijn denkebeelden, voorafgegaan door een schets van zijn leven*, Purmerend 1952 (diss. Amsterdam).
 Gruyter, Jos. de, *De Haagse School*, 2 dln., [Rotterdam 1968/69], dl.1, pp. 103-104 (Sina Mesdag-van Houten, Taco Mesdag).
 Knuttel, G., *Barbara van Houten*, Amsterdam 1948.
 Knuttel, G., *Alida van Houten*, [Den Haag] 1952.
 Poort, J., *Hendrik Willem Mesdag 1831-1915. Oeuvrecatalogus*, [Wassenaar 1989].

- Gerrit van Houten* Cat.tent. *Gerrit van Houten*, Groninger Museum voor Stad en Ommelanden, 1957.
 Cat.tent. *Gerrit van Houten. Aquarellen en Olieverven 1880-1888*, Panorama Mesdag, Den Haag en Singer Museum, Laren (N.H.), 1965.
 Cat.tent. *Gerrit van Houten 1866-1934*, Groninger Museum voor Stad en Lande, 1966.
 Cat.tent. *Gerrit van Houten. Een eeuw na zijn geboorte. Aquarellen en olieverven 1880-1888*. Rijksmuseum Twenthe, Enschede 1966.
 Cat.tent. *Schilderijen, aquarellen en tekeningen van Gerrit van Houten*. Princessehof, Leeuwarden 1967.
 Cat.tent. '...onbedorven schilderachtige toestanden...' *Het boereninterieur in de Nederlandse schilderkunst in de 19de en 20ste eeuw*. Rijksmuseum Twenthe, Enschede 1990/1991.
 Gruyter, Jos. de, *De Haagse School*, 2 dln., [Rotterdam 1968/69], dl.1, pp. 104-106.
 Harpen, N. van, 'Gerrit van Houten', *Maandblad voor Beeldende Kunsten* 2 (1925), nr.1, pp. 3-7.
 Houten, A. van, *Gerrit van Houten. Zijn levensbeschrijving met 50 reproducties zijner werken*. 's-Gravenhage 1928.
 Houten, A. van, *Gerrit van Houten. Zijn levensbeschrijving met reproducties zijner werken*, Tweede uitgave met 132 platen, 's-Gravenhage 1940.
 Mast, W.M. van der, *Leven en werk van Gerrit van Houten*, Leiden 1971; niet gepubliceerde doctoraalscriptie (Bibliotheek Prentenkabinet/Kunsthistorisch Instituut, Rijksuniversiteit Leiden/archief Gerrit van Houten Stichting, Groningen).

- Genealogie* *Nederland's Patriciaat*, 46e jaargang 1960, Centraal Bureau voor Genealogie, 's-Gravenhage z.j.
- Stamboek of Geslachtsregister der nakomelingen van Samuel Peter (Meihuizen) en Barbara Fry van Gontenschwyl (Aargau - Zwitserland) omvattende de jaren (1671) 1714 tot en met 1889*, Groningen 1890.

Over de auteurs

Drs. H. van Harten-Boers (1956) studeerde kunstgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Groningen met als specialisatie 16e eeuws glas in lood in Nederland. Sinds 1981 is zij werkzaam als conservator van de Fraeylemaborg te Slochteren.

Drs. I.G.R. Koops-Stange (1941) studeerde Duitse taal- en letterkunde met als bijvak kunstgeschiedenis aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Tot 1990 was zij docente aan de lerarenopleiding 'Noordelijke Leergangen' te Groningen. Zij is thans werkzaam als beëdigd vertaler. Sinds 1983 is zij bestuurslid van de Gerrit van Houten Stichting.

Drs. W.M. van der Mast (1945) studeerde kunstgeschiedenis en archeologie aan de Rijksuniversiteit te Leiden. Zijn doctoraalscriptie had tot onderwerp leven en werk van Gerrit van Houten. Hij is als conservator presentatie en collectiebeheer werkzaam bij het Haags Historisch Museum.

Dr. G. Overdiep (1919) studeerde rechten aan de Rijksuniversiteit te Groningen en promoveerde in 1955 op een rechtssociologisch onderwerp. Van 1975 tot 1986 was hij president van de Arrondissementsrechtbank te Groningen. Hij publiceerde veelvuldig op rechtshistorisch en historisch gebied m.b.t. de drie noordelijke provincies. Sinds 1966 is hij bestuurslid en sinds 1970 voorzitter van de Gerrit van Houten Stichting.

Drs. M.E. Voorhoeve (1938) studeerde kunstgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Groningen met als specialisatie de periode 1850-1950. Sinds haar doctoraalexamen (1987) werkt zij op free-lance basis voor de Gerrit van Houten Stichting. Vanaf 1989 heeft zij een aanstelling bij het Universiteitsmuseum; zij maakt thans een inventarisatie van de wetenschappelijke verzamelingen van de Rijksuniversiteit Groningen.

Fotoverantwoording

Aerophoto Eelde

p. 131

Gemeentearchief, 's-Gravenhage

p. 32, 39, 42

Gemeentearchief, Groningen

p. 32, 33

Gerrit van Houten Stichting

p. 15, 30, 45, 56, 122, 124, 125, 126, 193, 196

Paul Schuurmans bfn

alle overige foto's

Colofon

Foto's Paul Schuurmans bfn, Winsum
Vormgeving Albert Rademaker bno, Annen
Zetwerk Von Hebel b.v., Groningen
Litho's Repro Groningen b.v., Groningen
Druk Letsch b.v., Groningen
Bindwerk Abbringh b.v., Groningen
Productie Van Dijk & Foorthuis Regio PProjekt, Groningen

Lettertype

Garamont Antiqua

Stofomslag

Highproof gesatineerd 135 g/m² m.c.

Proost en Brandt nv

Schutblad

Yearling 120 g/m² peper

Lutkie & Smit Papier

Binnenwerk

Highproof silk 150 g/m² m.c.

Proost en Brandt nv

Linnen

Brillianta, Scholco collectie

Van Heek Textiles bv

Warrant
1842

Gerrit van Houten werd in 1866 in de stad Groningen geboren als telg uit een vooraanstaande Groninger familie. Al jong gaf hij blijk te beschikken over een bijzonder tekentalent. Behalve vele aquarellen maakte hij een groot aantal olieverfschilderijen. Hij schilderde vooral landschappen, stillevens en zeegezichten, maar ook portretten, interieurs en gezichten op de stad Groningen. Zijn gehele oeuvre ontstond tussen zijn dertiende en vierentwintigste levensjaar. In zijn hoofdzakelijk naturalistische stijl vond hij een eigen vorm voor expressionistische tendensen. Zijn grote kunde op zo jeugdige leeftijd is opmerkelijk. Een snel verergerende geestesziekte betekende omstreeks 1890 een vroegtijdig einde van zijn kunstenaarsloopbaan.

Dit boek is tot stand gekomen in 1991, toen het 125e geboortjaar van Gerrit van Houten werd herdacht met een grote overzichtstentoonstelling en kan worden beschouwd als het standaardwerk over Gerrit van Houten.